

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

**A HATÉKONY GENERÁCIÓVÁLTÁS ELŐSEGÍTÉSE A
MEZŐGAZDASÁGBAN
– A FIATAL GAZDÁK TÁMOGATÁSA –**

Doktori (PhD) értekezés

Hantos Krisztina

Budapest

2010

A doktori iskola megnevezése:
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki

vezetője: **Csemez Attila, DSc**
tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

témavezető: **Bálint János,**
tanszékvezető egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem
Menedzsment és Marketing Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés védési eljárásra bocsátható.

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

A Budapesti Corvinus Egyetem Élettudományi Területi Doktori Tanácsának 2010. December 7-i határozatában a nyilvános vita lefolytatására az alábbi bíráló Bizottságot jelölte ki:

BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG:

Elnöke:

Hajdu Istvánné, CSc

Tagjai:

Z. Kiss László, DSc

Biró Szabolcs, PhD, AKI

Ferenczy Tibor, CSc

Szép Katalin, CSc, KSH

Opponensek:

Dorgai László, CSc

Elek Sándor, CSc

Titkár:

Komárominé Holló Márta, MSc

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
1. BEVEZETÉS	5
2. KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK	7
3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	10
3.1. Előregedett európai társadalom.....	10
3.2. A vidéki térség demográfiai, gazdasági jellemzői az Európai Unióban	14
3.3. Előregedő farmertársadalom Európán kívül	20
3.4. Népességfogyás, előregedés, foglalkoztatási problémák Magyarországon	25
3.5. A vidéki térség demográfiai, foglalkoztatási jellemzői Magyarország	30
3.6. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak szakképzettsége	37
3.7. Belső vándorlás, változó településszerkezet	40
3.8. Az egyéni gazdálkodók, ezen belül a fiatal gazdálkodók földellátottsága.....	44
3.9. Fiatal gazdák támogatása	52
3.9.1. Fiatal gazdák támogatása az Európai Unióban	52
3.9.1.1. Fiatal gazdák támogatása Franciaországban.....	59
3.9.1.2. Fiatal gazdák támogatása Ausztriában	66
3.9.1.3. Fiatal gazdák támogatása Csehországban.....	68
3.9.1.4. Támogatások Németországban, Dániában, Belgiumban	71
3.9.1.5. Fiatal gazdák támogatása az USA-ban	71
3.9.2. Fiatal gazdák támogatása Magyarországon.....	76
3.10. Fiatal gazdákat támogató szervek, szervezetek Magyarországon és az Európai Unióban.....	85
4. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	91
4.1. Minta és tematika	93
5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK	98
5.1. A kérdőív kiértékelése.....	98
5.2. A mélyinterjúk kiértékelése.....	117

5.2.1. I. Interjúalany.....	117
5.2.2. II. Interjúalany	119
5.2.3. III. Interjúalany	121
5.2.4. IV. Interjúalany	124
5.2.5. Interjúk összefoglalása	126
6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	129
7. JAVASLATOK	133
8. ÖSSZEFOGLALÁS	135
9. IRODALOMJEGYZÉK	142
10. MELLÉKLETEK	151
11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	162

ELŐSZÓ

A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen folytatott tanulmányaim során azt tapasztaltam, hogy a fiatalok közül sokan nem a szakmában képzelik el jövőjüket. A diploma kézhezvételét követően a budapesti hallgatók nagy része, de a vidékiek közül is többen az agrárszférának hátat fordítva, a munkaerőpiac legváltozatosabb területein helyezkedtek el.

Később, az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársaként megismertem az Európai Unió támogatási rendszerét, és részt vettem több fiatal gazdáknak, fiatal gazdáról szóló konferencián. Ezeken a rendezvényeken, majdnem mindig ugyanazokkal találkoztam. Ekkor fogalmazódott meg bennem annak igénye, hogy felmérjem, mennyire aktuális probléma ma a mezőgazdasági foglalkoztatottak előregedése, van -e utánpótlás és rendelkezünk -e adatokkal az országban tevékenykedő fiatal gazdáról. Így például hányan, milyen tevékenységi körben, mekkora területen, milyen támogatási, hitelezési háttérrel, szakmai segítséggel, és szakmai végzettség birtokában gazdálkodnak országszerte. Egy ilyen országos adatbázis lehetőséget nyújthat arra, hogy földrajzi lehatárolásokat, vagy szakágazatokat vizsgálva, mutatószámokat képezzünk arról, hogy a mesterségesen generált generációváltásnak milyen társadalmi és gazdasági hatásai lehetnek. Országos szintű adatok összegyűjtésére azonban nem volt lehetőségem, mivel azok a fórumok, szervek, amelyek rendelkeznek ezekkel, személyes megkeresésemre nem szolgáltatott adatot. Hivatkozási alapjuk az adatok létezésének hiánya, vagy azok bizalmas kezelése volt.

A kutatáshoz szükséges adatok, valamint a témát vizsgáló¹ szakirodalom hiánya miatt, értekezésem kénytelen lemondani a gazdasági és társadalmi mutatószámok kialakításáról. A rendelkezésemre álló eszközökből általános képet mutatok be az agrártársadalmat érintő demográfiai problémákról, vizsgálva a mezőgazdaság dolgozóinak kor és végzettség szerinti statisztikai összefüggéseit, a fiatal gazdálkodókat segítő támogatási rendszert, valamint a gazdálkodói kör egyes szabályozási kérdésekkel összefüggésben alkotott véleményét.

---

¹ Az agrártársadalom előregedése és a generációváltás szükségessége az elmúlt 5-10 évben jelent meg egyre hangsúlyozottabban a szakirodalomban. Elsősorban a vidéki életkörülmények javításáról szóló, és a vidéki foglalkoztatási lehetőségeket tárgyaló tanulmányok, elemzések tértek ki az agrárnépeség generációs problémáira. A téma igazán az EU 2007 decemberében aláírt Lisszaboni Stratégiája óta kapott nagyobb figyelmet.

Értekezésem szeretné felhívni a hazai agrárkutatás és politikai döntéshozás szereplőinek a figyelmét arra is, hogy mennyire hiányosak a rendelkezésre álló ismereteink a generációváltás résztvevőit, a folyamat kimenetelét és megvalósítási lehetőségeit tekintve.

1. BEVEZETÉS

Demográfiai szempontból az Európai Unió agrárágazata átalakulóban van. A gazdálkodók száma csökken, miközben a rendelkezésre álló földterületek nagysága változatlan. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő átlagéletkora nő, csupán kismértékű elmozdulás tapasztalható a nem termelési jellegű tevékenységek irányába. A agrárgazdaság azonban változatlanul fontos társadalmi, gazdasági, környezeti tényező, továbbra is jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, és az élelmiszertermelésben. Az ágazat mintegy 900 milliárd eurós forgalmat bonyolít le és 20 millió embernek ad munkát. A mezőgazdaság a termőföld hasznosításának még mindig legfontosabb módja, és kiemelt szerepet játszik a vidéki lakosság életminőségének megőrzésében is. A vidéki agrártársadalom elöregedésének problematikáját nem lehet az Európai Unió, vagy akár a világ agrár-piaci tendenciáitól szeparáltan vizsgálni. A demográfiai változásokat, a világgazdasági tendenciák mentén szükséges elemezni.

A mezőgazdaságnak az elmúlt másfél évtizedben új kihívásokkal kellett szembenéznie. Bár továbbra is alapvető fontosságú cél maradt az ágazaton belül, hogy a fogyasztók elérhető áron jussanak hozzá az élelmiszerekhez, az EU agrárpolitikájában egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az olyan szempontok, mint: az élelmiszerek biztonsága, az egészséges táplálkozással kapcsolatos növekvő fogyasztói elvárások, a környezettudatos mezőgazdasági termelés, a fenntartható fejlődés. A világpiaci jelenségek közül elsősorban a Föld összlakosságának növekedését kell kiemelni, mely az agrárgazdasági termékek iránti kereslet növekedését, valamint a jóléti társadalmak alultápláltság csökkentésére irányuló erőfeszítéseinek fokozódását indukálta.

Az egyre fogyó és elöregedő európai agrártársadalom gazdálkodói számára a naprakész szaktudás mellett, rendkívüli mértékben felértékelődik az információ megszerzésének kérdése. Azok az információk, melyek a világgazdaság folyamatainak alakulásáról, az új technikai, és nem utolsósorban az intézményesített támogatási lehetőségekről, a Közös Agrárpolitika változásairól szólnak. Az információk megléte vagy hiánya jelentős mértékben átrendezi, átrétegezi a gazdaságot, meghatározhatja hosszútávon a termelési szerkezetet, a birtokkoncentrációt, és a jövedelem-kiegészítés lehetőségeit is.

Az agrártársadalom átrendeződése, - nagyságát, átlagéletkorát, foglalkoztatásban betöltött szerepét tekintve – természetesen nem új jelenség, de az utóbbi fél évszázadban felgyorsult. Az egymással párhuzamosan megjelenő kedvezőtlen demográfiai folyamatok és élesedő világpiaci verseny következtében azonban, az utóbbi évtizedben még sürgetőbb feladat: az agrártársadalom szakmailag felkészült, fiatal utánpótlásának biztosítása. Ahogy Európa szerte, úgy Magyarországon is egyre fenyegetőbbben vetődik fel kérdés: Ki fogja művelni a földeket? Van-e elegendő számú, megfelelő felkészültségű fiatal gazda, aki meg tud felelni a fent leírt világpiaci kihívásoknak? Milyen tényezők befolyásolják, és milyen eszközök szükségesek a fiatalok vidéken tartásához?

2. KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK

Az értekezés gondolati vonalvezetése a nagyobb dimenziótól halad a kisebb felé. A demográfiai tendenciákból kiindulva, a gazdasági problémák irányába, bemutatva az Európai Uniót, egyes tagállamait és Magyarországot. Célom képet alkotni az Európai Unió és Magyarország agrárgazdaságának nemzetgazdaságban betöltött szerepéről, valamint az európai és amerikai agrárnépesség demográfiai, foglalkoztatáspolitikai helyzetéről. Az értekezés részletesebben foglalkozik a fiatal gazdák vállalkozásindítását elősegítő finanszírozási támogatásokkal (nemzeti, uniós támogatások, hitelek). Külön fejezet tartalmazza az információhoz jutást elősegítő, és érdekérvényesítést szolgáló eszközöket (falugazdász hálózat, érdekképviselések).

Vizsgálom az elöregedés jeleit, annak foglalkoztatást, munkaerőpiacot érintő következményeit, különös tekintettel a mezőgazdaságra. Bemutatom a negatív tendenciák megoldására jelenleg használt eszközöket, ezen belül is a vidéki fiatalságot megcélzó támogatási intézkedéseket. Az értekezésben kitérek a fiatal gazdák szakképzettségére, földhöz jutásuk lehetőségeire, melyek a támogatási eszközökön kívül, szintén befolyásolják érvényesüléseket, vállalkozásaik fejlesztését.

Számolva azzal, hogy a disszertáció szakirodalmi és módszertani fejezetei közti egyensúly eltolódik, irodalmi kutatásom kiterjed a hazai támogatási rendszerek (SAPARD, AVOP, EMVA) ismertetésére, és az erre felhatalmazott szervek által közölt (AVOP Irányító Hatóságának Zárójelentése, FVM) által közölt kiértékelésére is. A hazai támogatási rendszer jellegzetességeit kiegészítve, a szakirodalmi fejezetekben bemutatom néhány uniós tagállam és az USA támogatási rendszerének sajátosságait.

Az értekezés, az irodalmi feldolgozás mellett, törekszik a fiatal agrárvállalkozókat érintő gazdasági, szociális problémák valósághű, gyakorlati tapasztalatok segítségével történő bemutatására is. Ennek eszköze a fiatal agrárvállalkozókhoz eljuttatott kérdőívek és a mélyinterjúk válaszainak elemzése.

Hipotéziseim:

1. Feltételezem a generációváltás szükségességét, és azt, hogy mindez a fiatalok vállalkozásindításának támogatásával oldható meg.
2. Feltételezem, hogy az Európai Unió támogatási intézkedései és a pénzüpiaci hitelkonstrukciók releváns szerepet játszanak a fiatalok vállalkozásindításában és a nemzetközi támogatási eszközöket megismerve, adaptálhatók pozitív példák a hazai rendszer hatékonyságának növelése érdekében.
3. A vállalkozásindítás alapfeltételei közül a legfontosabb a földbirtok. Ehhez a hipotézisemhez vizsgálni kívánom a fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségeit.
4. Feltételezem, hogy a szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos. Ezt a hipotézisemet szakirodalommal, kvalitatív és kvantitatív módszerekkel támasztom alá.

Célom:

- az agrárvállalkozásokat támogató személyek, fórumok, intézmények megjelölése. Utóbbiakhoz nem szükséges új, bürokratikus csatornákat kiépíteni, sok esetben a már meglévő, de esetenként nem elég hatékonyan működő szervezetekre kell gondolnunk. (Falugazdász hálózat, pályázatírók, érdekképviselői szervek)
- felhívni a figyelmet a fiatal gazdák vállalkozásairól szerzett információk összegyűjtésének szükségességére, egy átfogó adatbázis kialakításának érdekében. Tudomásom szerint a jelenleg gazdálkodó 40 év alatti termelőkről nincs olyan adattár, mely alapján képet kaphatnánk a fiatal gazdák földjeinek földrajzi elhelyezkedéséről, termelésük eredményességéről, a termelési szerkezet alakulásáról, a fiatal gazdák által megmunkált földterületekben bekövetkezett esetleges változásokról, vagy akár a benyújtott pályázatok régiónkénti sikerességi rátájáról. Egy ilyen adatbázis nemcsak a kutatómunkát könnyítheti meg, hanem megalapozott segítséget nyújthat a politikai és gazdasági döntéshozók számára is.

Magyarország természeti adottságaihoz illeszkedő és a világpiaci kihívásoknak megfelelni képes mezőgazdaság megteremtésének lehetősége, a fiatal agrárvállalkozók kezében van. Elengedhetetlen, hogy az eddigieknél nagyobb figyelmet szenteljünk a mezőgazdasági foglalkoztatottak körében egyre súlyosabb következménnyel járó, kedvezőtlen demográfiai jelenségek kezelésének. Megoldást kell találnunk az idős, földjeit átadó gazdák jövedelemviszonyainak rendezésére, és vonzó jövőképet kell teremtenünk a vidéki fiatalság számára, ösztönözve az agrárvállalkozások elindítását, vagy a meglévők fejlesztését. Mind a kutatás, mint pedig a döntéshozók szintjén foglalkozni kell a témával, hogy az olyan gyakorlati eszközök, mint a támogatási programok és hitelkonstrukciók minél előbb, és a lehető legmegfelelőbben legyenek képesek a fiatal agrárvállalkozók, és ezzel a magyar mezőgazdaságunk jövőjét szolgálni.

3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

3.1 Előregedett európai társadalom

1700 és 1900 között Európa a népességszámot tekintve a világ leggyorsabban növekvő régiója volt (Ness, 1999). Az I. világháború idején a halandóságból és a születések számának csökkenéséből adódó népességfogyás, a háborút követő időszakban mérséklődött, a születések száma pedig megnőtt. Hasonlóképpen történt ez a II. világháborút követően is. Amíg a 60-as évekre magas születési ráta volt jellemző, addig a 80-as évektől egészen napjainkig, a termékenység szinte valamennyi európai országban csökkent. Kivételt csak azok az országok jelentettek (Írország, Svédország), ahol kedvező családpolitikai intézkedéseket, illetve a nők számára gyermek-vállalást támogató munkaerő-piaci feltételeket sikerült teremteni. A jelenlegi tagállamokra vonatkozó előrejelzés szerint a lélekszám 2005-ben 376 millióval eléri a csúcspontot, majd 2050-ig több mint 45 millió fővel 331 millióra csökken.

A népesség csökkenésével párhuzamosan jelentkező kedvezőtlen tendencia, a népesség előregedése, a 90-es évektől Európa szerte tapasztalható. Az EUROSTAT (2008) adatai szerint az unió tizenöt tagállamában az idősek aránya 2000-ben 16,7 százalék volt, mely 1990-hez képest 2,4 százalékkal emelkedett. Az idős korosztály aránya Írországban a legalacsonyabb. A leggyorsabban öregedő ország Olaszország, ahol a 65 éven felüliek aránya, 10 év múlva meghaladja a 30 százalékot. A statisztikai adatok szerint 2005-ben 81 milliárd volt a 65 évnél idősebbek száma a 27 EU tagországban, az 1960-ban megszámolt 38 milliárdhoz képest. Jelenleg egy idős jut 4 aktív korúra (15-64), míg 2050-re az arány várhatóan 2:4-hez lesz (Demographic Outlook, 2008).

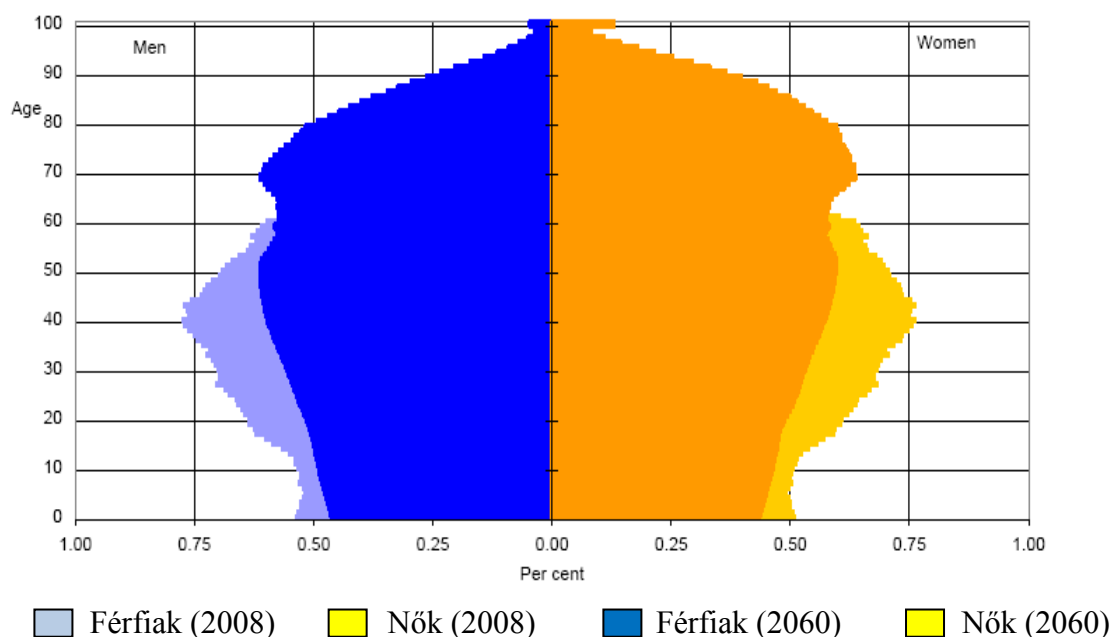
A 21. század közepére várhatóan világszerte több lesz az 50 feletti, mint a 15 év alattiak száma (Kocka, 2007). Az Európai Unió Bizottságának tanulmánya (Study on Employment in Rural Areas, 2006) három jelenséget jelöl meg a társadalom előregedésének okaként:

- A születések tartósan alacsony számát
- A halálozási arány csökkenését
- Az ún. Baby-boom-osok közeledését a nyugdíjas korhoz

Európa természetes gyarapodása 2007-ben csupán 0,03 százalék volt. Azokban az országokban zuhant le a fertilitási arány a legerőteljesebben, ahol a 80-as években ugyanez még a legmagasabb volt. (Görögország, Spanyolország, Írország, Lengyelország, Portugália, Szlovákia) 2005-ben Szlovákiában, Szlovéniában, Lengyelországban, Litvániában és Csehországban az egy nőre jutó fertilitás 1,3 volt, míg ugyanez Dániában, Írországban, Franciaországban és Finnországban meghaladta az 1,8-at. Általában elmondható, hogy a termékenység szinte mindenütt a népesség változatlan fenntartásának küszöbe alá süllyedt. A legtöbb tagországban egyedül a bevándorlás enyhítette az alacsony születési arány következményeit. 2006-ban a lakosságnövekedés 75 százaléka a bevándorlási hullámoknak volt köszönhető. A természetes gyarapodás csupán Hollandiában és Franciaországban haladta meg a bevándorlásból származó növekedést. Az EU Demográfiai Zöld Könyve szerint a bevándorlás ugyan csökkentheti a 2025-ig bekövetkező népességfogyás mértékét, de semmi esetre sem nyújthat teljes megoldást az európai társadalom öregedése által okozott problémákra.

A várható élettartam az elmúlt 50 évben összességében 10 évvel hosszabbodott meg, a kedvezőbb szociális-gazdasági, és környezeti körülményeknek, valamint a jobb egészségügyi ellátásnak köszönhetően. A tendencia várhatóan a jövőben is folytatódik, a férfiak és nők várható élettartama közötti különbség pedig csökkenni fog. Az EUROSTAT előrejelzései szerint, Az 65 évnél idősebb nemzedék létszámának növekedése megközelítőleg 2030-ig érezhető lesz (EU Bizottság Zöld Könyv: Demográfiai kihívások, 2005).

A népesség öregedési trendjét legszemléletesebben a korfák mutatják. Az EU tagállamaiban általános jelenség, hogy a korfa alja elkeskenyedik: ez a termékenység csökkenésének a hatása. Ezzel párhuzamosan a korfa teteje egyre jobban kiszélesedik, hiszen nő a születéskor várható élettartam (1. ábra).

1. ábra: Populáció piramis EU 27, 2008, 2060

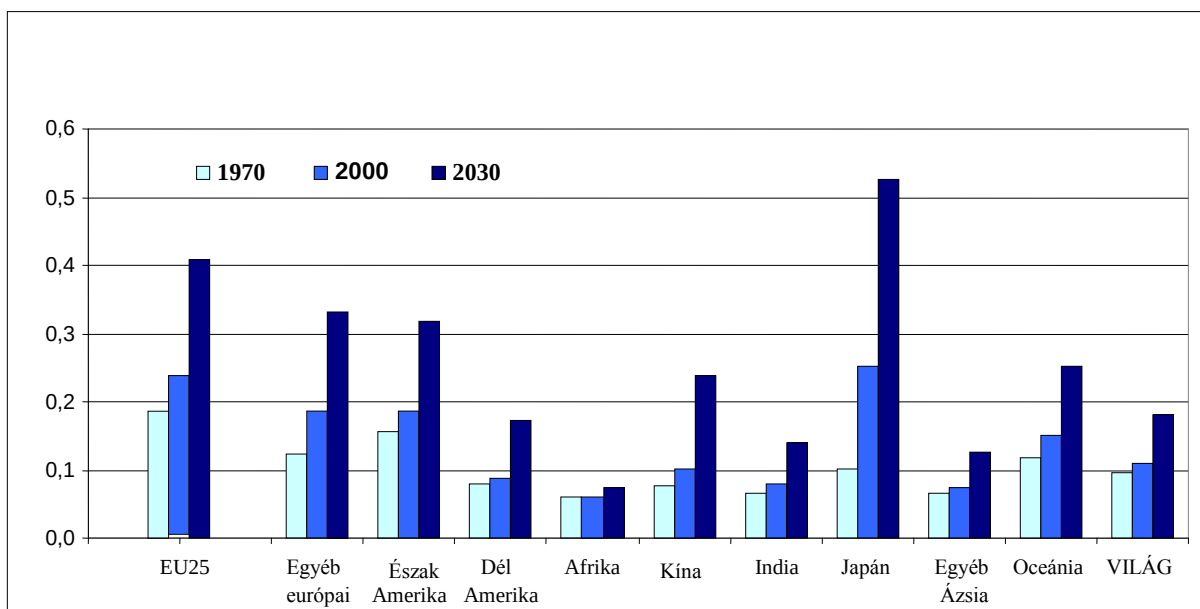
Forrás: Population and social conditions, EUROSTAT Statistics in focus 72/2008

A népesség elöregedésének fent említett három oka az egész európai kontinenst érinti, azonban a tagországokat tekintve eltérő mértékben. Azoknak a tagállamoknak, ahol 2050-ig nem várható a népesség csökkenése, igen kicsi az aránya a kontinens össznépességéhez képest. Az öt legnépesebb tagállam közül, a brit népesség várhatóan 8 százalékkal, a francia népesség pedig 9,6 százalékkal növekszik majd 2050-ig. Az összes többi tagállam népessége stagnál, vagy csökkenést mutat. Az újonnan csatlakozott országokra, így a Romániára (24 százalékos csökkenés 2010-2050 között) és Bulgáriára (33 százalékos csökkenés) vonatkozó előrejelzések, szintén a negatív tendenciák erősödését mutatják. Az uniós tagságot megszerezni kívánó Törökország 27 százalékos népességnövekedésével 2010-2050 között, kis mértékben visszamozdíthatja a csökkenés irányába billent mérleg nyelvét (Demographic Outlook, 2008).

Amennyiben a folyamatokat távolabbról, nagyobb dimenzióban vizsgáljuk, a történelmi kontinens helyzete még aggasztóbb. Európa 9 százalékos népességcsökkenésével szemben, az Amerikai Egyesült Államokban 27 százalékos népességnövekedést becsül az ENSZ 2006-os felmérése.

Kínában 2030-ig növekedés, majd ezt követően népességfogyás várható, 4 %-os pozitív szaldóval 2050-ig. Afrika népessége előreláthatólag csaknem megduplázódik a vizsgált időszakban (ENSZ World Population Prospects, 2008). Az ENSZ felmérései azt is kimutatták, hogy a népességfogyás egyik oka a születések tartósan alacsony száma Európában. Az európaiak termékenysége nem biztosítja a nemzedékek megújulását. Az európaiak által kívánt, és a megszületett gyermekek száma közötti különbség 2,3 az 1,5-höz képest. Az Európán kívülről történő bevándorlás némileg ellensúlyozhatja a népességfogyás mértékét, jóllehet ez nem jelent teljes megoldást az elöregedés okozta problémákra.

A kedvezőtlen demográfiai tendenciák második okaként jelöltük meg a halálozási arány csökkenését. A csökkenés oka azzal magyarázható, hogy a várható átlagéletkor Európában kitolódott, ennek következtében jelentősen meg fog növekedni az idős (65-79 évesek) emberek száma, ezzel együtt pedig, 2030-ra jelentősen romlik az időskorúak eltartottsági rátája (A ráta a 65 év felettek és a 15-64 év közöttiek aránya). Az amerikai kontinensen is hasonló romlás várható az előttünk álló két évtized alatt a 65 év felettek és a 15-64 év közöttiek arányában, de a ráta várható értéke mintegy 10 százalékkal elmarad az európai értékektől (2. ábra).

2. ábra: Az időskorú népesség eltartottsági rátája (a 65 év felettek és a 15-64 év közöttiek aránya)

Forrás: UN World Populationprospects (2002); és az EU 25-re: EUROSTAT (2004): Demographic Projection

A társadalom előregedésének oka az az egyszerű tény, hogy a néhány évvel a második világháborút követően megugrott születési ráta alanyai, azaz a Baby-boom idején születettek, napjainkban érik el az idős kort. Ennek egyenes következménye a nyugdíjasok, illetve az időskorú munkavállalók számának növekedése.

3.2 A vidéki térség demográfiai, gazdasági jellemzői az Európai Unióban

A népsűrűség alapján a vidéki térségek a 27 uniós tagállam területének 93 százalékát teszik ki. A lakosság 20 százaléka túlnyomóan vidéki területeken és 38%-a kiemelkedően vidéki területeken él.² Európa vidéki térségei a népességet, demográfiai tendenciákat, gazdasági-, társadalmi szerkezetet, munkaerőpiacot tekintve igen változatos képet mutatnak. Ugyanakkor számos gazdasági, társadalmi jelenség közös kihívásként jelentkezik mind a 27 tagállam esetében. Az Európai Unió 2000-ben, a Lisszaboni Dekrétumban, új foglalkoztatáspolitikai stratégiát fogalmazott meg, többek között a vidék demográfiai, gazdasági problémáinak kezelésére. A Lisszaboni Stratégiában megcélzott 70 százalékos általános foglalkoztatási rátát, a 491 milliós lakosságból csak a britek, svédek, dánok és hollandok érték el néhány évvel ezelőtt. A csoporthoz 2008-ban csatlakozott Ausztria. Miközben számos állam megközelíti a célszámot, addig Magyarország a legutolsók között van (15-64 évesek foglalkoztatási rátája 57,3%), amelyet tovább nehezítenek a belföldi differenciák. A vidéki Európa messze elmarad a kontinens fejlett, városi területei mögött.

---

² A vidéki térségek meghatározását a vidékfejlesztésre vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokról (2007–2013 közötti programozási időszak) szóló, 2006 február 20-i 2006/144/EK tanácsi határozat összefüggésében fogadták el. Az OECD a népsűrűség szerint különbséget tesz túlnyomóan vidéki (lásd. később: PR), kiemelkedően vidéki (lásd. később: IR) vagy túlnyomóan városi jellegű térségek (lásd. később: PU) között, amely a vidéki településeken (vagyis ahol az egy négyzetkilométerre eső lakosok száma 150-nél kevesebb) élő népesség részarányán alapul egy adott NUTS II vagy III régióban. Lásd a SEC(2004) 931 és SEC(2005) 914 kibővített hatáselemzést. Az EU-27 1284 NUTS 3 régiója nagyjából egyenlő arányban oszlik meg a három vidéki-városi kategória között. A Bizottság most dolgozik alternatív meghatározások kialakításán, amelyek jobban tükrözik a kiemelkedően vidéki térségek sokszínűségét, ideértve a városkörnyéki területeket is. 2009 áprilisában a Bizottság javaslatot terjesztett elő a hátrányos helyzetű térségek lehatárolásának új szabályozására, és ezzel összefüggésben a kifizetési rendszer hatékonyabbá tételére vonatkozóan. Az új lehatárolás várhatóan 2014-ben lép hatályba.

Az Európai Unió Mezőgazdasági Tanácsa 2003-ban szükségesnek látta a Lisszaboni Stratégia felülvizsgálatát, és foglalkoztatáspolitikai reformját. A reform számos, agrártársadalmat is érintő problémát azonosított. Többek között a mezőgazdaságban foglalkoztatottak elöregedését, a vidéki térség gyengébb képességét a magas színvonalú, fenntartható munkahelyek megteremtésében. Továbbá igénykényt fogalmazta meg a fiatalok és a nők szélesebb körű bekapcsolását a vidéki foglalkoztatásba.

Az elmúlt évtizedekben a vidéki népesség aránya megközelítőleg ugyanakkora maradt az EU összlakosságán belül. A tagállamok szintjén azonban már megfigyelhetők a vidéki társadalmat érintő demográfiai változások. A demográfiai változások tekintetében Európát két jelentős fejlődési tendencia jellemzi: a hosszú múltra visszatekintő urbanizáció, és az újabb eredetű ellenurbanizáció. Előbbinek köszönhetően az emberek és a gazdasági szereplők a távolabb eső vidéki térségekből, a városi térségek és a jobban megközelíthető vidéki térségek felé költöznek. Az ellenurbanizáció következtében pedig megindul a mozgás a városi térségekből a megközelíthető vidéki térségek felé, a városi életforma okozta egyre erősebb nyomás következtében.

A folyamatok hatására a túlnyomóan vidéki térségek jobban megközelíthető részei növekedési zónának minősülnek, és gazdasági szerkezetük egyre inkább hasonlít a városi területekéhez. Ezzel szemben, a kiemelkedően vidéki térségekben, különösen az EU távolabbi részein elhelyezkedőkben, még mindig csökken a népesség és a gazdasági tevékenység (Foglalkoztatás a vidéki térségekben, 2006). A vidéki térségekre sok esetben jellemző bizonytalan egzisztenciális helyzet, a gazdaságilag aktív korcsoportba tartozó nők és a fiatalok elvándorlásához vezet.

A mezőgazdasági vállalkozók korát tekintve elmondható, a 27 európai tagállam gazdálkodóinak 29 százaléka 65 évnél idősebb. Az EUROSTAT felmérései alapján a gazdálkodók kora és gazdaságuk mérete között megfigyelhető a korreláció. A 2 EUME- nél kisebb gazdaságok esetén a részarány eléri a 39 százalékot is, 100 EUME feletti gazdaságoknál pedig 10 százalékra esik vissza. Portugália, Bulgária, Olaszország, Ciprus és az Egyesült Királyság esetében a fiatal gazdák aránya nagyon alacsony, egy farmer jut húsz 55 év feletti gazdára. Csupán 4 olyan tagállamot lehet megemlíteni, ahol a 35 év alatti

farmerek száma, meghaladja a 65 év felettiekét. Ezek pedig: Lengyelország, Németország, Finnország és Ausztria.

A mezőgazdasági munkaerőt mintegy 11,7 millió munkaerő egység (MEE) reprezentálja a 27 tagállamban. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a tagországok között jelentős különbségek vannak a foglalkoztatottak számát, a vállalkozások jellegét illetően. Az EU 15-ök déli államaiban és a legtöbb új tagországban számos olyan vállalkozás működik, ahol 1-nél kevesebb a teljes időben foglalkoztatott munkaerő száma. (Máltában pl. 0,4 MEE) néhány régióban ezzel szemben a mezőgazdasági termelést alapvetően nem családi munkaerőre támaszkodó, nagyméretű vállalkozások végzik. Erre jó példa Csehország, Észak-Németország, vagy Hollandia is. Különösen az új tagországokban, így hazánkban is, a nagyon kisméretű, félig önellátó gazdaságok a számottevőek.

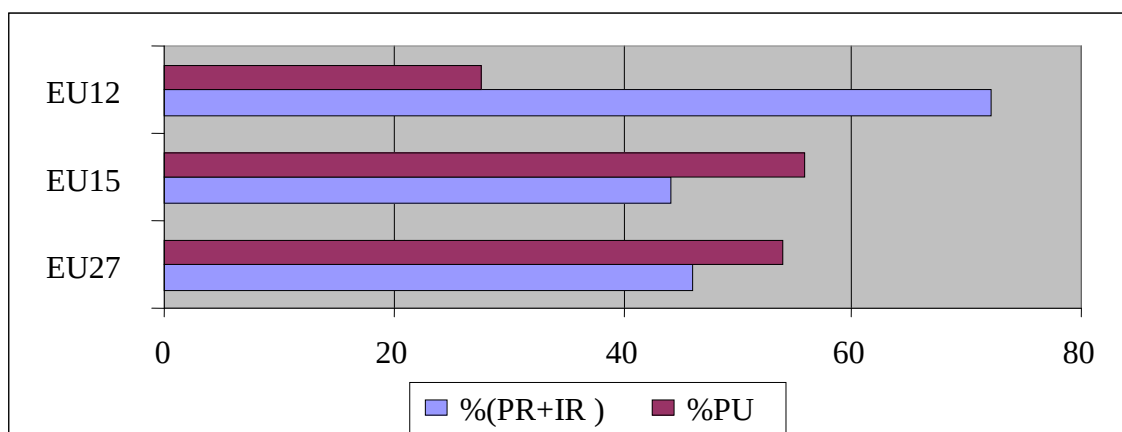
A gazdaságok munkatermelékenysége tekintetében nagy a különbség a régi és új tagországok között. A 2005-2007-es időszakban az EU 15-ben a munkatermelékenység átlagosan 80 százalékkal volt magasabb, mint az EU 27 szintjén. Az új tagországokban négyszer alacsonyabb, míg Málta és Ciprus esetében az EU átlagot meghaladó a munkatermelékenység. A legnagyobb munkatermelékenység Hollandiában és Dániában figyelhető meg. (több mint háromszorosa az EU 27 átlagának), a legalacsonyabb Lettországbán, Bulgáriában, Romániában és Lengyelországban.

Az európai vidéki lakosság a mezőgazdaság mellett más jövedelemtermelő tevékenységet is végez. Az utóbbi években megfigyelhető, hogy a vidék gazdaságának diverzifikációja növekszik. Az európai gazdálkodók 36 százaléka végzett 2005-ben mezőgazdaságon kívüli jövedelemtermelő tevékenységet. Egyes tagországokat megvizsgálva ez a százalék 50 százalékanál is magasabb. Ilyen pl. Szlovénia, Svédország, Ciprus, Málta, Dánia, vagy Németország. A 27 EU tagállam túlnyomóan vidéki területein a nem agrár szektorból kerül ki a foglalkoztatottak 82 százaléka és a hozzáadott érték 95 százaléka. A gazdasági növekedés egyik alternatív jövedelemforrása vidéken a turizmus.

Bár az EU 27 tagállamában a szálláshelyeknek csupán 27 százaléka található túlnyomóan vidéki területeken, mégis ez a szektor fontos szerepet játszik a legtöbb tagországban, viszont kevésbé gyorsan növekszik, mint a városi területeken.

A vidék természeti- ökológiai adottságainak köszönhetően, a rurális területek vonzó élőhelyeknek számítanak, még akkor is, ha a távolság és az elszigeteltség néhányuk esetében nagy probléma. Az életminőség bizonyos szempontból több vidéki területen is javításra szorul. Például a lakosság számára a szélessávú internet infrastruktúrája és elérhetősége sokkal alacsonyabb színvonalú, mint a városi területeken. De összességében elmondható, hogy vidéken a szolgáltató szektor csak kis mértékben van jelen a gazdaságban több EU tagállam esetében is. A 27 EU tagállam adatait figyelembe véve, megállapítható, hogy a szolgáltatások a gazdasági aktivitás 60 százalékát reprezentálják a túlnyomóan vidéki területeken, szemben a túlnyomóan városi területek 75 százalékával. Bár foglalkoztatáspolitikai szempontból a szolgáltatási ágazat a legnagyobb foglalkoztató Európa vidéki térségeiben, de a városi térségekkel összehasonlítva kisebb, és a közsféra benne a meghatározó. Ennek oka a magánszolgáltatások fejletlensége, melyek főként a városokban koncentrálnak.

A 27 tagú EU-ban a vidéki térségek (az ábrán PR+IR térségek) a bruttó hozzáadott érték 45 százalékát állítják elő, és a munkahelyek 53 százalékát biztosítják, de egyre inkább elmaradnak a túlnyomóan városi térségek mögött (3. ábra).

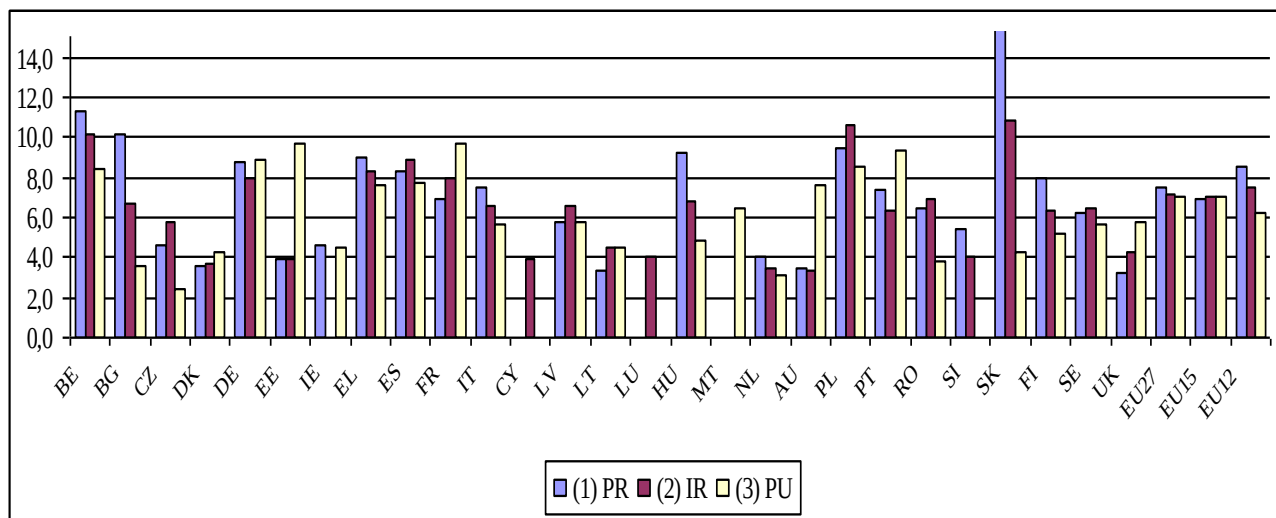

3. ábra: A vidéki térségek és a túlnyomóan városi területek által előállított bruttó hozzáadott érték (%) az EU-ban, 2006

Forrás: Forrás: Rural Development Report 2009, Statistical and economic Information adatai alapján, PU= túlnyomóan városi területek; PR=túlnyomóan vidéki területek; IR=kiemelkedően vidéki területek³

³³³ A vidéki térségek meghatározását a vidékfejlesztésre vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokról (2007–2013 közötti programozási időszak) szóló, 2006 február 20-i 2006/144/EK tanácsi határozat összefüggésében fogadták el. Az OECD a népsűrűség szerint különbséget tesz túlnyomóan vidéki (PR),

A 27 tagállam túlnyomóan városi térségeiben az egy főre eső jövedelem csaknem kétszer annyi, mint a túlnyomóan vidéki térségekben. Az alacsony jövedelemszint megnehezíti a képzett munkaerő megtartását és vonzását. A munkanélküliségi ráta a vidéki térségekben (az ábrán PR és IR térségekben) általában jelentősen nagyobb, mint a városokban (4. ábra).

4. ábra: Munkanélküliségi ráta (%) NUTS 3 régiók, 2007

Forrás: Rural Development Report 2009, Statistical and economic Information adatai alapján, PU= túlnyomóan városi területek; PR=túlnyomóan vidéki területek; IR=kiemelkedően vidéki területek

A túlnyomóan városi térségekben a foglalkoztatási ráta 3,6 százalékkal nőtt, szemben a túlnyomóan vidéki térségek 1,9 százalékaival. Ez, a városi és vidéki területeket összehasonlítva, a foglalkoztatásban mutatkozó egyre szélesebb szakadék kialakulását mutatja. 2004-ben az EU 27 tagállamában a foglalkoztatási ráta csaknem 5 százalékkal volt magasabb a túlnyomóan városi térségekben (64,7%), mint a túlnyomóan vidéki térségekben (60,1%).

kiemelkedően vidéki (IR) vagy túlnyomóan városi jellegű térségek (PU) között, amely a vidéki településeken (vagyis ahol az egy négyzetkilométerre eső lakosok száma 150-nél kevesebb) élő népesség részarányán alapul egy adott NUTS II vagy III régióban. Lásd a SEC(2004) 931 és SEC(2005) 914 kibővített hatáselemzést. Az EU-27 1284 NUTS 3 régiója nagyjából egyenlő arányban oszlik meg a három vidéki-városi kategória között. A Bizottság most dolgozik alternatív meghatározások kialakításán, amelyek jobban tükrözik a kiemelkedően vidéki térségek sokszínűségét, ideértve a városkörnyéki területeket is. 2009 áprilisában a Bizottság javaslatot terjesztett elő a hátrányos helyzetű térségek lehatárolásának új szabályozására, és ezzel összefüggésben a kifizetési rendszer hatékonyabbá tételére vonatkozóan. Az új lehatárolás várhatóan 2014-ben lép hatályba.

Különösen nagy a szakadék a város és vidék között a magas munkanélküliséget mutató országokban. A nők és a fiatalok munkavállalási lehetőségei a leginkább korlátozottak. Néhány vidéki térségben megfigyelhető a képzési infrastruktúra és a megfelelő gyermek-ellátási létesítmények hiánya. Ennek következtében a nők munkaerőpiacra történő belépése, vagy szakmai előmenetelük akadályoztatott. A vidéki térségekben a női munkanélküliségi ráta 10,6 százalékos, míg a városban ugyanez 6,8 százalék. A fiatalok esetében a vidéki 17,6 százalékos munkanélküliségi ráta áll szemben a 11 százalékos városi munkanélküliségi rátával (Foglalkoztatás a vidéki térségekben, 2006).

Az emberi erőforrás képzettsége, szakértelme egyik kulcstényezője a vidéki területek fejlődésének. A 27 EU tagállam felnőtt lakosságának 70 százaléka rendelkezik közép-, vagy felsőfokú végzettséggel. Természetesen igen nagy változatosságot mutatnak az egyes tagországok (27 százaléktól 90 százalékig), ahol a legtöbb új tagállam magasabb iskolai végzettséget mutat fel az EU 15-ökhöz képest. A legtöbb tagállamban a képzettségi szint alacsonyabb a vidéki térségekben, mint a városiakban, azzal együtt is, hogy az utóbbi években egyre gyorsabb ütemű növekedés figyelhető meg vidéken. Míg az utóbbi területeken a felnőtt lakosság 20 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel, addig vidéken ez az arány megközelítőleg 15 százaléka, azzal együtt is, hogy az utóbbi években egyre gyorsabb ütemű növekedés figyelhető meg vidéken (SERA, 2006). A felsőfokú diploma megszerzése, sok esetben együtt jár a vidékről történő elvándorlással, mivel a városi térségben kedvezőbbek a munkavállalás esélyei. Megfigyelhető az is, hogy a mezőgazdasági termelők közül sokan nem rendelkeznek megfelelő képzettséggel ahhoz, hogy kihasználják az új innovációs környezetet, a környezetvédelmi szolgáltatásokat, emiatt nem képesek bekapcsolódni a diverzifikációs lehetőségekbe, a helyi szolgáltatások és a bioenergia-termelés fejlődésébe.

Összességében elmondható, hogy Európa vidék térségei sokszínűek és számos vezető gazdasági régió is akad köztük. Azoknak a régióknak azonban, amelyek a legtávolabb találhatók, elnéptelenedtek, vagy a mezőgazdaságtól függnék, különleges kihívásokkal kell szembenéznük az elkövetkező években a növekedés, a munkahelyek és a fenntarthatóság terén. E kihívások közé tartoznak az alábbiak:

- alacsonyabb jövedelemszint,
- kedvezőtlen demográfiai helyzet,
- alacsonyabb foglalkoztatási és magasabb munkanélküliség ráta,

- a szolgáltatói ágazat lassabb fejlődése,
- a képzettség és a humántőke gyengesége,
- a nők és fiatalok számára nyitott lehetőségek hiánya,
- a mezőgazdasági ágazat és élelmiszer-feldolgozó ipar egyes területein a szükséges képzettség hiánya.

Ezen túlmenően, Európa mezőgazdaságának folytatódó átalakítása és modernizációja sok vidéki térségre súlyos terheket fog róni. Az Európai Bizottság SERA tanulmányának (2006) statisztikái szerint, a jelenlegi tendenciák alapján a 2004-ben csatlakozott 10 új tagállamban 1-2 millió teljes munkaidős dolgozó hagyhatja el az ágazatot, továbbá Romániában és Bulgáriában is szintén 1-2 millió. Ehhez hozzá kell még adni a körülbelül 5 millió rejtett munkanélkülit a gazdaságokban. Ezek a változások érinteni fogják a legtöbb vidéki térséget. A kiemelkedően vidéki térségekben a kihívás az lesz, hogy elkerüljék a képzettség hiányához és az alacsony jövedelmekhez kötődő leszakadást a társadalomból, és perifériára szorulást. A jövőben kulcskérdés lesz a népességmegtartást szolgáló munkahelyteremtés Európa vidéki térségeiben. Félő, hogy az olyan korlátozott lehetőségű szektorok, mint pl. a turizmus, vagy egyéb szolgáltató szektorok, ezt nem lesznek képesek megoldani a vidéki társadalmat érintő széles körben. Olyan több élőmunkát igénylő termelési módszereket, vállalkozásokat kellene a jövőben támogatni, melyek a vidéken megvalósítható lokális termelést, feldolgozást, és fogyasztást szolgálják.

3.3 Előregedő farmertársadalom Európán kívül

Közel 50 millióan élnek vidéki területeken az Amerikai Egyesült Államokban. A kutatók vidéki területként definiálják az 50 000-es, vagy annál nagyobb lélekszámú városi területeken kívül eső, körülbelül 2000 megyét. A Népszámlálási Iroda 2000. áprilisi méréséhez képest, a 2007-es mindössze 2,4 százalékos növekedést mutat a vidéki lakosság számában, szemben a városias térségek ugyanebben az időszakban mért 7,2 százalékos növekedésével. A felmérés szerint az 1,1 milliós vidéki népességnövekedés 70 százaléka a természetes szaporulatból származott (a születések és halálozások egyenlege). 378 ezer lakost adott a bevándorlás, és a városias területekről érkezők további 133 ezerrel növelték a vidéki népességet (USDA – Economic Research Service, 2007).

A természetes fogyás először a erősen mezőgazdaságtól függő területeken jelentkezett a 60-as években, amikor a munkaerő szükséglet csökkent a hanyatló mezőgazdaságban. A fiatalok különösen nagy arányban költöztek el ezekről a területekről, így a fogamzó képes lakosok aránya jelentősen csökkent. Egyidejűleg, a 60-as évek közepén a Baby-Boom-ot követően, a vidéki családonkénti gyerekszám, sokkal inkább a városi szintjére esett vissza, és már alig volt afelett a szint felett, mely a generációk pótlásához szükséges lett volna.

2000 és 2005 között a vidéki térségek majdnem egynegyedében, mind a természetes fogyás, mind az elvándorlás miatt csökkent a népességszám. A csökkenés elsősorban a gyéren lakott, 10 000 lakosnál kisebb lélekszámú, vidéki farmgazdálkodást folytató településeket érintették. De a sokkal népesebb térségek is megtapasztalták a természetes fogyás és elvándorlás kombinációjának hatását, a bányászat és az ipari hanyatlás következtében. A legerőteljesebb populáció csökkenés 5 középnyugati államban tapasztalható. A déli és keleti államok mindezidáig elkerülték a természetes népességcsökkenést, két ok miatt:

- Új állások nyíltak meg a termelő és a szolgáltató szektorban, annak érdekében, hogy a vidéki munkahelyvesztéseket kiegyenlítsék
- Több város vált elérhetővé a vidéki lakosság számára ingázással, anélkül, hogy az alkalmazottnak költöznie kellett volna.

Ezeknek a területeknek egy részében a természetes fogyást mérsékli egy másik jelenség is. Sokan, nyugdíjas éveiket a vonzó vidéki településeken kívánják eltölteni, és idevándorolnak. Így ezeken a településeken a nagyszámú halálozás és a magas átlagéletkor ellenére, a bevándorlás ellensúlyozza a természetes fogyást, és folyamatosan növekszik a népesség. Az utóbbi 4 évtizedben fokozatosan nőtt az idős farmerek száma az amerikai agrártársadalomban. 1969-ben a gazdálkodók 9 százaléka volt 65 év feletti, 2002-ben ez az arány 11,8 százalékos volt. Ezt követően két év alatt jelentősen megnövekedett a 65 év feletti farmerek aránya. 2004-ben, a Bureau of Labor Statistics felmérései már 12,2 százalékos arányt mutattak (vidéken és városban együtt). Ez különösen akkor feltűnő érték, ha összehasonlítjuk azzal, hogy az összes többi munkaerőn belül, mindössze 3 százalékos a 65 év felettiek aránya (1. táblázat).

1. táblázat: A 65 évnél idősebbek száma és aránya vidéki és városias területeken

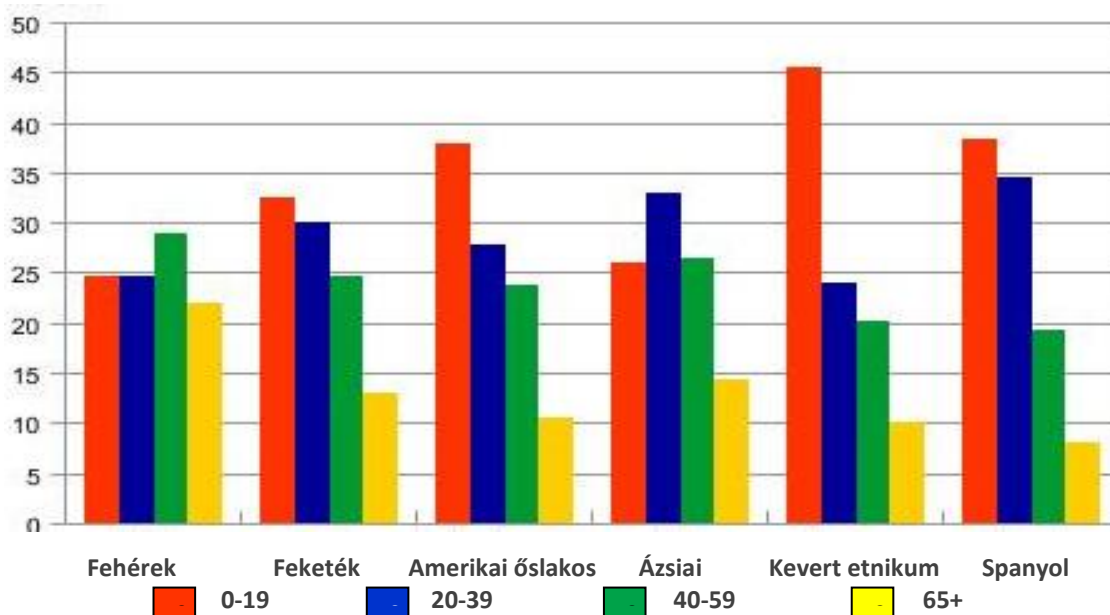
Hely	Népesség		A 65 évnél idősebbek aránya, 2004	Népesség változás 2000-04	
	2000	2004			
	<i>Érték</i>		<i>%</i>	<i>Érték</i>	<i>%</i>
U.S.	34,992,193	36,293,985	12.2	1,301,792	3.7
Vidéki	7,305,621	7,470,700	15.0	165,079	2.3
Városi	27,686,572	28,823,285	11.7	1,136,713	4.1

Forrás: USDA, ERS – Briefing Rooms: Nonmetro America Faces Challenges From an Aging Population, 2007. <http://www.ers.usda.gov/Briefing/Population/Challenges.htm>

A farmerek átlagéletkora tovább nőtt. 2002-ben 55,3 év, míg 2007-ben már 57,1 év volt. A 25 év alatti farmerek száma 30 százalékkal csökkent. Megjegyzendő, hogy a nagy (250.000 USD feletti) farmok vezetője általában fiatalabb, és nagyobb valószínűséggel tekinti a mezőgazdaságot az elsődleges jövedelemforrásának. Az időskorúak magas arányát, amerikai kutatók két okkal magyarázzák. A fiatalok közül, az utóbbi évtizedben egyre kevesebben fogtak bele mezőgazdasági vállalkozásba, másrészt, a javuló egészségügyi feltételek, a farmok jobb felszereltsége, a hosszabb, jobb életkilátások, időben elhúzódó gazdálkodást engednek meg a farmereknek a korábbi generációkhoz képest. Ezenkívül, a gazdálkodás egyre népszerűbb, mint nyugdíj-kiegészítő részmunkaidős tevékenység.

A vidéki területek népességfogyásának jelensége mellett, meg kell említeni a különböző etnikumok és rasszok lakosságának növekedését, melyek a vidéki területek népességének 18,3 százalékát teszik ki. Az egyes etnikumok eltérő mértékben járulnak hozzá a vidéki lakosság koreloszlásához. A spanyol bevándorlók között található meg legnagyobb arányban a fiatal korosztály (0-19 és 20-39 év közöttiek), az idősek (65 év feletti) aránya pedig a többi etnikumhoz képest itt a legkisebb (5. ábra).

Százalék

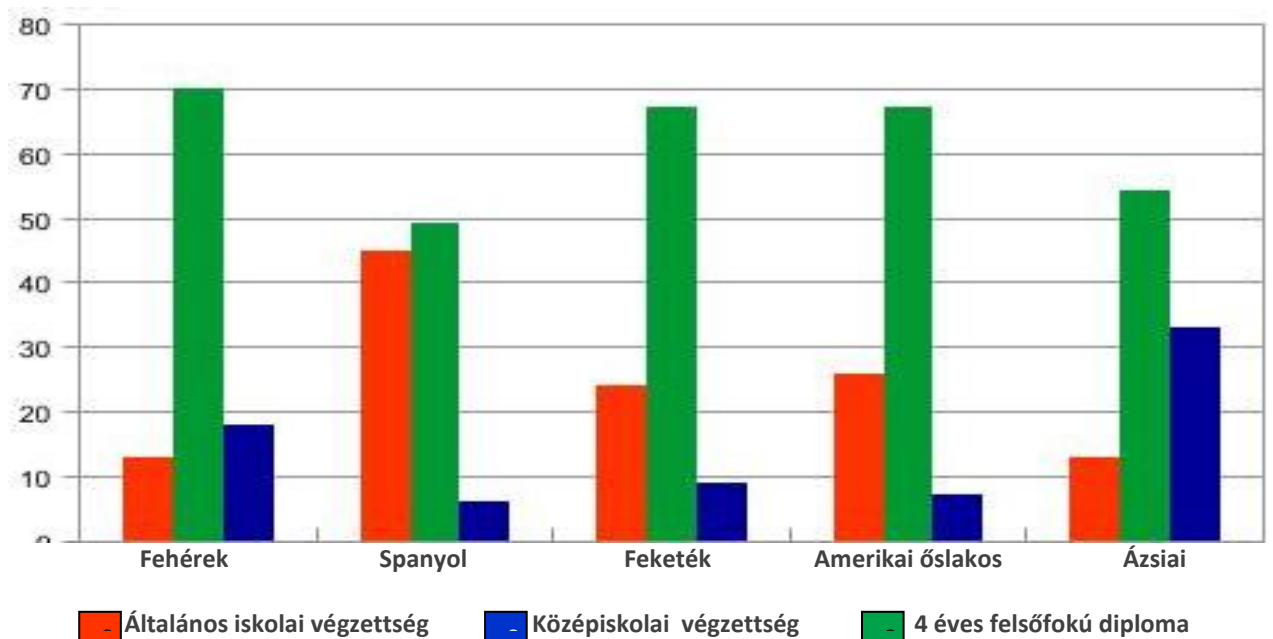

5. ábra: A vidéki populáció rasszok és etnikumok kor szerinti megoszlása, 2005

Forrás: USDA, ERS – Briefing Rooms: Racial and Ethnic Diversity Increases in Rural America, 2007.

Az oktatás területén, míg a képzettség szintje minden rasszban és etnikai csoportban növekszik, addig a csoportok közötti különbségek megmaradnak. Az összes csoport közül az ázsiaiak rendelkeznek a legmagasabb képzettségi szinttel. Náluk található meg a legnagyobb arányban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők. A spanyol bevándorlók a legkevésbé kvalifikáltak, esetükben a legnagyobb az általános iskolai végzettségűek aránya (6. ábra).

Százalék

6. ábra: A vidéki népesség átlagos iskolai végzettsége rasszonként és etnikai csoportonként, a 25 évnél fiatalabbak körében, 2005

Forrás: USDA, ERS – Briefing Rooms: Racial and Ethnic Diversity Increases in Rural America, 2007.

A fent említett demográfiai tendenciák befolyásolják a vidékre jellemző gazdasági és szociális körülményeket. A szolgáltatások eljuttatása sokkal nehezebb a gyéren lakott és távoli területeken, mert az egy főre jutó szolgáltatók száma lényegesen kevesebb, a költségek magasabbak, az orvosok, ápolók és más szolgáltatók vidékre vonzása nagyon nehéz.

Egyre élesednek a belpolitikai viták az előregedő vidéki lakosok számának gyors növekedéséből adódó problémák miatt az USA-ban. Különösen igaz ez a népesség előregedésével összefüggő szociális biztonság és egészségügyi ellátórendszer tekintetében.

Az amerikai vidéki populáció a kedvezőtlen demográfiai-gazdasági tendenciák miatt, már évek óta a kutatások tárgyát képezi.

Mivel az USDA ERS⁴ statisztikai elemzése szerint:

- 12-ből egy munkahely léte a mezőgazdasághoz kapcsolódik,
- a kis és a nagyon nagy farmok részarányának növekedése
- a farmháztartások bevételeinek egyre nagyobb hányada – 2009-ben 81 százaléka – nem a mezőgazdaságból származik,
- a farmerek korösszetétele kedvezőtlen, az átlagéletkor magas,
- az utóbbi két évben a vidéki munkanélküliség kiugróan megnőtt (bár az országos átlagot nem haladja meg)
- a vidéki térségekben az egy főre jutó jövedelem igen alacsony,
- a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma a vidéki térségekben – a városokat leszámítva - alacsony,
- a vidéki népesség folyamatosan csökken,

ezért az agrárnépesség negatív tendenciái sarkalatos pontja lesz az amerikai mezőgazdaság legfontosabb törvényének, a támogatási programokat tartalmazó és ötéves időszakot átfogó 2012-es farmtörvénynek (Farm Bill-nek). A következő Farm Bill legfontosabb feladata, a vidéki népesség hanyatlásának megállítása, új munkahelyek és képzési lehetőségek teremtése.

3.4 Népességfogyás, elöregedés, foglalkoztatási problémák Magyarországon

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy a kedvezőtlen demográfiai tendenciák az európai és az amerikai kontinensen is megjelentek. Az ENSZ 2010 januárjában közzétett jelentése már úgy fogalmaz, hogy az elöregedés a Föld minden országát érinti, a termékenység csökkenése immáron univerzálissá vált. A fiatalok jelenléte egyre csekélyebb lesz a XXI. században. Mindez nem tekinthető pusztán demográfiai jelenségnek, hiszen hatással van az országok gazdasági növekedésére, a megtakarításokra, befektetésekre, a munkapiacra, és az adózásra. Valószínűleg nagyobb állami beavatkozást vet fel a nyugdíj- és társadalombiztosítás területén is. Olyan kihívások ezek az országok politikai és gazdasági döntéshozói számára, melyek szükségessé teszik az egységes európai és nemzeti szintű stratégiák kidolgozását.

---

⁴ USDA ERS: United States Department of Agriculture Economic Research Service (Mezőgazdasági Minisztérium Gazdasági Kutató Intézete)

A népességfogyás és előregedés különböző mértékben sújtja az unió tagállamait. A korábbi fejezetekben bemutattuk, hogy elsősorban a déli tagországokat, valamint az újonnan csatlakozottak közül Romániát, és Bulgáriát érinti fokozottan. Vizsgáljuk meg, hogy Magyarországon milyen változások mentek végbe az elmúlt évtizedekben a népességszámban, és hogyan alakult a korösszetétel!

Magyarország népessége 2001-ben 10 millió 200 ezer, 2007-ben csupán 10 millió 45401 fő volt. A várható lélekszám 2021-re 9 millió 850 ezer fő, vagyis a 2001-es adatokhoz képest 3,5 százalékos csökkenésre kell számítani. A VÁTI adatai szerint (Országos helyzetkép, 2009) 2007-ben a legnagyobb népességcsökkenést Észak-Magyarország szenvedte el, és egyedül a Közép-magyarországi régióban nőtt a népesség az előző évhez képest.

A népesség fogyása mellett, romlik a lakosság korösszetétele. Az Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH) előrejelzései szerint 2000 és 2020 között az idősek aránya 15,1 százalékról 20,4 százalékra változik (NKTH, 2008). A hazai népesség előregedését jól tükrözik a KSH 2004-ben közölt adatai. Ezek szerint amíg 1870-ben a lakoságnak mindössze 5%-a idősebb 60 évesnél, addig 2005-ben már minden ötödik állampolgár elmúlt 60 éves. Az idősödés elsősorban az alacsony termékenység és a javuló életkilátások, azaz a növekvő várható élettartam következménye. Az utóbbi években lassan ugyan, de emelkedik a magyar nők és férfiak születéskor várható átlagos élettartama (2008-ban 77,8 illetve 69,8 év volt), amely azonban még mindig jelentősen elmarad Európa fejlettebb országainak értékeitől (2. táblázat).

2. táblázat: Születéskor várható élettartam, 2001-2008

Év	Születéskor várható élettartam	
	Nő	Férfi
2001	76,5	68,2
2002	76,6	68,3
2003	76,5	68,3
2004	76,9	68,6
2005	76,9	68,6
2006	77,4	69,0
2007	77,3	69,2
2008	77,8	69,8

Forrás: KSH, 2008.

A népesség korösszetételét egyre kevésbé a halandósági viszonyok változása, mint inkább a születések számának visszaesése, a tartósan alacsony termékenység alakítja. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kedvezőtlen korösszetétel, az időskorúak össznépességen belüli emelkedésére és a fiatalok arányának csökkenésére vezethető vissza. Hazánkban a 14 évesek és annál fiatalabbak száma 1980 óta több mint egyharmadával, közel 850 ezer fővel csökkent. A gyerekek aránya akkor meghaladta a 20 százalékot, 2009 elején azonban már 15 százalék alatt volt, és az elkövetkezendő években további csökkenés várható.

Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának, az Eurostat-nak értelmezésében (Demographic Outlook, 2008) az idős kor 60 év felett kezdődik, míg fiatalnak a 0-19 éveseket tekintik. A 20-59 éveseket pedig a szakirodalom aktív korúakként szerepelteti. Magyarországon az öregedési folyamatot tükrözi, hogy, már az 1930-as évektől a 0-14 éves népesség arányát meghaladta a 60 évesnél idősebbek aránya. A két korcsoport aránya közötti különbség ekkor még csupán 2,7 százalék volt. 2001-re ez az aránykülönbség már lényegesen több, 14,3 százalék volt az idős népesség javára (3. táblázat).

3. táblázat: A 60 évnél idősebb népesség aránya

Év	Országos arány, %	
	60 évesnél idősebb népesség	0-14 éves népesség
1870	5,1	11,0
1900	7,5	10,2
1930	9,8	7,1
1960	13,8	n.a
1970	17,0	8,0
1980	17,1	6,6
1990	18,9	8,3
2001	20,4	6,1
2005	21,2	n.a

Forrás: Népszámlálás, 2001, Az időskorúak életkörülményei. KSH, 2004

A generációs arányok bemutatására jelzőszámok szolgálnak. A társadalom korösszetételének fontos mutatója az idős népesség⁵ és a gyermeknépesség eltartottsági rátája⁶, valamint a teljes függőségi arány⁷.

⁵ Az idős népesség eltartottsági ráta: az idős népesség (65-X éves) a 15-64 éves népesség százalékában.

⁶ A gyermeknépesség eltartottsági ráta: a gyermeknépesség (0-14) a 15-64 éves népesség százalékában.

⁷ A teljes eltartottsági ráta: az időskori és a gyermeknépesség eltartottsági rátájának összege.

A népesség előregedését jelzi, hogy a gyermeknépesség eltartottsági rátája csökken, az időskori pedig nő. Az utóbbi években a teljes eltartottsági ráta emelkedése jelzi, hogy az aktív korúakat egyre növekvőbb mértékben érinti az eltartási kötelezettség.

Az öregedési index, azaz az idősek (65-X évesek) számának és a fiatalok (15-64 évesek) számának aránya, 2010-ben szinte minden magyarországi régióban meghaladja a 100 százalékot. Egyedül az észak-alföldi régióban haladja meg a fiatalok száma az idős korúakét. Itt még „csak” 92 idős korú jut 100 fiatalra (4. táblázat) Ez a rendkívül alacsony termékenységre és a gyermekek népességen belüli arányának jelentős csökkenésével magyarázható.

4. táblázat: Eltartottsági ráta, öregedési index, 2010

Ország, régió, főváros	GyermeKNépesség eltartottsági rátája	Idős népesség eltartottsági rátája	Teljes eltartottsági ráta	Öregedési index⁸
Közép-Magyarország	20,9	24,3	45,2	116,5
Közép-Dunántúl	20,8	23,0	43,8	110,4
Nyugat-Dunántúl	19,9	24,0	43,9	120,3
Dél- Dunántúl	20,7	24,8	45,5	120,1
Észak-Magyarország	23,3	25,4	48,7	109,3
Észak-Alföld	23,9	22,2	46,2	92,9
Dél-Alföld	20,8	25,8	46,6	123,9
Ország összesen	23,1	21,5	45,7	112,6
<i>Ebből:</i> Budapest	18,5	27,1	45,6	146,6

Forrás: KSH, StADAT - 6.1.6 Eltartottsági ráta, öregedési index 2010.
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt002a.html

Mint a népességszámot és munkaerő-kínálatot befolyásoló tényezővel, egyre inkább számolni kell a be- és elvándorlás hatásaival is. A legtöbb európai országban a pozitív vándorlási egyenleg ellensúlyozza a természetes fogyást. 1993 óta 15 százalékkal nőtt a Magyarországon tartózkodó külföldiek száma.

⁸ Öregedési index: az idős népesség (65 – X éves) a gyermeknépesség (0-14 éves) százalékában.

A hazánkban tartózkodó külföldi személyek közül megnőtt a nők aránya, míg a férfiak száma jelentősen csökkent. A 2005-ben regisztrált 142 153 főnek 38 százaléka a fővárosban él, 44 százalékuk vidéki városokban, a fennmaradó 18 százalék pedig községekben. Becslések szerint – a jelenlegi migrációs trendek fennmaradását feltételezve az ország népessége 2010-ben 9,6 – 9,7 millió körül, 2020-ban 9,2 és 9,5 millió között, 2050-ben pedig 7,5 és 8,7 millió fő között alakul.

A demográfiai jelenségek hatásai csak lassan jelentkeznek, ugyanakkor hosszú távon meghatározzák a társadalom működését. Az elöregedés következményeivel különösen 2010 és 2020 között kell számolni. A 70-es éveket fémjelző „baby-boom” korszakának gyermekei ugyanis, ebben az időszakban lesznek nyugdíjasok, ezzel drasztikusan megnövekszik az időskorúak össznépességen belüli aránya. A társadalom elöregedése várhatóan tovább csökkenti a születések számát, hiszen kisebb létszámú korosztály kerül termékeny korba. A népesség öregedésével párhuzamosan növekszik a nyugdíj- és egészségügyi kiadások együttes aránya a GDP-ben. Mivel ezeket a kiadásokat javarészt a társadalom finanszírozta és fogja finanszírozni, valamint a szociális kiadások javarésze nyugdíj- és egészségügyi kiadás, a jóléti állam nehéz jövőnek néz elébe (Simonovits, 2003).

Az emberek várható élettartamának kitolódása a gazdasági jólét, a javuló életkörülmények eredménye. Ez az eredmény azonban csak abban az esetben lehet hasznos a társadalom számára, ha a nagy ellátórendszerek, mint pl. a nyugdíjrendszer is, struktúrájában igazodik a demográfiai változásokhoz. Ennek része a nyugdíjba vonulás évének kitolódása. 2004-ben a nyugdíjkorhatárban életbe lépő módosításoknak köszönhetően a férfiak 61, a nők 59 éves korukig minősülnek munkavállalási korúnak. Ennek következményeként a KSH számításai szerint 26 százalékkal nőtt a foglalkoztatottak száma az 55-64 éves korosztályban. 2010. január 1-jétől fokozatosan 62-ről 65 évre emelkedik az öregségi nyugdíjra jogosító korhatár. Ezek az intézkedések még korántsem biztos, hogy kezelni tudják a társadalom elöregedéséből adódó gazdasági problémákat. A korhatár kitolása önmagában ugyanis nem oldja meg, sőt inkább korlátozza a munkaerő piac felvevőképességét.

A társadalom elöregedésével egyre nagyobb teher hárul az aktív korúakra. A fiatal, munkaerőpiacra belépők száma csökken, elhelyezkedésük egyre nehezebb.

A KSH munkaerő-felmérése (KSH lakosság munkaerő-felmérés, stADAT táblák 2009) szerint 2009-ben 4 millió 202 ezer fő tartozott a gazdaságilag aktív népesség körébe. Ez 1,1 százalékkal kevesebb, mint 2006-ban. Közülük 3 millió 781 ezer fő volt foglalkoztatott és 420 ezer munkanélküli. A munkanélküliek száma 2006-2009 között mintegy 32 százalékkal nőtt. Hazánkban a 15-65 éves korosztály 56,8 százaléka rendelkezett 2004-ben munkával, ez alacsonyabb, mint a 25 EU tagország átlaga (62,9 %) és jelentősen elmarad például a dániai, hollandiai, svéd értékektől, ahol a foglalkoztatási arány a 70-75 százalékot is eléri.

A munkaerőpiacra belépő fiatalok, és a hosszabb ideig aktív, idősebb munkaerő miatt, elengedhetetlen a munkaerőpiac bővítése. Azaz, a demográfiai egyensúlytalanság kezelésének egyik kulcsa a munkahelyteremtésben van. Ebben a mezőgazdasági ágazatnak a magyar vidék adottságait tekintve a jövőben is meghatározó szerepe lesz.

3.5 A vidéki térség demográfiai, foglalkoztatási jellemzői Magyarország

A hazai fiatal mezőgazdasági vállalkozók jelenlegi lehetőségeit, és jövőképét akkor ismerhetjük meg, ha mindenekelőtt azt a tágabb társadalmat vizsgáljuk meg, amelyben érvényesülniük, boldogulniuk kell. A nemzetközi és hazai népesedési, foglalkoztatási helyzetkép leírása után, nézzük meg, mennyire jellemzik a kedvezőtlen demográfiai trendek az agrártársadalmat!

Magyarországon a mezőgazdasági népességszámban bekövetkező csökkenés egyik legjelentősebb hulláma a hatvanas években következett be. Az 1948 és 1967 között lezajlott kollektivizálás és az irreálisan magas közterhek következtében, megközelítőleg 300 ezren hagyták el a mezőgazdaságot és kerestek máshol megélhetést. A paraszti magángazdaságok, erőszakos nagyüzemmé alakítása eredményeképpen, az ország 93 százaléka vált állami vagy szövetkezeti tulajdonúvá. A 90-es évek újabb változásokat hozott az agrárgazdaságban. A rendszerváltozással megalkotott kárpótlási, privatizációs és szövetkezeti törvények gyökeresen megváltoztatták a tulajdon-, a földhasználati viszonyokat, és jelentősen hatottak a gazdálkodási formákra, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatottságra. A korábbi közös tulajdonban működő nagyüzemi struktúrát, a családi magángazdaságok váltották fel.

A mezőgazdasági szektor válságát jelzi, hogy a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás részesedése a nemzetgazdaságban, 11 százalékponttal esett vissza az elmúlt 15 évben. Míg 1999-ben 275 ezer főt foglalkoztatott a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat együttesen, addig 2005-ben 194 ezer főt. 2008-ban az új ágazati besorolás szerint (TEÁOR '08)⁹ a mezőgazdaságban, a vad- és erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban már csupán 174 ezer fő dolgozott (5. táblázat).¹⁰

5. táblázat: A foglalkoztatottak száma a mezőgazdaságban, vad-, erdő-, és halgazdálkodásban, 1998-2008 (ezer fő)

Évek	Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás
1998	274,7
1999	275,7
2000	255,5
2001	243,4
2002	240,9
2003	215,2
2004	204,9
2005	194,0
2006	190,8
2007	182,9
2008	174,1

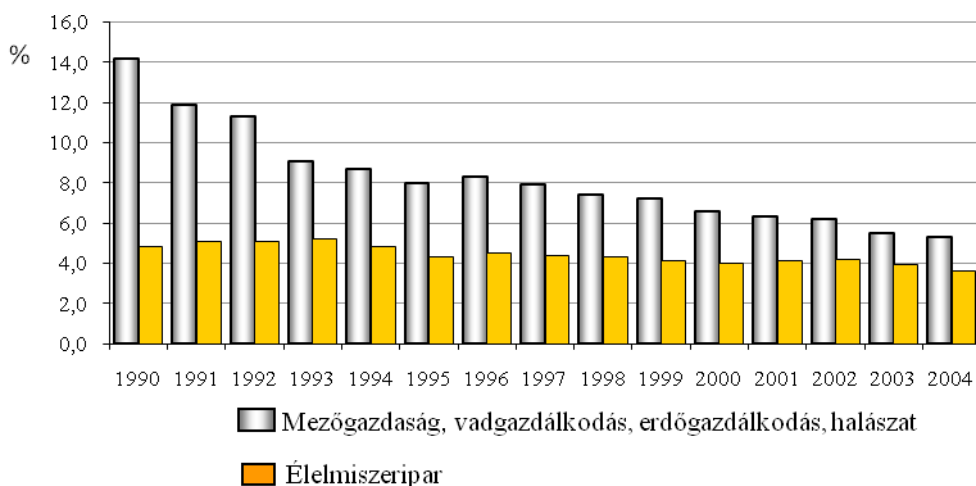
Forrás: KSH StADAT táblák – idősoros éves adatok, 2009

http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,592876&_dad=portal&_schema=PORTAL

Az ágazat eltartó-képességének gyengülését jelzi, hogy 2000 és 2005 között a foglalkoztatottak nemzetgazdaság egészében mért csökkenésének közel fele a mezőgazdaságból került ki (7. ábra).

⁹ TEÁOR: tevékenységi körök egységes ágazati osztályozási rendszere

¹⁰ Az adatok a lakossági munkaerő-felmérés a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvételéből származnak. Az adatfelvétel, a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt információt. Azokkal a gazdasági szervezetekben munkát vállalkókkal és egyéni gazdaságokban munkát végzőkkel számol el, akiknek fő jövedelemszerző tevékenysége a mezőgazdasági tevékenység.

7. ábra: Foglalkoztatottak aránya, nemzetgazdaság összesen = 100,0

Forrás: KSH, Mezőgazdasági Évkönyv 2005

A hazai foglalkoztatási szerkezet átalakulása, országszerte eltérő mértékben jelentkezik. A régiók közül, a dél-alföldiben találjuk a legtöbb mezőgazdasági foglalkoztatottat. Ebben a régióban figyelhető meg ugyanakkor az elmúlt 15 évben a legintenzívebb fogyás is. A dél – alföldi mezőgazdasági foglalkoztatottak száma az elmúlt hat évben mintegy 30 százalékkal csökkent (A magyar régiók zsebkönyve, 2004-2009). A rendszerváltozás előtt ezeken a területeken a termelészövetkezetek és állami gazdaságok igen jelentős foglalkoztatási potenciállal rendelkeztek. A privatizációs folyamatok következtében ezek a munkáltatók átalakultak vagy megszűntek, számuk jelentősen csökkent, így az addig e szférában foglalkoztatott dolgozók jelentős része munkanélkülivé, vagy inaktívvá vált, illetve arra kényszerült, hogy a gazdaság más szektoraiban keressen munkát.

A tulajdonviszonyok átrendeződését követő súlyos szociológiai, társadalmi változások, mint például az elszegényedés, különösen az ország keleti országrészeit érintette, ahol sokkal magasabb a munkanélküliek száma, mint nyugaton. Legkedvezőtlenebb volt a helyzete azoknak a periférikus kistépelüléseknek, ahol alacsony az infrastruktúra, kevés a képzett munkaerő, fejletlen a kereskedelem és szolgáltató szektor.

A munkaerő-piaci mutatókat tekintve az ország 7 régiója heterogén képet mutat. Évek óta Észak-Magyarországon (2007-ben 12,3%) és Észak-Alföldön (10,8%) a legnagyobb a munkanélküliségi ráta, míg Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon a legalacsonyabbak az értékek. Gazdasági értelemben véve a legfejlettebb régió Közép-Magyarország. A Közép-magyarországi régió foglalkoztatottsági rátája (15 – 64 évesekre vetítve) mintegy 5 százalékkal haladja meg az országos 56,6 százalékos átlagot, a munkanélküliségi ráta (5,0%) pedig messze az országos átlag (8,1%) alatt marad (VÁTI, 2007).

6. táblázat: Munkanélküliségi ráta régióként

Régiók	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Közép-Magyarország	4,7	5,1	3,3	3,2	2,8	2,6	2,9
Közép-Dunántúl	5,0	6,0	7,1	7,0	6,5	6,2	6,3
Nyugat-Dunántúl	5,0	5,7	6,8	5,8	5,0	4,5	4,5
Dél-Dunántúl	10,0	9,0	13,3	12,5	11,6	10,7	10,5
Észak-Magyarország	12,3	11,0	16,2	15,8	15,4	15,2	14,5
Észak-Alföld	10,8	11,0	14,6	14,0	13,6	12,9	12,7
Dél-Alföld	7,9	7,8	10,8	10,4	9,5	8,7	8,6

Forrás: Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Munkaerő-piaci helyzetkép. 2005. november, VÁTI, 2007

Érthető, hogy a fiatalság menekül a kilátástalanságból és az idősek azok, akiket a megszokás még a munkahelyek, az infrastruktúra és a szolgáltatások hiánya ellenére is a vidékhez köt. A vidéken élő lakosság egynegyede nyugdíjas, melyeknek nagy része rokkantnyugdíjas, akik a munkaerő-piaci és megélhetési alternatívák hiányában „igyekeztek” elérni a leszázalékolást. A megyeszékhelyeken és városokban élő 50-59 évesek 29-30 százaléka leszázalékolt, míg a községekben lakóknak már közel kétötöde (38%). Az 50 év felettiek számára a munkaerő-piaci bizonytalanságból vezető kiút lényeges eszköze ez. A falvakban az adatok alapján, a munkanélküliek aránya kis mértékben magasabb, mint a városokban. Amennyiben a foglalkoztatottakat vizsgáljuk, úgy a különbség még szembetűnő. Amíg a városokban a foglalkoztatottak 46 százaléka aktív kereső, addig a községekben ez 40 százalék (Kovács, 2004).

A mezőgazdaságnak a nemzetgazdaságban betöltött csökkenő szerepe mellett, fontos feladata van a foglalkoztatásban. A magyarországi régiók mezőgazdaságban foglalkoztatott népességének arányát befolyásolják a termőhelyi tényezők, a termelési hagyományok és a más nemzetgazdasági ágazatokból kikerült, inaktívvá illetve munkanélkülivé válók létszáma (Tóth, 2006). A mezőgazdasági tevékenységet kiegészítő foglalkozásként végzőket gazdasági aktivitásuk szerint vizsgálva, látható, hogy 2005-ben az összes foglalkoztatott 18,2 százaléka talált magának kiegészítő munkát a mezőgazdaságban, a munkanélkülieknek és a gazdaságilag inaktívaknak (elsősorban nyugdíjasoknak) pedig egyötöde itt keres magának munkalehetőséget.

7. táblázat: A 15 éves és idősebb nem mezőgazdasági foglalkozású népesség gazdasági aktivitás és mezőgazdasági kiegészítő munkavégzés szerint

Gazdasági aktivitás	Összesen (%)	Mezőgazdasági munkát	
		Végzett (%)	Nem végzett (%)
2001			
Foglalkoztatott	100,0	81,2	18,8
Munkanélküli	100,0	79,8	20,2
Inaktív	100,0	80,0	20,0
Eltartott	100,0	88,0	12,0
Összesen	100,0	81,5	18,5
2005			
Foglalkoztatott	100,0	81,8	18,2
Munkanélküli	100,0	74,6	25,4
Inaktív	100,0	77,7	22,3
Eltartott	100,0	88,1	11,9
Összesen	100,0	80,8	19,2

Forrás: Tóth E., (2006)

Az ágazatban regisztrált 410 000 vállalkozásnak meghatározó hányada 1-9 főt foglalkoztat (86 %). 500 főt foglalkoztató mezőgazdasági nagyvállalkozásból mindössze 6 működik az országban. (8. táblázat)

8. táblázat: Regisztrált mezőgazdasági vállalkozások száma létszám-kategória szerint (2009)

0 fő és ismeretlen	51 615
1-9 fő	356 506
10-19	828
20-49	661
50-249	358
250-499	26
legalább 500 fős	6
Összesen	410 000

Forrás: KSH, Mezőgazdaság 2009, internetes kiadvány, 2010. március

A fenti számokból kiindulva, a mezőgazdasági vállalkozóknak, köztük a fiataloknak is, jellemzően egyedül kell kialakítaniuk és működtetniük gazdaságukat. Mindez nagyfokú önállóságot, kreativitást és szakértelmet követel meg tőlük. Mielőtt a következő fejezetben részletesen is tárgyalnánk, milyen szakmai tudással, képzettséggel rendelkeznek a hazai agrárgazdálkodók, szeretnénk az eddig felvázolt vidéki foglalkoztatási helyzetképet árnyalni, egy manapság egyre többet hangoztatott fogalom, az agrárérzettség segítségével.

Mivel a mezőgazdasági foglalkoztatottság fogalma nehezen értelmezhető, hiszen az agrárszektorhoz számos olyan népességcsoport is kapcsolódik, mely nem tekinthető mezőgazdasági foglalkoztatottnak¹¹, ezért Kelemen és Kovách a népesség agrárszereplőinek meghatározásakor, nem a KSH statisztikai fogalomkörét és adatait használja a vidéki népesség és a mezőgazdaság kapcsolatának leírására. Az agrárérzettség fogalmát vezeti be, melyet 4 mutató segítségével mér. Erősen agrárérzettség kategóriába sorolja mindazokat,

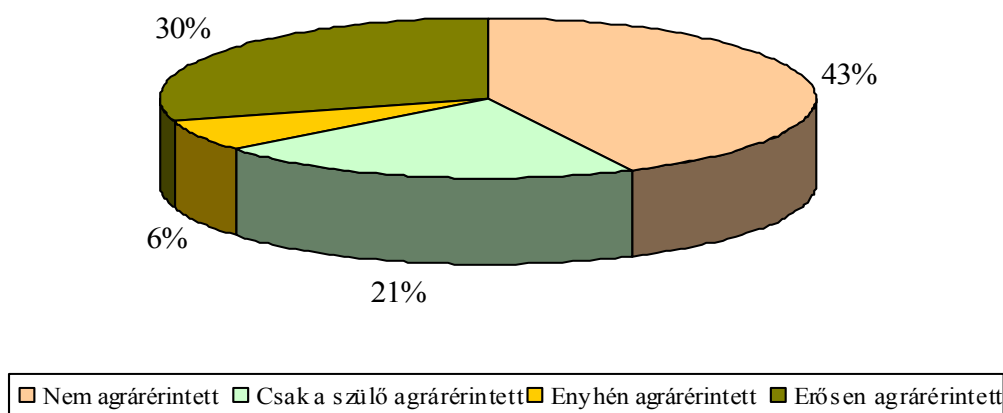
- akik főfoglalkozásban a mezőgazdasági szektorban alkalmazottak,
- akik legalább részben piaci értékesítésre állítanak elő mezőgazdasági terméket,
- akik egyik kategóriába sem tartoznak, de legalább az egykori háztáji kategóriának megfelelő, 1 ha nagyságú termőterület birtokosai
- akik a mezőgazdaságból mentek nyugdíjba
- akiknek csak mezőgazdasági iskolázottsága van

¹¹ Például azok a kárpótlás útján földtulajdonhoz jutottak, akik nem folytatnak mezőgazdasági tevékenységet, viszont földjeik bérbeadásával jövedelmük a mezőgazdasági termeléstől függ.

Gyengén agrárérintett kategóriába kerülnek azok, akik:

- csak saját fogyasztásra termelnek
- akik semmilyen más módon nem kapcsolódnak a mezőgazdasághoz, de 1 ha alatti termőfölddel rendelkeznek

A nem agrárérintettek azok, akik semmilyen módon nem kapcsolódnak a mezőgazdasághoz. A nem agrárérintettekben belül a tanulmány még egy kategóriát jelöl meg, azokat, akiknek szülei mezőgazdasági termelők.

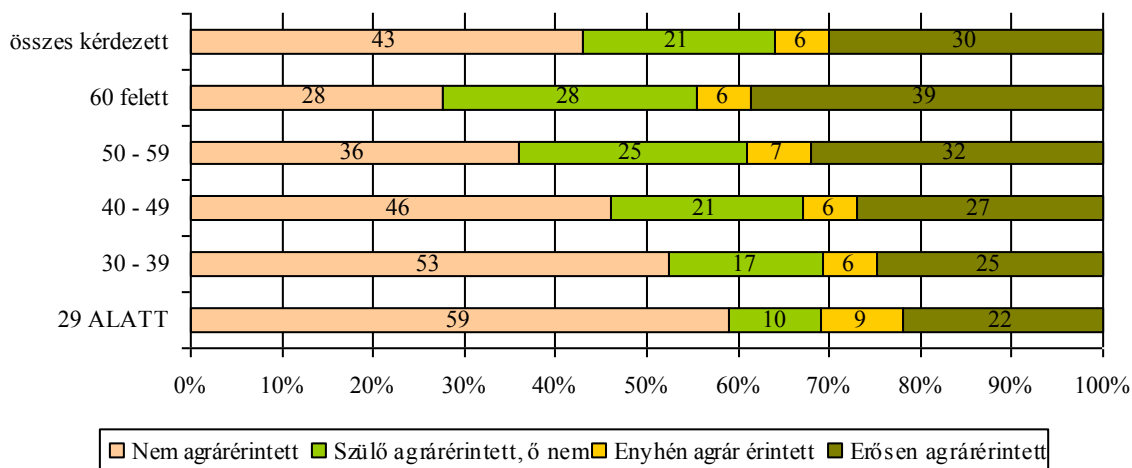

8. ábra: A magyar vidéki népesség agrárérintettsége

Forrás: Kovách, 2004

A 4. kategória, azaz az idős gazdálkodók figyelembevételével, a vidéki népesség 57 százalékos agrárérintettségéről beszélhetünk (8. ábra).

Az agrárérintettség évről-évre csökkenő tendenciát mutat. Ez pedig ismét az agrártársadalmat sújtó demográfiai problémára utal. Azaz, a mezőgazdasági szektorhoz történő kötődés mára generációs kérdéssé vált. A 29 év alattiak agrárérintettségének az adatai (69 százalék nem agrárérintett, 9 százalék gyengén, 22 százalék erősen agrárérintett) azt mutatják, hogy az életkor csökkenésével csökken az egyes korosztályok agrárérintettsége is (9. ábra).

9. ábra A bővített agrárérítettség és a kormegoszlás (teljes minta %)

Forrás: Kovách, 2004.

A szerzők felmérése szerint a nyugdíjasok agrárérítettsége a legnagyobb, ami részint a hagyományos megélhetési stratégiák kényszerű fennmaradásának a következménye, részint annak, hogy a munkanélküliség elől menekülve, a nyugdíjaztatás biztosíthat valamilyen stabil állami járulékot, amit mezőgazdasági kistermeléssel ki lehet egészíteni.

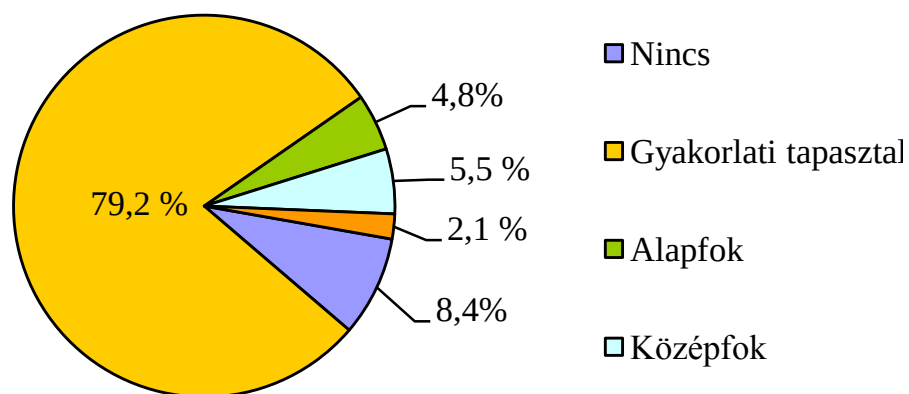
3.6 A mezőgazdaságban foglalkoztatottak szakképzettsége

A fiatal gazdálkodók jövedelemszerzési lehetőségeit nemcsak a társadalomban lezajló demográfiai és foglalkoztatáspolitikai változások befolyásolják, hanem szakképzettségük is. A versenyképes és hatékony mezőgazdasági termeléshez elengedhetetlen a humántőke megfelelő képzettsége, iskolázottsága, hiszen a szakképzett, kvalifikált munkaerő számára a gazdálkodáshoz szükséges korszerű vállalkozói, piaci, marketing és technológiai ismeretek elsajátítása egyszerűbb, könnyebb.

Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben javult a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolázottsága, de még mindig alacsony a többi nemzetgazdasági ágéhoz mérten. A KSH 2005-ben készült mikrocenzusa idején egyharmaduk semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezett, legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el. Felsőfokú végzettsége pedig, csupán 9 százalékuknak volt.

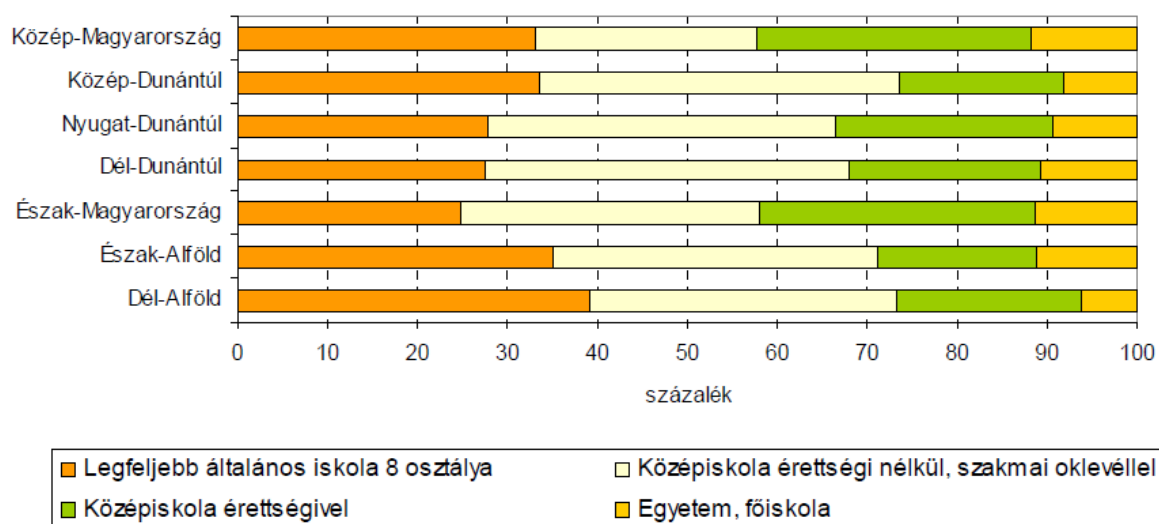
Egy 2005-ben készült felmérés szerint (Laki, 2004) a vidéki népesség 40 százaléka alapkiskolai végzettséggel bír, vagy azzal sem, negyede szakmunkás bizonyítvánnyal, további negyede érettséggel, durván tizede, pedig felsőfokú diplomával rendelkezik. Az agrárszektorban dolgozók alacsony képzettségi szintjét még jobban érzékelteti, ha foglalkoztatottjainak iskolázottságát más ágazatokéhoz hasonlítjuk. A mezőgazdaságban 2005-ben 100 foglalkoztatott közül 33-an rendelkeztek legfeljebb 8 osztállyal, 57-en középfokú végzettséggel, diplomával pedig 9 fő rendelkezett. Ugyanezek az arányok a nemzetgazdaság egésze esetén, ugyanakkor 12, 64, illetve 24 fő volt. Az agrárszférában tehát a többi gazdasági ághoz képest kiugróan magas a legfeljebb alapkiskolai végzettségűek aránya, a középfokúaké gyakorlatilag ugyanakkora, míg az egyetemmel, főiskolával rendelkezőké jóval alacsonyabb (10. ábra).

10. ábra: A gazdálkodók megoszlása legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerint, 2005

Forrás: KSH: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei, 2008. december

Az egyes régiók mezőgazdasági munkavállalóinak iskolázottsági szintje nem tér el lényegesen az országotól. Egyedüli kivételnek Közép-Magyarország számít, ahol a középiskolai érettséggel rendelkezők aránya magasabb, mint az érettségi nélkül, szakmai oklevéllel tevékenykedőké (11. ábra). Általánosságban a régiók mindegyikére jellemző, hogy a termelés célja szerint az egyéni agrárgazdaságok népessége közül az értékesítésre termelők a legiskolázottabbak. Ami annak a következménye, hogy korösszetételük jóval fiatalabb, mind a saját fogyasztásra, mind a saját fogyasztás mellett értékesítésre is termelőként.

11. ábra: A mezőgazdasági foglalkoztatottak befejezett iskolai végzettségének megoszlása, 2004

Forrás: Kovách, 2004.

Az iskolázottság tekintetében lényeges különbségek vannak a falvak és a megyeszékhelyek között. A falvakban egyértelműen az alacsony végzettségű munkaerő dominál, amennyiben az alapiskolát, vagy azt sem végzettek súlya meghaladja az 50 százalékot. A falusi lakosság másik fele nagyjából egyenlően oszlik meg a szakmunkásképzőt végzettek (26%), valamint érettségizettek és diplomások (23%) között. A kedvezőtlen képzettségi adatok, többek között azzal a téves sztereotípiával függnek össze, mely szerint a mezőgazdaság olyan ágazat, ahol megfelelő szakismeret hiányában is jól elboldogul az ember.

A XXI. századi korszerű termelési technológiák, a támogatások pályázati anyagának összeállítása, az értékesítési piacok felkutatása és igényeik feltérképezése, a vállalkozást érintő uniós jogszabályok változásainak követése, olyan mindennapos kihívások az agrárvállalkozók számára, melyeknek naprakész szakértelem hiányában nem lehet megfelelni. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy a mezőgazdasági vállalkozók mindennapi munkájuk során elsősorban saját tapasztalataikra, gazdátársaik véleményére hagyatkoznak. Ebből adódóan rendkívül nehéz az új technológiai, vállalatvezetési ismeretek átadása. Jóllehet, Alvincz-Varga tanulmányában (A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei, 2000) a legmagasabb iskolai végzettség és a birtokméret között egyértelmű összefüggést talált.

A legnagyobb birtokmérettel a legmagasabb iskolai végzettségűek rendelkeznek. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a szerzők felmérése szerint, a veszteséges gazdaságok átlagot meghaladó aránya a felsőfokú végzettségűek körében fordul elő. A hitel felvétele és annak fajlagos összege is a magasabb végzettségűeknél nagyobb. A gazdaságméret növelésében az alapfokú végzettségűek a legkevésbé érdekeltek.

2006-ban készült egy empirikus kutatás az agrárszektorban elhelyezkedni szándékozó fiatalokról (Komlósi, 2008). A vizsgálat arra kereste a választ, kinek van nagyobb esélye a szakmáján belüli helytállásra, melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az illető eredményességét. A kutatás eredménye a szakképzettség fontosságát támasztotta alá, amikor arra mutatott rá, hogy a szakmájuk iránt elkötelezettekből, képzettekből, megfelelő mértékben motiváltakból, nyitottakból, kreatívakból kerülnek ki a jövő sikeres gazdálkodói.¹² Mindez ugyanis lehetővé teszi számukra, hogy újításaikkal hozzájáruljanak saját vállalkozásuk prosperitásához, és megvalósítsák szűkebb- tágabb környezetükben a vidéki területek valós társadalmi, gazdaság fejlesztését.

3.7 A belső vándorlás, változó településszerkezet

Az ország uniós csatlakozása óta a fiatal vidéki agrárnépességnek fokozottan szembe kell néznie a globalizáció hatásaival. A tőke és az áruk szabad áramlása miatt felgyorsult világkereskedelem átalakította a vidék-város közti relációt. A vidéki mezőgazdasági termelés, és a városok hazai agrártermékekkel való ellátásának szerepe egyre inkább beszűkül. A városok üzleteiben a világ legkülönbözőbb tájairól érkező termékek megtalálhatók, s ezek közül sok árban is versenyelőnyben van az itthon megtermelt agrártermékkel szemben. Az egyéni gazdálkodók számának csökkenése, és a nagyüzemi mezőgazdálkodás irányába haladás ellehetetleníti a vidéki gazdálkodást és a vidék népességmegtartó képességének csökkenéséhez vezet. A város, különösen a közelben fejlett iparral rendelkező város, elszívja a vidéki munkaerőt, és megkezdődik a vidéki munkaképes lakosság elvándorlása.

---

¹² Megjegyzendő, hogy a szerző kutatásai szerint, a fiatalok családból hozott gazdasági, társadalmi és kulturális tőkéje, nagymértékben befolyásolja az agrároktatásban elsajátított szakmai tudás gyakorlati hasznosítását, a fiatalok szakmájuk iránti elkötelezettségét és vállalkozásaik eredményességéért tett erőfeszítéseiket.

A folyamatot tovább generálja a falvak szegényes, leépülő intézményhálózata és tömegközlekedése, az aprófalvakra jellemző hiányos alapellátás (Urbánné, 2009). Természetesen az elvándorlás elsősorban a munkaképes, produktív lakosságot, ezen belül a fiatalokat jellemzi. A jelenség kis mértékben ugyan, de már a 2000-től megfigyelhető. A városiasodás, azaz a népesség városokba tömörülése 2000. évtől kis mértékben ugyan, de általában és országos szinten megállapítható (9. táblázat). Az elmúlt 30 évben mintegy 200 faluval lett kevesebb hazánkban, ez a falvak számában mintegy 18 százalékos csökkenést jelent (10. táblázat). A városok száma több mint háromszorosára nőtt ugyanebben az időszakban. Az elmúlt hat évben az észak- és dél-alföldi régióban fogyatkozott meg a legjelentősebben a községben élők száma, a legkevesebb elvándorló a Nyugat-Dunántúli régióban volt.

9. táblázat: Városok száma Magyarországon

1945	52
1960	63
1970	76
1980	96
1990	166
2000	222
2009	328

Forrás: Urbánné, 2009

10. táblázat: Falvak száma Magyarországon

1980	3026
1990	2904
2000	2913
2002	2883
2009	2824

Forrás: Urbánné, 2009

Léteznek ugyanakkor olyan községek is, amelyek egy-egy nagyobb város belső agglomerációjához tartoznak, és a szuburbanizációs folyamat következtében ezek jelentős lakosságnövekedést mutattak fel az elmúlt években. A kiköltözések miatt megnő a gyerekek száma, így igény van új iskolára vagy a meglévők bővítésére. Gyakori a lakóparkok építése, mely a fiatal lakosság számára vonzó életkörülményeket biztosít (Komlósi, 2006).

A falutípusok közül, a szuburbanizálódó falvakat társadalmi átalakulás, és a gazdasági innovációképesség jellemzi. Az agglomerációs falvakba költöző fiataloknak jellemzően semmilyen kötődése sincs az agrárszektorhoz, mert csak a „zöld” környezet miatt költöztek a városhoz közeli kisebb településekre (Kelemen, 2005).

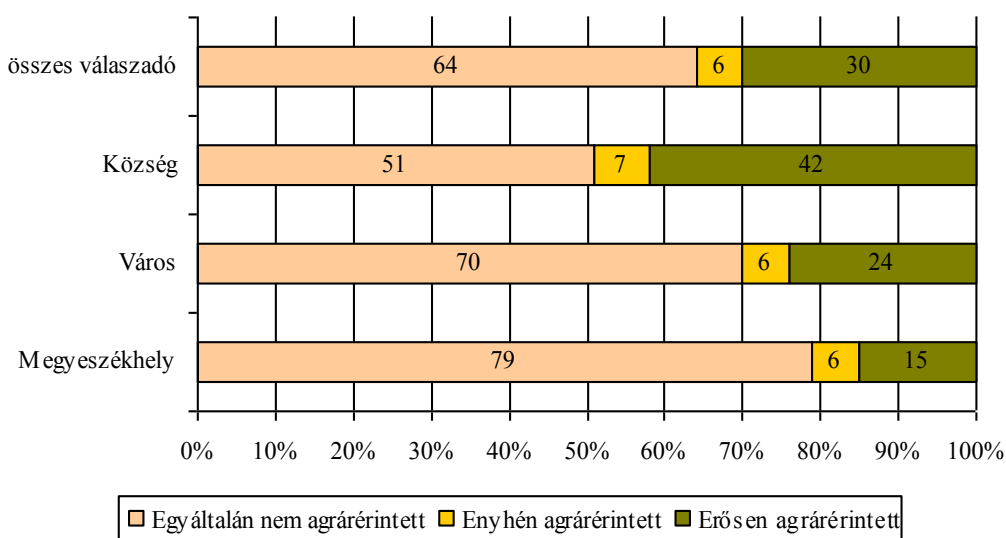
Szarvas (2007) további 4 falutípust kategorizál, melyekben a népesség vándorlása alakította ki a falvak arculatát. A polgárosodó falvakat, a kilencvenes években nagy hullámban megindult vállalkozásalapítások határozták meg. A települések jellegéből adódóan mindenütt más gazdasági ágazat lett a meghatározó, a termelészövetkezetek felbomlásával párhuzamosan létrejövő családi vállalkozások mellett, jellemzőek az egy-egy közeli ipari üzem megrendeléseire épülő vállalkozások. Az üdülőfalvak szintén a kilencvenes években indultak látványos fejlődésnek. Olyan idegenforgalmi szempontból kedvező adottságú területek, ahova a külföldiek nem csupán vendégként, hanem az idegenforgalom ingatlanvásárlójaként is érkeznek. Az ingatlanárak emelkedése kedvező hatással van a lakosság jólétére. A turizmusiparból származó bevételeket a vállalkozók helybeli fejlesztésekre fordítják. Ezekben a falvakban a jövedelemkiegészítő mezőgazdasági tevékenységről a hangsúly áttevődik a rurális, idilli környezet megteremtésére irányuló törekvésekre.

A stagnáló falvakba olyan települések tartoznak bele, amelyekben valaha a helyi termelészövetkezetnek vagy a környékre telepített ipari üzemnek meghatározó szerepe volt, de a kedvezőtlen helyi adottságok vagy rossz gazdálkodás következtében tönkrementek. Ezeken a területeken a közeli városok sem képesek a helyi munkaerő felszívására, nagy a munkanélküliség,

A süllyedő falvak kis lélekszámú települések, amelyekre a leginkább jellemző a magyar lakosság előregedése és elvándorlása, a roma lakosság betelepődése és lélekszámuk növekedése, valamint a nagyon magas munkanélküliség.

A globalizálódott világgazdasági tendenciáihoz alkalmazkodó, hazai településszerkezet átalakulása, meghatározza a vidéki fiatalság vállalkozói környezetét. Az ország süllyedő falvaiban szinte kilátástalan a folyamatok visszafordítása, és a fiatalok vidéken tartása. A stagnáló falvakban a helyi adottságokhoz igazodó innovatív kezdeményezések, az újonnan, önkéntesen szerveződött szövetkezetek, és kistérségi szinten önálló agrárpiacon kialakítása lehet az agrárvállalkozást indító fiatalok támasza.

A korábbi fejezetben már bemutatott agrárérintettség mutatóival az is kifejezhető, hogy az agrárszereplők milyen mértékben vannak jelen a falvakban, és mennyire jellemzik a városok társadalmát. Kovách és Kelemen (2005) tanulmánya szerint a kisebb városokat mindenképpen agrárérintettnek lehet tekinteni, hiszen népességük mintegy harmada kapcsolódik az agrárszektorhoz, a megyeszékhelyek agrárérintettsége is húsz százalékon felüli. A csak a szüleik foglalkozása révén agrárérintettek megoszlása különbözik a szorosan vett agrárérintettség településkategóriák szerinti megoszlásától. A csak a szüleik révén agrárérintettek 41 százaléka él kisebb városokban és ennél kevesebb, 38 százaléka falvakban. Ez részint a mezőgazdasági termelők gyermekeinek elvándorlása, részint annak a következménye, hogy a falun maradó, mezőgazdaságban tevékeny szülőktől származók között több a jelenlegi agrárérintett, mint a hasonló származású, de városokba költöző társaik között (12. ábra).

12. ábra Az agrárérintettség településtípusonként (az érdemben válaszolók %) 2004-ben

Forrás: Kovách, 2005.

3.8 Az egyéni gazdálkodók, ezen belül a fiatal gazdák földellátottsága, földszerzésének lehetőségei

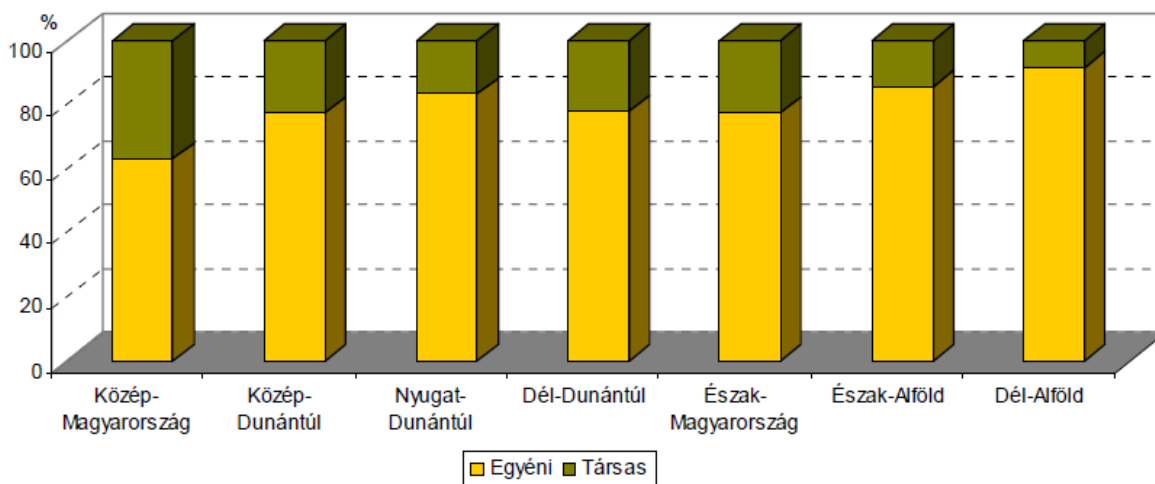
Az előző fejezetekben láthattuk, hogy az agrárágazatban jelentkező demográfiai problémák, mint amilyen a népességcsökkenés, vagy a gazdálkodók elöregedése, komoly ökonomiai problémákat vetnek fel Európában és hazánkban egyaránt. Hatással vannak a foglalkoztatásra, átalakítják a munkaerőpiac struktúráját, átrajzolják a vidék településszerkezetét. A hazai mezőgazdaságban jelentkező tendenciákat, akkor tudjuk jó irányba terelni, ha megtaláljuk hozzá azokat, akik készek és akarnak változtatni. Ezek pedig a fiatalok, a jövő mezőgazdaságának alakítói. A fiatalok vidéken tartása, csakis úgy lehetséges, ha eszközöket, segítséget adunk számukra egy átlagosan jó életszínvonal kialakításához. Ha elhittetjük velük, hogy ez egy vidéki faluban, községben, mezőgazdasági munkavégzéssel, vagy egyéb mezőgazdasághoz kötődő szolgáltatással is elérhető. A fiatalok vállalkozásindítását elősegítő eszközök megismeréséhez, mindenekelőtt tudnunk kell, hogy mi az, amivel rendelkeznek, és mi az, amiben hiányt szenvednek. Az előző fejezetben láthattuk, hogy a jövőbeli agrárvállalkozóink magas színvonalú szakmai képzettsége rendkívül fontos, hiszen lehetővé teszi számukra, hogy újításaikkal hozzájáruljanak saját vállalkozásuk prosperitásához, és megvalósítsák szűkebb- tágabb környezetükben a vidéki területek valós társadalmi, gazdaság fejlesztését.

Az egyik eszköz tehát, amellyel megalapozhatjuk egy vállalkozás sikerét, a vezető, alkalmazottak képzésének elősegítése. A másik, gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen tőke, a föld melynek nagysága, elhelyezkedése, minősége alapvetően meghatározza a mezőgazdasági vállalkozás jellegét. A következő fejezetben bemutatjuk:

- a hazai mezőgazdaság gazdálkodási struktúráját, azon belül az egyéni gazdálkodókra fókuszálunk,
- ismertetjük, hogy milyen földtulajdonviszonyok jellemzik az adott gazdálkodási formát ma Magyarországon,
- és a földtulajdonszerzésnek milyen lehetőségei, eszközei állnak rendelkezésre a fiatal egyéni gazdálkodók számára.

Magyarországon a 2009-ben regisztrált 410 ezer vállalkozásból, 395 ezer egyéni vállalkozás. 2007-ben 68 947 egyéni vállalkozóról számol be a KSH jelentés (KSH, 2009). A hirtelen növekedés csupán az őstermelők 2008-ban bevezetett adószám-regisztrációs kötelezettségéből adódik. Amire fel szeretnénk hívni a figyelmet, az nem is az egyéni vállalkozások száma, hanem az összes vállalkozáson belüli részaránya. Ez a részarány az elmúlt évekre visszatekintve mindig nagyon magas volt. 2005-ben 75 százalék, 2009-ben az adószámmal regisztrált őstermelőkkel együtt, már 96 százalék volt.

Az Alföldön, a régió mezőgazdasági jellegéből adódóan, az egyéni gazdálkodók összes agrárvállalkozáson belüli aránya az országos átlagnál is magasabb, Nyugat-Dunántúlon megegyezett ezzel, a többi régióban elmaradt ettől (13. ábra).

13. ábra: A mezőgazdaság regisztrált vállalkozásainak összetétele, 2007

Forrás: KSH: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei, 2008. december

2007-ben az egyéni gazdálkodóknak mintegy 30 százaléka 20 és 39 év közötti fiatal volt. 2007-ben a női agrárvállalkozók aránya minden korcsoportban csökkent 2000-hez képest. A gazdálkodók belüli összarányuk elenyésző mértékben ugyan, de nőtt, elsősorban a 30 és 34 év közöttiek nagyobb részesedése miatt.

11. táblázat: Az egyéni gazdálkodók néhány adata nemek szerint, 2000, 2005, 2007

Életkor szerinti megoszlás, százalék									
Megnevezés	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
	2000			2005			2007		
14–19 év	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
20–24 év	0,9	0,9	0,9	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4
25–29 év	3,3	2,0	3,0	2,6	1,8	2,4	2,4	1,7	2,2
30–34 év	5,9	2,9	5,2	5,2	2,9	4,7	5,3	3,1	4,8
–34 év	10,2	5,9	9,1	8,5	5,3	7,8	8,3	5,3	7,6
35–39 év	7,6	3,9	6,7	7,3	4,1	6,6	7,3	4,0	6,5
40–44 év	11,3	6,6	10,1	9,1	5,1	8,2	9,0	5,0	8,1
45–49 év	13,4	8,7	12,3	12,4	8,0	11,4	10,3	6,5	9,5
50–54 év	12,7	9,2	11,9	15,4	11,2	14,4	14,6	10,2	13,6
35–54 év	45,0	28,4	41,0	44,3	28,4	40,5	41,2	25,7	37,5
55–59 év	10,8	10,3	10,7	12,1	10,3	11,7	14,1	11,7	13,5
60–64 év	10,5	12,8	11,1	11,8	14,6	12,5	13,2	14,8	13,6
65 év–	23,5	42,6	28,1	23,3	41,3	27,6	23,3	42,5	27,8
55 év –	44,8	65,7	49,9	47,2	66,3	51,7	50,6	69,0	54,9
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, Mezőgazdasági Gazdaságszerkezeti Összeírás, 2007

Az elmúlt 15 év alatt a kárpótlás és a privatizáció következményeként a magántulajdonú termőföldek aránya megnőtt (83%), míg a szövetkezeti földtulajdon jelentősen lecsökkent. Az egyéni gazdálkodók 2009-ben ország földterületének 31 százalékát használták. A társas vállalkozások száma az előző öt évben megközelítőleg 14 ezer volt, ők a földterületek 41 százalékát használták. A gazdaságok használatában lévő földterület 60,9 százaléka bérelt terület. Az egyéni gazdaságokban viszont a saját tulajdon a döntő (A bérelt területek aránya csupán 26,5 százalék) (Bíró, 2010).

A földbirtokos gazdaságok között, a gazdasági szervezetek tipikusan nagy mennyiségű földet birtokolnak, az egyszemélyes gazdaságok pedig általában kisebb, elaprózott és földrajzilag független földdarabokból állnak.

A 100-300 hektár közötti és 300 hektár feletti üzemek együttesen az összes terület 72,2%-át használják, miközben mindössze a gazdaságok egy százalékát teszik ki. Az egyéni gazdaságok nagy többsége (93.4%) 10 hektár alatti.

12. táblázat: A gazdaságok száma és mezőgazdasági területe (2004-2009)

Megnevezés	Gazdaságok száma (ezer)	Megoszlás (%)	Területe (ezer ha)	Megoszlás (%)	Átlagos terület (ha)
2004					
10 ha alatt	148,0	71,0	533,2	10,7	3,6
10-50 ha	46,0	22,0	950,1	19,0	20,7
50-100 ha	7,0	3,3	486,0	9,7	69,9
100-300 ha	5,8	2,8	1029,4	20,6	177,0
300 ha feletti	1,8	0,9	2001,5	40,0	1100,4
Összesen	208,5	100,0	5000,2	100,0	24,0
2009					
10 ha alatt	124,4	67,2	456,4	9,0	3,7
10-50 ha	44,9	24,2	953,8	18,9	21,3
50-100 ha	7,5	4,0	523,9	10,4	70,0
100-300 ha	6,4	3,4	1119,3	22,1	175,6
300 ha feletti	2,0	1,1	2002,8	39,6	1002,4
Összesen	185,2	100,0	5056,3	100,0	27,3

Forrás: Biró, 2010

Az Európai Unió több tagállamában is megfigyelhető a birtokkoncentráció, és a társas gazdaságok dominanciája a földtulajdonlásban. Különösen Dániára, Németországra, az Egyesült Királyságra és Svédországra jellemző, hogy az országok mezőgazdasági területeinek nagyobb hányadát a kevés számú, de 100 hektárnál nagyobb területen gazdálkodó üzemek hasznosítják. A 15 tagállamhoz újonnan csatlakozott országokban jellemzően nagyon magas a 20 ha alatt gazdálkodók aránya, de már itt is elindult a birtokkoncentráció. Romániában és Litvániában például 2005. évhez képest, mintegy harmadával csökkent a 20 ha alatti gazdaságok száma. Romániában például több százezer farm szűnt meg 2005 óta, és ezeknek 95 százaléka 5 ha alatt gazdálkodott (Erdélyi, 2009).

Magyarországon erősen megosztottak mind a szakmai, mind a politikai nézetek arról, hogy a nálunk is megindult birtokkoncentráció, és ezzel a társas gazdaságok földtulajdona, veszélyeztetheti-e a vidéki agrárnépesség földtulajdonát, az egyéni vállalkozások érvényesülését.

Sokan úgy gondolják, hogy mindez nem felvetendő kérdésként jelentkezik, hanem gazdasági folyamat eredménye, melyhez a tagállamoknak alkalmazkodniuk kell. A jövő ugyanis, az agrártermékek kiélezett versenyéről szól a globalizált piacon. A versenyképességhez pedig a termelés hatékonysága szükséges, mely nagyfokú gépesítettséget feltételez, és alacsony foglalkoztatáshoz vezet. Az egyre nagyobb teljesítményű gépeket, csak megfelelő birtokmérettel lehet kihasználni.

Egy másik felfogás szerint a nagyüzemi gazdálkodás tönkreteszi a vidéket, árt a környezetnek, és a vidék népességmegtartó képességének csökkenéséhez vezet. Véleményem szerint egyik felfogás sem állja meg önállóan a helyét. Ugyanis a nagyüzemek, vagy a kisméretű családi gazdaságok támogatása, nem egyszerűen gazdasági, hanem szociológiai probléma is. Az igazság valahol félúton van, azaz a mezőgazdaságban szükség van hatékonyan működő közepes, és nagyméretű gazdaságokra, akik nagymennyiségben képesek előállítani és piacra juttatni a mezőgazdasági termékeket. Megfelelő logisztikával, kapcsolat és információrendszerrel rendelkeznek ahhoz, hogy a belföldi piacon kívül, akár a külpiacokat is elérjék. Ezek, az árukat nagytömegben előállító, tőkeerős gazdaságok, magas gépesítettségük, és minimális munkaerő igényük miatt nem oldják meg a helyi lakosság foglalkoztatását.

Márpedig a vidéki lakosság nagy többsége, - ahogy azt a korábbi fejezet agrárérintettség mutatója is bizonyította – még a mai napig is erősen kapcsolódik a mezőgazdasághoz, ebben az ágazatban keres megélhetést. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanis azt a vitathatatlan tény, hogy hazánk alapvetően olyan természeti adottságokkal bír, mely elsősorban mezőgazdasági, és nem ipari termelésre alkalmas. A vidéki lakosság számára a termőföld sokkal inkább adottság, potenciális megélhetési forrás, mint az ipari nyersanyagok és a körük szerveződő iparágak. Utóbbiak az ország egyes régióiban nem jellemzőek, vagy bizonyos körülmények (pl. nehézkes közlekedés, kényelmetlen ingázás, speciális szakismeret követelménye) miatt nem képesek a vidéki munkaerő felszívására. Azaz, továbbra is indokolt az egyéni gazdálkodók, ezen belül is a jövő mezőgazdaságát kialakító, fiatalok támogatása, a nagyobb méretű üzemek mellett. Azt gondolom, hogy a két csoport egymás mellett működését elősegítve, olyan földbirtok szabályozásra van szükség az elkövetkezendőkben, amely egyrészt korlátozza a spekulatív célú földbirtok felhalmozást, megakadályozva ezzel egyes túlméretezett nagyüzemek monopolhelyzetét.

Másrészt, az igénybe vehető támogatások, olyan követelményeket szabhatnak a pályázókkal szemben, melynek része az élethivatásszerű mezőgazdasági munkavégzés, és a vállalkozást vezető helyben lakása. A helyben lakás fogalmát, mind térben, mind időtávlatban, egzakt módon kellene definiálni, úgy hogy a fogalom ne engedjen kiskapukat a spekulációs céllal vállalkozók számára.

Véleményem szerint a földtulajdon és bérleti jogviszony öröklési szabályozása is állami beavatkozásra szorul. Több örökös esetén például célszerű lenne előírni az örökösök megegyezési kötelezettségét arról, hogy ki lesz az a fiatal gazda, aki majd egyedül gazdálkodik. Így az „agrárhagyaték” egyben maradhat, és a birtokaprózódás ily módon is elkerülhető.

A nagyüzemek mellett a kisméretű egyéni gazdaságok pozícióját erősíteni lehetne azzal, ha a magángazdaságok termelésszerkezete a nagyobb feldolgozottságot igénylő árutermeléshez igazodna. Esetükben előtérbe kellene helyezni a kézi-munkaigényes termelést, mint amilyen a gyümölcs, zöldség, gyógynövény-, apró magvak termesztését. Ebbe az irányba lehetne terelni a jövő fiatal induló vállalkozóit is. Természetes a termelési szerkezetnek e tudatos irányítása, csak a lokális természeti adottságok figyelembevétele mellett lehetséges. A hatékonyabb működés érdekében, növelni kellene a beszerzésre, értékesítésre közös géphasználatra szakosodott szövetkezeti társulásoknak a számát. Az együttes, szervezett fellépés, különösen, ami az értékesítést illeti, védelmet nyújt a piaci kudarcoktól.

A tőkével rendelkező társas vállalkozásokkal szemben, az egyéni gazdaságok - ezen belül különösen a fiatal induló vállalkozások - egyik legnagyobb problémája a tőkehiány. Minden vállalkozás beindítása pénzbefektetést igényel, különösen így van ez a mezőgazdaságban. Ezzel a problémával a fiatalok már a földszerzésnél szembesülnek.

A Földbróker becslései szerint, 2010-ben a hektáronkénti földár 750-950 ezer Ft-os sávban mozog. Természetesen az árat a művelési ág, termőhelyi adottságok, a termőföld elhelyezkedése nagymértékben befolyásolja (13. táblázat). A szántóárak például erős szórással a 850-950 ezer Ft/ha sávban mozognak, de néhány vidéken már az 1 millió forintot is meghaladják.

13. táblázat: Termőföldárak Magyarországon (2010)¹³

Régió	Földminőség (aranykorona)	Ársáv (ezer Ft/ha)
Alföld	15-40	800-1,500
Dél-Dunántúl	15-30	700-900
Nyugat-Dunántúl	15-25	900-1,500
Észak-Magyarország	5-15	700-900
Budapest, Pest megye	15-25	1000-2000

Forrás: Földbróker (<http://www.foldbroker.hu/>)

Ez az ár a többi uniós tagállaméhoz képest még mindig alacsony. Ugyanakkor egy olyan fiatal számára, akinek nincs mezőgazdasági családi háttere, és sem gazdaságátadással, sem öröklés útján nem jut földhöz, az ár, sokszor a legnagyobb akadálya vállalkozás indításának. A fiatalok számára ezért nélkülözhetetlen a „Fiatal gazdák támogatása” program, melynek támogatási összegét bármire, így többek között földvásárlásra is felhasználhatják a sikeres pályázók. A támogatási intézkedésről a következő fejezetben még részletesen beszélünk.

A termőföldvásárlást igyekszik megkönnyíteni a birtokfejlesztési és birtok összevonási hiteltámogatás intézménye. Ez a nemzeti támogatás 2013-ig tartható fenn, mintegy 5000 gazdának ítéltető oda, összesen 4 milliárd forint összegben.

Bár egy másik konstrukció keretében az állam a termőföldvásárláskor a vételár 20 %-ig nyújt támogatást¹⁴, kérelmenként legfeljebb 3 millió forint erejéig. Sajnálatos módon, induló fiatal gazda nem lehet ennek a közvetlen nemzeti támogatásnak jogalanya, mivel a támogatás csak olyan magánszemélynek nyújtható, aki a vétel időpontjában tulajdonosként a megvásárolni kívánt földterülettel közvetlenül határos, legalább 5 hektárnyi ültetvényen, vagy 1 hektárnyi egyéb mezőgazdasági földterületen legalább egy éve mezőgazdasági tevékenységet folytat.

¹³ Az adatokat a Földbróker a következő korrekciós tényezők figyelembevételével számította: a tábla nagysága és elhelyezkedése, domborzati és csapadékviszonyok, gazdasági környezet, közlekedés, aktuális kereslet-kínálat.

¹⁴ Egy termőterületre csak az egyik fajta, tehát vagy a közvetlenül adott 20 százaléknyi, vagy a hiteltámogatás vehető igénybe.

Ahogy az előbb említettük, gazdaságátadással is földhöz juthat a fiatal gazda. Ebben az esetben gyakorlatilag családon belül folytatódik a gazdálkodás, mellyel optimalizálható a birtokstruktúra és egyúttal javítható a mezőgazdasági termelők korösszetétele is. Jó hír a gazdaságot átvevő fiatal számára, hogy 2010 augusztusától az ilyen módon megszerzett földtulajdon, a vagyonátruházási illeték alól mentesül.

A Földbróker kalkulálta magyarországi termőföldárak a jövőben várhatóan emelkedhetnek. A hatályos Földtörvény értelmében (1994. évi LV. törvény, módosította a 2010. évi XC.), jelenleg Magyarországon kizárólag belföldi magánszemély szerezheti meg a termőföld tulajdonjogát 300 ha nagyságú terület erejéig. Belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli más szervezet, - a Magyar Állam, az önkormányzat és a közalapítvány kivételével, - nem szerezheti meg. A törvény továbbá tiltja a külföldiek földszerzését, eltekintve attól, ha a valamelyik tagállam állampolgára önálló mezőgazdasági vállalkozóként kíván letelepedni hazánkban, legalább három éve folyamatosan Magyarországon lakik, és mezőgazdasági tevékenységet folytat.¹⁵

A külföldiek földvásárlására vonatkozó moratórium 2011. április 30-án lejár¹⁶. Ezzel a „külső” konkurencia nélküli földvásárlás korszaka véget ér. A földárak becslések szerint a derogáció után a hektáronkénti 1,5 – 2.5 Milliő forintot is elérhetik. Ez a földpiaci változás bizonyos érdekköröket valószínűleg kedvezően érint majd, de a vállalkozást indító fiatal gazdák közül sokakat külső pénzügyi segítség igénybevételére kényszerít.

---

¹⁵ Biró (2010) földforgalmi kimutatásai szerint, hazánkban az uniós állampolgárok által eddig megvásárolt földtulajdon nem számottevő. 2005 és 2008 között nem haladta meg a 900 hektárt. A külföldi magánszemélyek és gazdasági társaságban tulajdonjogot szerzett külföldiek által használt és támogatásra bejelentett 178,4 ezer hektár, a támogatott mezőgazdasági terület 3,5 százaléka volt 2007-ben.

¹⁶ Az Európai Bizottság 2010 december 20-ai ülésén Magyarország földmoratóriumát újabb 3 évvel meghosszabbították.

3.9 Fiatal gazdák támogatása

3.9.1 Fiatal gazdák támogatása az Európai Unióban

Az európai Közös Agrárpolitika (KAP) nem más, mint a mezőgazdasági támogatások és programok Európai Uniói rendszere. A KAP jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedben. A világ gazdasági és demográfiai tendenciáihoz igazodva, támogatáspolitikája több intézményi és agrárpolitikai reformon keresztül alakult át.

Az 1990-es évek elején születtek meg (MacSharry Reform 1992) a KAP első lényeges reformjai. Ezek a reformok új orientációt adtak a gazdálkodásnak – leválasztották az árakat a termelési mennyiségről. A cél a növekvő termelési mennyiségek korlátozása volt. Ezt úgy próbálták elérni, hogy csökkentették az ártámogatás mértékét több termék esetében, cserébe pedig közvetlenül a farmereknek fizettek kompenzációt a termelésből kivont földekért. A reform sikeres volt az Európában termelt nagy és költséges feleslegek csökkentésének elősegítésében. Az Agenda 2000 reform két pillérre osztotta a KAP-ot. Az első pillér a termelés támogatása, a második pillér a vidékfejlesztés volt. Tovább csökkentette az ártámogatást, kialakított egy integrált vidékfejlesztési politikát, és elsőként vezette be a fenntarthatóság fogalmát az európai mezőgazdaságban. A 2003-as KAP reform fokozatos elmozdulás kiteljesedését célozta meg a termék támogatásától közvetlenül, a jövedelem támogatása felé. A gazdáknak adott közvetlen segítséget „egyszeri kifizetési rendszer” formájában biztosították. Évi egy kifizetés helyettesítette a legtöbb létező közvetlen támogatást, és a kifizetés világosabb kötelezettségekkel járt Bevezetésre került a kölcsönös megfeleltetés gondolata, mely a támogatások kifizetését, az unió és a nemzeti szabályozás által előírt környezeti követelmények betartásától tette függővé. A követelmények többek között az élelmiszerbiztonság és az állatjóléti szabályok betartására vonatkoztak. Ez a reformgondolat, a támogatások elérésében korábbiaknál nagyobb felelősséget ruházott a gazdákra. Felelősséget arra nézve, mit és hogyan termeljenek.

A KAP jelenleg is reformok előtt áll. A folyamatos alkalmazkodás jegyében, a 2007-2013-ig terjedő költségvetési időszak lezárását követően a KAP ismételten kiigazításra kerül. Ennek előkészítéseként, 2010 tavaszán az unió széles körű, nyilvános vitát folytatott a reformokról a gazdákkal, érdekképviselői szervekkel, kutatóintézetekkel, és egyéb agrárérrintettekkel. A nyilvános vita eredményeként a következő megállapításokat vonta le az EU Bizottsága:

Európa közös agrárpolitikája új – elsősorban gazdasági, szociális, környezeti, éghajlat-változási és technológiai természetű – kihívásokkal kell, hogy szembenézzon. Ezekből a problémákból kiindulva a KAP újabb reformjának fő irányvonalai a következők:

- az élelmiszertermelés fenntartása
- A mezőgazdasági tömegtermékek piaci áringadozásának kezelése
- Piaci árban meg nem fizetett közjavak kompenzációja¹⁷
- A történelmi referenciaértéken kialakított közvetlen támogatások igazságosabbá tétele
- A Vidékfejlesztés és a Regionális Fejlesztés összehangolása¹⁸
- Megfelelés a klímaváltozás kihívásainak
- A vidéki foglalkoztatás támogatása, a vidéki területek szociális hálójának fenntartása
- A vidéki gazdaságok fejlesztése, a diverzifikáció elősegítése a helyi szereplők potenciáljainak lekötésére

Az 1999. március 25-ei Berlini Csúcson elfogadott Agenda 2000 című dokumentum újabb reformot jelentett a Közös Agrárpolitikában. A piacsabályozással kapcsolatos döntések mellett, az Agenda 2000-ben első ízben fogalmazták meg az átfogó és következetes vidékpolitika alapjait. A vidékfejlesztés gyakorlatilag a Közös Agrárpolitika második pillére lett, a piacsabályozási intézkedések mellett. Az Unió, a II. pilléren belül biztosít forrásokat a fiatal gazdálkodók támogatására. A két pillér közti egyensúly tekintetében megfigyelhető, hogy az egymást követő reformokkal az I. pilléres támogatások egyre inkább háttérbe szorulnak, a vidékfejlesztési támogatások, ezen belül is a fiatal gazdák támogatása pedig egyre nagyobb jelentőségűvé válik.

Az 1257/1999/EK vidékfejlesztésről szóló tanácsi rendelet 8. cikke értelmében, a tagállamok a vállalkozást indító fiatal gazdák számára 25 000 Euro összegig egyszeri támogatást, és 25 000 Euro összegig kamattámogatást nyújthatnak a vállalkozás indítására felvett kölcsön fedezetére.

---

¹⁷ Az EU nagyon szigorú környezetvédelmi és állatjóléti szabályozást ír elő a mezőgazdasági termelés során. Ezek növelik a termelők költségeit. Ugyanakkor a fogyasztók (sok esetben az olcsó, import áruk miatt) vásárlásaikban a magas szintű szabályok betartásából eredő költségeket nem fizetik meg.

¹⁸ Az elmúlt 10 évben több fórumon felmerült a KAP II. pillérét képviselő Vidékfejlesztés feladatainak és forrásainak beolvasztása a Regionális fejlesztési politikába.

Továbbá a tanács abban a speciális esetben, amikor a vállalkozás indításának a vidéki térségben nagyon magasak a költségei, engedélyezheti a 25 000 Euro összeghatár átlépését. A tanácsi rendelet 7. cikke alapján a tagállamoknak meg kell határozniuk, hogy mekkora a támogatható beruházások támogatásának összértéke. A támogatás teljes összege - a támogatható beruházás volumenének százalékában kifejezve - maximálisan 40%, a kedvezőtlen helyzetű térségekben 50%. Amennyiben a beruházást fiatal gazdálkodók hajtják végre, ez az arány elérheti a maximum 45%-ot, kedvezőtlen helyzetű térségekben pedig az 55%-ot is. Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról szóló tanácsi rendelet módosítása értelmében (1783/2003/EK) a maximum értékek 2003-tól 50%-ra és kedvezőtlen helyzetű térségekben 60%-ra emelkedtek. Továbbá a módosító rendelet megengedi a 30 000 eurós támogatási összeget, amennyiben a fiatal gazda tevékenységének megkezdésétől számítva 3 évig igénybe veszi a szaktanácsadói szolgálatot.

Az Európai Bizottság 2004 első felében közzé tette a 2007-2013-as időtartamra szóló pénzügyi kerettervét, mely a vidékfejlesztést érintően is fontos javaslatokat tartalmazott. A 2005-ben elfogadott jogszabály alapján jelentősen nőtt az elérhető vidékfejlesztési támogatások összege. A vidékfejlesztési politika a költségvetésben végképp elvált a strukturális alaptól. A KAP finanszírozásáról szóló rendelet két új alap létrehozásáról rendelkezett 2007-től kezdődően. Az egyik a KAP 1. pillérének finanszírozására szolgáló Európai Mezőgazdasági Garancia Alap (EMGA), a másik, a 2. pillér pénzügyi keretét meghatározó Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA). (1290/2005/EK, 1689/2005/EK) A 2007. január elsején életbe lépő új vidékpolitika a következő területeket kívánta javítani:

- A szerkezetátalakítás támogatásával a mezőgazdaság versenyképességét
- A földterület művelésének, ápolásának támogatása révén a környezet és a táj állapotát
- A vidék gazdasági tevékenységének sokszínűségét, a vidéki lakosság életminőségét

A célok elérése érdekében három fő tengelyt jelöltek ki, melyeket a LEADER, mint negyedik tengely egészít ki. Utóbbi tengely a vidékfejlesztés célját szolgáló, alulról építkező helyi kezdeményezések megvalósítási lehetőségeit vázolja fel.

A Tanács azon felül, hogy rendelkezett az intézményrendszer átalakításáról, létrehozva az EMVA-t (1698/2005/EK), stratégiai vidékfejlesztési iránymutatásokat alakított ki, melyek alapján a tagállamoknak nemzeti stratégiát kellett kidolgozniuk. A stratégiák a konkrét nemzeti célkitűzéseket, valamint az Alapból származó támogatás szintjeit állapítják meg. A nemzeti stratégiákat a tagállamoknak hat közösségi iránymutatás alapján kellett kialakítaniuk, ezek az alábbiak voltak:

- A mezőgazdasági és erdőgazdálkodási ágazat versenyképességének javítása
- A környezet és a vidék állapotának javítása
- A vidéki élet minőségének javítása és a diverzifikáció ösztönzése
- Helyi kapacitásépítés a foglalkoztatás és a diverzifikáció érdekében
- A prioritások megvalósítását szolgáló programok létrehozása
- A közösségi eszközök egymást kiegészítő jellegének biztosítása

A nemzeti stratégiák végrehajtása a vidékfejlesztési programokon keresztül történik, amelyek további intézkedéscsoportokra bonthatók. A mezőgazdasági vállalkozók kedvezőtlen korösszetételét javító intézkedéseket, így a „Fiatal gazdák támogatását”, a Gazdaságátadási támogatást, és a Korengedményes nyugdíj támogatását az új vidékfejlesztési politika az első stratégiai iránymutatás keretében indította el (14. táblázat).

14. táblázat: Az EU vidékfejlesztési politikájának 1. tengelye (2007-2013)

Célkitűzések meghatározása		EU stratégia Nemzeti stratégia Vidékfejlesztési programok
1. tengely versenyképesség	intézkedések	Emberi erőforrások: Szakképzési és információs tevékenységek Fiatal gazdák Korkedvezményes nyugdíj Tanácsadási szolgáltatások igénybevétele Gazdaságvezetési, helyettesítési és gazdálkodási valamint erdőgazdálkodási tanácsadási szolgáltatások Anyagi tőke: Termelőgazdaságba/erdészetbe történő befektetések Feldolgozási/értékesítési együttműködés az innováció érdekében Mezőgazdasági/erdészeti infrastruktúra Mezőgazdasági termelési potenciál helyreállítása Mezőgazdasági termelés és termékek minősége Előírások betartásának ideiglenes támogatása Élelmiszerminőségi ösztönző rendszer Élelmiszerek minőségének előmozdítása
		Átmeneti intézkedések: Félig önellátó gazdálkodás Termelői csoportok megszervezése
	finanszírozási arány	minimum 10 %
	EU társfinanszírozás	max. 50-75 %
	területi alkalmazás	minden vidéki terület

Forrás: Fact Sheet (2006)

A fiatal (40 év alatti) mezőgazdasági termelők számára nyújtott különleges kedvezmények elősegítik a kezdeti letelepedésüket és az elindulás után gazdaságaik szerkezeti kiigazítását. Az EMVA rendeletnek megfelelően az elindulást segítő támogatás nyújtásának egyik feltétele olyan üzleti terv kidolgozása, amely idővel biztosítja az új gazdaság tevékenységeinek fejlesztését. A korkedvezményes nyugdíj magában foglalja, a gazdálkodással a tervezettnél hamarabb felhagyó idősebb gazdák és az alkalmazottaiknak nyújtott anyagi ösztönzést (éves kifizetések). Az így felszabaduló földterületet át lehet ruházni a birtok gazdasági életképességét javító másik gazdálkodónak, vagy ki lehet vonni a mezőgazdasági termelésből.

Valamennyi tagállam esetében fontos kihangsúlyozni, hogy az uniós szabályozás részeként, a tagállamok alkalmazhatják a saját szabályrendszerüket, úgy, hogy elfogadják a fiatal gazdák vállalkozás indítására vonatkozó az uniós előírásokat (1698/2005/EK 22. cikk).

Ennek értelmében „Fiatal gazdák támogatása” annak a személynek nyújtható, aki:

- 40 évesnél fiatalabb gazdálkodó, és első alkalommal kezd gazdálkodni mezőgazdasági üzem vezetőjeként (Valamennyi ország estén így van ez, kivételt képez Dánia, ahol a felső korhatár 39 és félév)
- Megfelelő szakképzettséggel és hozzáértéssel rendelkezik
- Gazdálkodási tevékenységének fejlesztésére vonatkozóan üzleti tervet nyújt be
- Gazdaságában a környezeti, állatjóléti, higiéniai minimum standardokat teljesíti

Az uniós támogatáspolitikai alapvetően

- a „Fiatal gazdák támogatása”-val,
- gazdálkodás folytonosságát megkönnyítő, illetve tőkehiányt enyhítő gazdaságátadási támogatással és
- korai nyugdíjaztatás támogatásával igyekezik a fiatalok számára vonzóvá, élethivatássá tenni a vidéki gazdálkodást.

A 2007-2013-as programidőszakban ezek az alaptámogatások szinte valamennyi tagországban igénybe vehetők (15. táblázat). Kivétel ez alól Málta, Hollandia és Szlovákia, ahol sem az induló támogatás, sem a gazdaságátadás, illetve korai nyugdíjaztatás támogatása nem működik. Esetükben azonban, a korábbi részekben tárgyalt demográfiai és foglalkoztatáspolitikai statisztikai adatok, nem vagy csekély mértékben utaltak a vidéki társadalom előregedésére, a fiatalok csökkenő szerepvállalására a mezőgazdaságban. Az EU 24 tagországában vehető igénybe a „Fiatal gazdák támogatása” és 16-ban a gazdaságátadási, illetve korai nyugdíj program.

15. táblázat: Fiatal gazdák az Európai Unió egyes tagállamaiban (ezer Euro)

Tagország	2000-2006		2007-2013		
	Fiatal gazda induló támogatás	Korai nyugdíj	Fiatal gazda induló támogatás	Korai nyugdíj	Szaktanácsadás
Magyarország	5488	0	49993	18342	0
Franciaország	314779	122266	709834	36020	1178
Németország	7149	6201	1400	10792	1245
Olaszország	236324	20356	364841	28622	13417
Románia	750	0	269777	0	0
Szlovénia	0	0	26440	28573	0
Szlovákia	Nincs ilyen	Nincs ilyen	0	0	0
Csehország	Nemz. forr.	Nemz. forr.	0	0	0
Dánia	12172	5198	3419	377	0
Lengyelország	0	0	315000	1640700	0
Bulgária	390	0	819331	0	0

Forrás: Rural Development in the European Union, Statistical and Economic Information 2009. alapján, saját szerkesztés.

A tagállamok a vidékfejlesztési rendeletben előírtakat néhány nemzeti eltéréssel kombinálva alkalmazzák, valamint egyéb nemzeti kedvezményeket biztosítanak a fiatal gazdák számára. Melyek ezek a tagállami sajátosságok?

A 1974/2006/EK bizottsági rendelet 4. cikknek 2. bekezdése, megengedi a fiatal gazda számára, hogy a megfelelő szakismeret és hozzáértés, a gazdasági életképesség és a minimum standardok követelményeinek, a vállalkozásindítást követő három éven belül tegyen eleget. Ezt a lehetőséget néhány tagállam felajánlja pályázóinak, ugyanakkor mások a támogatás megszerzését már ab ovo meglévő szakismerethez kötik.

A gazdaság életképességének kimutatásában is eltérések mutathatók ki a tagországok között. Belgiumban Olaszországban Ausztriában, Franciaországban a referencia jövedelem bizonyos százalékában határozzák meg a fogalmat. (a százalékok és a referencia jövedelmek eltérőek az egyes országok között). Svédországban és Belgiumban létezik egy másik módszer a gazdasági életképesség kifejezésére. Itt a munkaerőt használják indikátorként.

Ausztriában és Németországban pedig, beruházási tervet kérnek a gazdálkodóktól az életképesség megállapítására. A bekért dokumentumok növelhetik a gazdák adminisztrációs terheit, és a pályázatírás költségeit is.

A rendelkezésre álló uniós támogatások mellett, az egyes tagországok nyújtotta nemzeti kiegészítések is eltérhetnek egymástól. Németországban például adókedvezményeket alkalmaznak, Olaszországban támogatott hitellel segítik a fiatalok talpra állását. Hazánk esetében, eddig illeték sújtotta a vállalkozásban átvett javakat, de 2010 végére várhatóan illetékmentes lesz a családon belüli vagyonátruházás. Azaz, nem terheli illeték a termőföld, a tanya, és a mezőgazdasági termelőtevékenységhez szükséges művelés alól kivett terület, építmény átadását. Az illetékszabályok módosítása elősegítheti, hogy a tradicionálisan mezőgazdasági tevékenységből élő családokban többletteher viselése nélkül, – ne csak öröklés jogcímén, – legyen átörökökíthető minden, ami a mezőgazdasági tevékenység folytatásához szükséges.

3.9.1.1 Fiatal gazdák támogatása Franciaországban

Az előző fejezetben megismertük, hogy az Európai Unió Vidékfejlesztési politikája milyen keretszabályokat határoz meg a fiatal gazdák támogatására nézve, illetve hogyan igyekszik a korai nyugdíj támogatása, a gazdaságátadás révén javítani a mezőgazdasági vállalkozók korösszetételén, a gazdaságok szerkezetén, és méretén. Nézzük meg a támogatások nemzeti sajátosságait egy-egy uniós tagállam, és az USA példáján keresztül!

Franciaország Európa legnagyobb mezőgazdasági alapanyag- és élelmiszertermelője. A mezőgazdaságban aktívan dolgozók száma 1.140.000. Franciaország a világ első számú feldolgozott élelmiszeripari termékeket exportáló országa és a 3. legnagyobb agrárhatalma. A kedvező tények ellenére, a mezőgazdaság egyre kevésbé vonzó a fiatalok számára.

Franciaországban, de az EU többi tagországában is az agrárgazdaságok száma fokozatosan csökken, az elmúlt 20 évben 50%-kal. A gazdaságok mérete, a koncentráció miatt egyre jobban növekszik, státuszuk is változik. Míg a társasági forma aránya növekszik (2007-ben 10 gazdaságból 4 volt ilyen), addig az egyéni gazdaságok aránya fokozatosan visszaesik. Mindezzel egyidőben a foglalkoztatás természete is átalakul. Míg a családtagok, mint alkalmazottak aránya csökken, addig a felvett alkalmazottak száma változatlan.

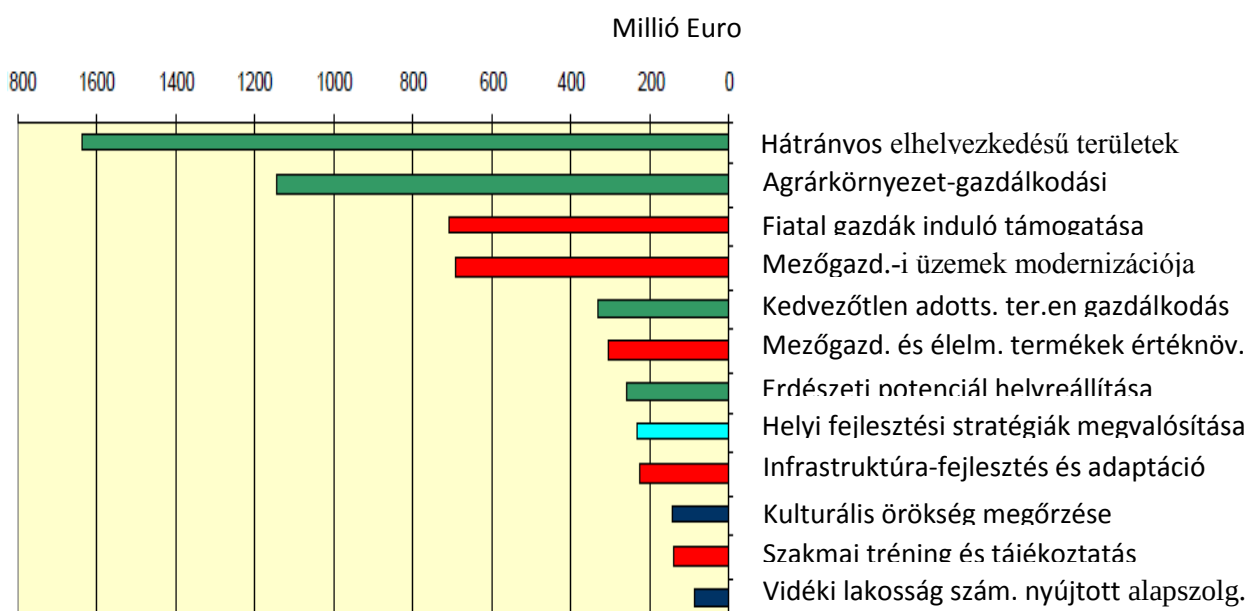
Franciaországban a fiatal (35 év alatti) és az 55 év feletti farmerek aránya 0,19. Ez az érték kedvezőbb a 27 EU tagállam átlagához képest (0,11). Ezzel a francia agrártársadalom a középmezőnybe tartozik. Kedvezőbb gazdálkodói korösszetétele az előregedett Portugáliához (0,03), Cyprushoz (0,4) vagy Bulgáriához (0,4) képest, de kedvezőtlenebb a fiatal finn, lengyel, osztrák agrártársadalomhoz képest (16. táblázat).

16. táblázat: Mezőgazdasági korstruktúra az EU-ban, a 35 évnél fiatalabb és az 55 évnél idősebb gazdák aránya

	35 évnél fiatalabb és 55 évnél idősebb gazdák aránya
Belgium	0,13
Bulgária	0,04
Csehország	0,21
Dánia	0,13
Németország	0,26
Észtország	0,10
Írország	0,14
Görögország	0,12
Spanyolország	0,07
Franciaország	0,19
Olaszország	0,04
Ciprus	0,04
Lettország	0,14
Litvánia	0,07
Luxemburg	0,13
Magyarország	0,14
Málta	0,07
Hollandia	0,09
Ausztria	0,34
Lengyelország	0,35
Portugália	0,03
Románia	0,06
Szlovénia	0,07
Szlovákia	0,06
Finnország	0,25
Svédország	0,11
Anglia	0,04
EU 27	0,11

Forrás: Eurostat, Farm Structure Survey, 2007

A 2007-2013-as vidékfejlesztési programidőszak támogatási intézkedései közül Franciaországban a „Fiatal gazdák induló támogatása”-ra mintegy 1150 millió eurót különítettek el, s ezzel a költségvetési kerettel a támogatási eszköz a harmadik helyen áll a legfontosabb támogatási eszközök között.

14. ábra: A legfontosabb Vidékfejlesztési Intézkedések Franciaországban (2007-2013 programozási időszak, Millió Euro)

Forrás: Rural Development in the European Union, Statistical and Economic Information, Report 2009.

Az induló támogatás igénybevétele mellett, a francia gazdálkodók egyre több esetben vesznek részt rövid idejű szakmai képzéseken, de a mezőgazdasági alkalmazottak körében ez továbbra sem jellemző (10 alkalmazottból 4-nek nincs semmiféle végzettsége).

Egyre nagyobb teret hódít a több lábon állás. Ez leginkább a fiatalok által vezetett, valamint a kevés éves bevétellel¹⁹ bíró gazdaságok esetében jellemző. Franciaországban a multifunkcionalitás is sokkal inkább megfigyelhető (a gazdaságok 25%-a ilyen), mint az EU más tagállamaiban (Chausac, 2008) .

¹⁹ Kevesebb, mint 29000 euró/év

A francia Mezőgazdasági és Halászati Minisztérium termelés-specifikusan alakítja ki a farmereknek nyújtott pénzügyi támogatásokat. Ez alapján a következő támogatáscsoportok léteznek:

- A szerkezetek, létesítmények kialakítására, felújítására adott támogatások
- Nehéz helyzetben élő farmerek szubvencionálása
- Korai nyugdíjazás támogatása

A „Fiatal gazdák induló támogatása”, „Korai nyugdíjba vonulás támogatása” a 90-es évektől működő program Franciaországban. 1992-1994 között a korai nyugdíjazás programja nagyon népszerű volt a gazdák között. A gazdaságátadás, és a gazdálkodás megváltoztatása 1,6 millió hektárt és 42800 gazdát érintett, a tervezett 60000-ből. Az érintett területeken az átlagos farmméret emelkedett. Az átadott gazdaságoknak pedig 15 százalékában lehetővé vált a fiatal gazdák számára a vállalkozásindítás. Az 1995-1998 között továbbvitt program a korábbi időszakhoz képest kisebb mértékben eredményezett gazdasági méretnövekedést²⁰. Az érintett területek 52 százalékán kezdett fiatal gazda gazdálkodni (Tóth, 2003).

A „Fiatal gazdák támogatása” és a nyugdíjba vonulás támogatása összességében megnövelte a teljes időben foglalkoztatott gazdálkodók átlagos területének nagyságát, 45 hektárról 59 hektárra. Több 55 év feletti farmer hagyott fel a gazdálkodással a korai nyugdíjrendszer miatt, viszont nem mindegyik adta át közülük földjét. A gazdálkodók átlagéletkora mindezekkel együtt is javulást mutatott. 65 évről 60 évre csökkent. A 2000 és 2006 közötti időszakban tovább nőtt a „Fiatal gazdák induló támogatása” iránt érdeklődő pályázók száma (Székely, 2009).

A programra 2009-ben 350 millió Euro-t irányoztak elő, és közel 7000 gazda vett részt benne. A 2007-2013 közötti időszakban 1,2 milliárd euró áll rendelkezésre, a korai nyugdíjba vonulás támogatására pedig 65 milliárd Euro. Franciaországban az állam az uniós támogatási intézkedéseken kívül, pénzügyi, szociális, és adóügyi mechanizmussal is segíti a fiatalok gazdálkodásindítását.

---

²⁰ Az érintett területeknek csak 28%-án mutatható ki méretnövekedés, a korábbi időszakban tapasztalt 70%-os arányhoz képest.

Természetesen a juttatások itt is több feltételhez (kor, nemzetiség, szakismeret stb.) és kötelezettséghez (pl. számlák megőrzése) kötöttek, melyet a vállalkozóknak teljesíteniük kell. A szaktárca a nemzeti támogatásokra beérkező pályázatok elbírálásánál, - szem előtt tartva a mezőgazdaság fenntartható fejlődésének elősegítését, és a környezetvédelmi szempontok fontosságát, - figyelembe veszi, hogy a fiatal gazdák vállalkozásaik érintik-e az alábbi támogatási célok valamelyikét:

- Agrár-környezetvédelmi célok megvalósítását
- Mezőgazdasági-hulladék kontrollprogramban való részvételt
- A rendszeresen előforduló természeti károkat

Az uniós támogatási rendszerben meghirdetett vállalkozásindítási támogatás mellett, léteznek olyan nemzeti szubvenciók, melyek azok számára jelentenek segítséget, akik át szeretnék venni a farmot, de nem felelnek meg a „Fiatal gazda induló-támogatás” kondícióinak. Ebben az esetben az állam a gazdaságátadást könnyítheti meg az önfinanszírozás hiteltámogatásával, nemzeti támogatásokkal, és egyéb pénzügyi eszközökkel.

Az önfinanszírozás esetén igénybe vehető kedvezményes állami hiteltámogatás feltételei a következők:

- A pályázónak gyakorlati tréningen kell részt vennie legkevesebb 6 hónapon át, és oklevelet kell szereznie. (kizárólag az 1971. január 1. után születettek vonatkozásán)
- Támogatási kérelmet kell készíteni és tájékoztatni kell a bankot arról, hogy finanszírozza a vállalkozás indítását.
- Részt kell venni a vállalkozás elindítását előkészítő tanfolyamon (min. 40 órás)
- Üzleti tervet kell bemutatni
- Azok a pályázók, akik másodtevékenységbe kezdenek, agrárjövedelmüknek, legalább a megyei átlagjövedelem felénél kell nagyobbak lennie.
- A mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem nem érheti el a Nemzeti Referencia Jövedelem 140 százalékát.

Az önfinanszírozás kedvezményes hiteltámogatására pályázó vállalja, hogy:

- A vállalkozás indításától számított egy éven belül teljes munkaidejű, vagy részidős gazdálkodó lesz, és legalább 5 éven keresztül az is marad.
- 5 évig megőrzi a vállalatvezetési számlákat, melyeket évente megküld az ezek ellenőrzésével megbízott szervnek
- egy éven belül az egyszerűsített adóbevallást választja, és ettől legalább öt éven át nem tér el.
- Végrehajtja a műszaki, gazdasági és pénzügyi monitoringot
- Az üzembe helyezéstől számított 3 éven belül megfelel az állatjóléti és higiéniai minimumkövetelményeknek
- Részt vesz ad hoc tréningeken az alapfokú szakképzés megszerzése érdekében
- A támogatást visszafizeti abban az esetben, ha a fent említett követelmények valamelyikét nem teljesítette
- A hatóságokat értesíti a projektben történt lényeges változásokról

A gazdaságátadás önfinanszírozásának támogatási összege Franciaországban a földrajzi elhelyezkedéshez kötött. A támogatási összeg nagysága ettől függően 8000 és 22 500 Euro között változhat.

17. táblázat: Az önfinanszírozás támogatásának összege zónák szerint, gazdaságonként

Síkvidéki zóna	min. 8000 EUR	max. 11 800 EUR
Hegyvidéki zóna	min. 16 500 EUR	max. 22 500 EUR

Forrás: <http://www.terresdeurope.net/en/financing-project-finance.html> alapján

Természetesen a gazdaságátvétel esetén, vagy forrás-kiegészítés céljából a fiataloknak lehetőségük van a küszöbértékek átlépésére, további bankfinanszírozás igénybevételével. Ebben az esetben az állam nem csökkenti a kamatlábakat, a kamatokat a hitelező szerv szabadon állapíthatja meg.

Korábban említettük, hogy az indulótámogatás és gazdaságátadás támogatása mellett a tagországok sok esetben adó-, és szociális kedvezményeket biztosítanak a fiatal agrárvállalkozók számára. Franciaországban példa erre az úgynevezett kincstári segítség. Ez a pénzügyi eszköz a transzferek adóját csökkentő intézkedéseken felül, a következő vissza- és vissza nem térítendő támogatásokat foglalja magába:

- Ötéves időszakon belül a tényleges adóköteles nyereség 50 százalékos csökkentése, és a megyei termőföld regisztrációs adó csökkentése
- A mezőgazdasági támogatások modernizációjáról szóló 1995-ös törvény 50 százalékos földadó csökkentést nyújt 5 évig
- A helyi hatóságok további csökkentést adhatnak az 5 éves periódus alatt

A kincstári segítségek abban az esetben vehetők igénybe, amennyiben a fiatal vállalkozó a „Fiatal gazda induló támogatás”-t elnyerte, jövedelme nem éri el a nemzeti referencia jövedelem 40 százalékát, vagy középlejáratú, speciális fiatal gazda kölcsön kedvezményezettje.

A fiatal francia farmerek vállalkozásuk elindítását követő öt éven keresztül, részleges felmentést kapnak a társadalombiztosítási hozzájárulás befizetése alól. A támogatás kedvezményezettjei olyan, 20 és 40 év közötti, főállású fiatal gazdák lehetnek, akiknek üzemmérete a rendelkezésre álló szabad terület legalább háromnegyede. A felmentés mértéke egy csúszó skála szerint alakul, ahol:

- az első évben 65%-os
- a 2. évben 55%-os
- a 3. évben 35%-os
- a 4. évben 25%-os
- az 5. évben 15%-os mértékű a felmentés.

A francia állam azokat a fiatalokat is vállalkozásindításra bíztatja, akik nem születtek bele a családi gazdálkodásba, de ennek ellenére fantáziát látnak egy mezőgazdasági vállalkozás létrehozásában. Számukra a Regionális, vagy Állami Tanácsadó Testületek ösztöndíjai állnak rendelkezésre.

A vállalkozásalapítás és irányítás tapasztalatainak megszerzését a francia állam már 1992 óta támogatja. Már ekkor elindult egy szakmai gyakornoki program, mely a fiatal, elsősorban mezőgazdasági iskolák hallgatóit célozta meg. A program egyrészt támogatást nyújt a diák oktatását biztosító Mezőgazdasági Központnak, másrészt minden olyan gazdálkodónak, aki vállalja a szakmai gyakorlatra érkező diákok befogadását. A program azóta is nyitva áll mindenki előtt, aki 26 évnél fiatalabb és elvégezte az általános iskolát. A tanfolyamot a francia állam és az ESZA (Európai Szociális Alap) közösen finanszírozza.

A fiatal francia gazdák, mint láttuk, igen jelentős mértékben támaszkodhatnak az állami segítségnyújtásra vállalkozásuk elindításában. A fiatalok földhöz jutása azonban, Franciaországban is problémás. A földvásárlási és földbérleti viszonyokat először és mind a mai napig is szabályozó 1946-os Földtörvény alkalmazása nem ütközik nehézségbe. A probléma inkább gazdasági jellegű. A letelepedni kívánó fiatal gazdák a magas földárak miatt nehezen tudnak földet vásárolni. A föld bérleése, pedig a helyben lakó gazdák erős konkurenciája miatt akadályoztatott. A bérbeadó lehetőségeit ugyanis nagymértékben korlátozza a FNSAFER (Földfejlesztés és Vidéki Települések Országos Szövetsége) által meghatározott elővásárlási jog. Emellett egy adott gazdaság gépekkel történő felszerelése is jelentős anyagi terhekkel jár.

3.9.1.2 Fiatal gazdák támogatása Ausztriában

Ausztriában a vállalkozások vezetőinek átlagéletkora kedvezőbb a 27 uniós tagállam átlagértékeihez képest. A vezetőknek csupán 28%-a idősebb 55 évnél, 10%-uk ugyanakkor fiatalabb 35 évesnél.

Az osztrák mezőgazdasági üzemek az elmúlt évtizedekben olyan strukturális változásokon mentek keresztül, melynek hatása különösen a gazdaságok munkaellátottságában jelent meg. Így például a női agrárvállalkozók száma évről évre nőtt. 2008-ban megközelítőleg 40 % volt az osztrák mezőgazdaságot bemutató Grüner Bericht (2010) alapján, mely EU szerte nagyon magasnak számít. A fiatal gazdák vállalkozásindítását Ausztriában elsősorban beruházási támogatások segítik.

A támogatást igénylő, az uniós szabályozás értelmében, olyan személy lehet, aki a támogatási kérelem benyújtásakor 40 évnél fiatalabb, és először alapít mezőgazdasági vállalkozást. A támogatás elnyerésének további feltétele, hogy:

- a fiatal pályázó a gazdaságot az előző tulajdonostól öröklés útján, vagy adásvételi szerződés útján vegye át, és önállóan művelje meg.
- átvett gazdaság esetében a támogatást igénylő a vállalkozás üzemeltetését legalább 5 évig garantálja.
- a pályázó legalább 3 ha mezőgazdasági hasznosítású területet műveljen, vagy legalább két szamosállattal rendelkezzen. Kivéve a zöldség-, gyümölcs-, és szőlő-, és komló termesztőket, valamint a méhgazdaságokat, melyekre egyedi határértékek és termelési egységek lettek meghatározva.
- A támogatást igénylő, valamint házastársának/élettársának nem mezőgazdaságból származó jövedelme ne haladja meg a 80.216 Euro-t.
- A támogatást igénylőnek, a megalapított üzem szociális biztosítónál tett regisztrálását követő legfeljebb 3 éven belül, legalább 1,5 üzemi munkaerőegységet kell felmutatnia.
- Üzleti tervet kell készíteni. A kiindulási állapot felmérése után, be kell mutatni a célokat és stratégiákat az elkövetkezendő 5–10 évre nézve. Emellett a higiéniai, állatjóléti és környezetvédelmi feltételeknek való megfeleléshez szükséges beruházásokat 3 éven belül meg kell valósítani. Az üzleti tervet a támogatásigénylőnek magának kell kidolgoznia. Az Agrárkamara azonban az LFI-vel (Vidéki Továbbképző Intézet) közösen, képzési ajánlataiban, szakmai segítséget nyújthat a koncepciók kidolgozásához.
- A támogatást igénylőnek megfelelő szakmai képesítéssel kell rendelkeznie. Általában a mezőgazdasági és tájgazdálkodási szakma specifikus vizsgái elfogadottak, egyéb szakmák, kvalifikációk csak bizonyos szakmai feltételek mellett ismerhetők el. A megkövetelt szakmai képesítést a vállalkozás átvételétől számított két éven belül meg kell szerezni. A letelepedést követő 3 éven belül megszerzett mesterfokozatot további 3000 Euro bonusz ponttal értékelik.

A prémiumok megszerzéséhez mind a tulajdon-, mind a gazdálkodási jogot át kell adni. Az öröklés esetén, az át nem adható saját terület (beleértve az erdőt, és az építési területeket is) az eredeti saját terület (saját terület az átadás pillanatában) 10%-át, illetve a 3 ha-t nem haladhatja meg.

A gazdaság megvásárlása, akkor tekinthető vállalkozásalapításnak, amikor egy teljes üzemet, azaz területet és telephelyet vásárol valaki. Megjegyzendő, hogy idegen gazdaság bérlete is vállalkozásalapításnak számít. Egy teljes üzemet minimum 5 évig köteles bérelni a bérlő. A támogatás mértéke 6000 és 12 000 Euro között változhat, a vállalkozás munkaerő-szükségletétől függően. Házaspárok, illetve ehhez hasonló életközösségek csak egyszer igényelhetik az első vállalkozásalapítási támogatást, abban az esetben is, ha különböző üzemeken gazdálkodnak. A fiatal osztrák gazdák érdeklődése a támogatások iránt nagy. Különösen sokan pályáznak a mezőgazdasági üzemek modernizálását célzó támogatási intézkedésekre.

3.9.1.3 Fiatal gazdák támogatása Csehországban

Csehországban a földek 26 százalékát egyéni gazdálkodók, 74 százalékát nagy szövetkezetek és gazdaságok művelik. A cseh SMA (Csehországi Fiatal Gazdák Szövetsége) szervezet elnökének tanulmánya (Pavel Moulis, 2008) szerint az idősebb gazdák Csehországban jellemzően kisebb farmokon gazdálkodnak, zömmel gabona és kevert takarmányfélék termesztésével foglalkoznak, továbbá megfigyelhető náluk a részmunkaidős gazdák számának növekedése. A fiatal gazdák nagyobb hozzáadott értékű terméket termesztenek, jellemzően diverzifikálódnak, és általában nagyobb és gyorsabban fejlődő farmokkal rendelkeznek. A csehországi gazdálkodók mintegy 20 százaléka 24 és 34 év közötti. Ezt összehasonlítva a magyarországi adatokkal (2005-ben 7,6 százalék), Csehországban láthatóan kedvezőbb a fiatalok aránya az agrártársadalmon belül, de még mindig nem éri el az osztrák 10 százalékot. Az agrárnépesség körülbelül 30 százaléka 55 év feletti, mely az osztrák arányokhoz képest rosszabb, a magyaréhoz képest kedvezőbb.

Nézzük meg, hogyan változott meg a támogatási programok feltételrendszere, és a támogatottak köre az elmúlt 16 évben! Milyen - kezdetben nemzeti, majd uniós - eszközök álltak rendelkezésre a fiatal gazdák támogatására Csehországban?

Visszatekintve a múltra, elmondható, hogy a cseh támogatási rendszerben három támogatási periódust lehet elkülöníteni:

2001 és 2003 között az állóeszközökre lehetett támogatást nyerni nemzeti támogatási program keretében, mely a költségek általában 35 százalékát, maximum 50 százalékát fedezte. A támogatási időszakban körülbelül 13,5 millió Euro támogatási összeg állt rendelkezésre és mintegy 400 pályázó igényelte azt.

A 2004-2006-os időszakban megváltoztak a pályázati feltételek és a célcsoport is. Azok a gazdálkodók nyújthatták be támogatási kérelmeiket, akik legalább 3 éve a gazdálkodás vezetőjeként kezdtek agrárvállalkozásba, és nem töltötték be 40. életévüket. A támogatást az agrárvállalkozások modernizációjára és beruházásokhoz lehetett igénybe venni. A támogatás nagysága a választható költségek 45-60 százaléka volt. A támogatási időszakban körülbelül 3 millió Euro állt rendelkezésre, melyre 89 pályázat érkezett.

A 2007-2013 közötti időszakban további változások jelentek meg a pályázati feltételekben. Az előző periódusban meghatározott korhatár változatlan maradt. A gazdálkodó csupán 1,5 éve kell, hogy vállalkozásának vezetésébe belefogjon a pályázati anyag benyújtását megelőzően. Ahol a támogatás formája vállalkozásindítási támogatás, ott a támogatási összegek ebben az időszakban egyértelműen csak beruházásokra fordíthatók. A 2007-2013-as periódusban 9,6 millió Euro áll rendelkezésre a „Fiatal gazdák induló támogatása”-ra.

1994 és 2007 között Csehországban egy beruházási program és egy földprogram is rendelkezésre állt a 40 évnél fiatalabb, vállalkozásukat legalább 2 éve vezető gazdálkodók számára. A beruházási program hitel-kamattámogatását, kizárólag gépvásárlásra, míg a földprogram keretében kapott támogatást, földvásárlásra lehetett felhasználni.

Elmondható, hogy az ország uniós csatlakozása óta, a támogatási programok általánosságban megkövetelik a fiatal pályázótól, hogy

- 40. életévét ne lépje túl,
- mezőgazdasági tevékenységet folytasson,
- közép, vagy felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel rendelkezzen,

A harmadik feltétel esetében könnyítés, hogy a fiatal gazdának lehetőségében áll a megfelelő végzettség megszerzésére a támogatási programba való besorolás utáni 3 éven belül is. A támogatás mértéke maximum 40 000 Euro lehet. A támogatás segítségével elindított vállalkozást, tevékenységet a gazdálkodónak legalább 5 éven át kell folytatnia, a gazdaságának működőképesnek kell lennie, és a bevétel 45 százalékának mezőgazdasági tevékenységből kell származnia (Konecna, 2009).

Ki kell emelni a fiatal gazdák támogatási eszközei közül, a korai nyugdíj-támogatást, mely valójában farmátadási támogatás. A korai nyugdíjazás itt is a generációváltás egyik eszköze, azok körében, akik évente legalább 120 ezer korona jövedelmet szereznek. Ahogyan más tagországban is, úgy Csehországban is, a támogatási feltételeknek megfelelő fiatal gazdának lehetősége van olyan gazdaságok átvételére, melyek korábbi tulajdonosai kerkedvezményes állami támogatással fejezik be tevékenységüket, és gazdaságuk vagyonát átruházzák a fiatal agrárvállalkozóra. A gazdaság átadásának feltétele az átadó részéről 55. életév betöltése, és a legalább 10 éve működtetett gazdaság.

A gazdaságot átadó számára a kerkedvezményes juttatás 69 éves koráig jár, mely évi 75 ezer koronás (600 ezer forint) alapösszeg, kiegészítve a hektáronkénti 4500 korona (35 ezer forint) támogatással (max. 30 ha-ig). Az átadó gazda 69 éves kora után rendes nyugdíjat kap. Ha a nyugdíj alacsonyabb lenne, mint a korábbi juttatás, akkor a nyugdíjat az állam kiegészíti a támogatás szintjére. A fiatal agrárvállalkozók számára további könnyítés, hogy az ilyen típusú gazdaságok megvásárlásához kedvezményes kamatú, állami garanciával támogatott hitelt vehetnek fel.

A gazdák körében sok a bizonytalanság. Egy-egy támogatási kérelmet megalapozó, öt évre szóló üzleti tervet csak kevesek képesek letenni az asztalra. Számunkra is követendő, jó példa lehet, hogy a cseh fiatal gazdák adminisztrációs támogatást is felvehetnek. A kisméretű gazdaságoknál egyre inkább jellemző a multifunkcionális gazdálkodás. Az ambiciózus fiatalok elsősorban biogazdálkodással, agrárturizmussal, bioenergia termeléssel igyekeznek jövedelemszerzési lehetőségeiket szélesíteni.

Németország, Dánia és Belgium estében címszavakban ismertetem a támogatások fajtáját, valamint mértékét.

3.9.1.4 Támogatások Németországban, Dániában, Belgiumban

Németországban 10 000 euró összegű egyszeri támogatáshoz juthat, az a vállalkozást indító fiatal gazda, akinek legalább 50 000 euró értékű a beruházása. A támogatás összege az egyes szövetségi tartományokban eltérhet egymástól, így például Rheinland-Pfalz megduplázza az összeget saját forrásból. Amennyiben a beruházással speciális környezetvédelmi, állatjóléti higiéniai követelmények teljesülnek, akkor az 1,25 millió Euro-s beruházás, maximum 45 százaléka adható a fiatal gazdának (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung, 2007).

Dániában a támogatást, amortizációs támogatásként fizetik, 7 éven át, csökkenő ütemben. Az állam, a fiatal gazdák által igénybe vett hitel kamatainak és a részleteinek a 100%-át kifizeti az első négy évben, 75 %-át az ötödikben, 50 %-át a hatodikban, 25%-át pedig a hetedik évben. A kamattámogatás maximális összege 61.700 Euro, mely a felvett kölcsönnek a 75 %-a lehet. A nyolcadik évtől a fiatal farmer az összes terhet átveszi (Ministry of Food, Agriculture and Fisheries, 2008).

Belgiumban az egyszeri legfeljebb 25 000 Euro-s támogatás beruházáshoz kapcsolt. Kifizetése egyenlő részletekben történik 5 éven keresztül. A kamattámogatás összege legfeljebb szintén 25 000 Euró lehet és 10 éven át, egyenlő részletekben történik a kifizetése. A fiatal gazdálkodók letelepedéséhez, pontosabban földhöz juttatásukhoz, a Mezőgazdasági Befektetési Alapból (Fonds investissement agricole) nyújtanak támogatást. Esélyeiken azonban - Franciaországhoz hasonlóan - ront a helyben élő konkurencia (Ministry of Agriculture and Small- and Medium-Sized Businesses, 2010)

3.9.1.5 Fiatal gazdák támogatása az USA-ban

Milyen szubvenciók szolgálják a fiatal agrárvállalkozók prosperitását az Európai Unión kívül? Hogyan működnek ezek a támogatási mechanizmusok és milyen szervezeteken keresztül valósulnak meg? Vizsgáljunk meg egy olyan kontinenst, ahol a mezőgazdasági termelés 98 százaléka családi formában történik.

Az Amerikai Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériumának tanulmánya szerint (USDA, 2007) az amerikai mezőgazdaságot jellemző három üzemcsoport közül az egyik, a kis- és közepes méretű családi gazdaság. Ebbe a csoportba tartozik a farmok 90 százaléka, ugyanakkor ez a csoport Amerika teljes mezőgazdasági termelésének 2005-ben kevesebb, mint 30 százalékát adta. Hogyan lehetséges, hogy az amerikai piacgazdaságban nem számolják fel az ilyen veszteségesnek tűnő, kisméretű gazdaságokat? A tanulmány három okra világít rá:

1. A veszteséges üzemcsoportban rendkívül magas a háztartások mezőgazdaságon kívüli jövedelme.
2. Még a veszteséges gazdaságokban is, a tulajdonos azzal számol, hogy földjének értéke hosszútávon nő.
3. A veszteséges farm megőrzésénél, a gazdaságinál is fontosabb szerepet játszanak a nem gazdasági jellegű motivációk. Ilyen például a farm átmentése az utódok számára, illetve a hagyományokhoz, valamint a vidéki élethez való ragaszkodás.

A három ok közül a legutolsó különösen elgondolkodtató az európai agrárpolitika alakítói, és alanyai számára egyaránt. Lehetséges, hogy az amerikai farmtámogatási politikában is találni adaptálható, hasznos eszközöket.

Az amerikai farmtámogatási rendszer fogalomtárában fiatal gazdának minősül minden 35 év alatti gazdálkodó. Rajtuk kívül a rendszer pénzügyi segítséget nyújt azoknak a farmereknek is, akik legfeljebb 10 éves mezőgazdasági tapasztalattal rendelkeznek. Utóbbiakat tekintik kezdő gazdáknak. 2007-ben az USDA jelentése szerint a családi gazdaságok 27 százaléka felelt meg a definíciónak (Nonmetro America Faces Challenges, 2007).

Új Magyarország Vidékfejlesztési Tervben megtalálható intézkedéshez hasonló, fiatal gazdák támogatása az USA-ban nem működik. Az Amerikai Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériumának intézményei (USDA) elsősorban kedvezményes hitellehetőségeket biztosít a fiatal agrárvállalkozók számára a Farm Credit System- en (FCS) keresztül.

A Mezőgazdasági Hitelezési Rendszer (FCS) egy termelői tulajdonban álló, szövetkezeti alapon működő hitelintézeti rendszer, amely kiemelkedő szerepet játszik az amerikai termelők hiteligényének kielégítésében, és egy stabil hitelezői háttér biztosításában (Tóth, 2010).

A szövetkezeti alapon történő működés, azt jelenti, hogy a közvetlen hitelezést végző 83 mezőgazdasági hitelszövetkezet és a 7 önálló szövetségi föld hitelszövetkezet, csak tagjainak nyújthat hitelt. A termelők az első kölcsön felvételekor vásárolnak részesedést (üzletrészt) a hitel 2 %-a, vagy 1000 \$ értékben és válnak tagokká.

A rendszerben jogosult kölcsönvevők, azaz tagok a következők lehetnek:

- **Farmerek:** akiknek jövedelme és készletei több mint 50 %-a a mezőgazdaságból származik. A FCS a farmerek számára mezőgazdasági, családi és nem-mezőgazdasági (lakásfelújítás, gépjárműhitel stb.) tevékenységekhez is nyújthat hitelt.
- **Részmunkaidős farmerek:** akik termőföld-tulajdonosok, vagy mezőgazdasági termékeket termelnek, de jövedelmük kevesebb, mint fele származik mezőgazdasági tevékenységből. A részmunkaidős farmerek számára a nem-mezőgazdasági célú hitelezés korlátozott.
- **Mezőgazdasághoz kapcsolódó vállalkozások:** olyan vállalkozások, amelyek mezőgazdasági vagy halászati termékeket dolgoznak fel vagy értékesítenek, és amennyiben a vállalkozás több mint 50 százaléka azoknak a termelőknek tulajdonában van, akik az alapanyag/áru legalább egy részét szolgáltatják. Ide tartoznak továbbá azok a vállalkozások is, amelyek mezőgazdasági termelők számára nyújtanak szolgáltatásokat (például permetezés). A finanszírozás mértéke a vállalkozás mezőgazdasághoz kapcsolódó jövedelmének nagyságához igazodik.
- **Vidéki háztulajdonosok:** az FCS által kölcsön nyújtható családi házak vásárlásához, építéséhez, felújításához 2500 főnél kevesebbet számláló településeken.

Az FCS intézményei elsősorban kölcsönök nyújtásával foglalkoznak, de néhány kapcsolódó szolgáltatást is végeznek, például terménybiztosítást, tanácsadást. A kölcsönök jellemzően három fő kategóriába sorolhatók:

1. rövid lejáratú működési hitelek,
2. középtávú hitelek tartós tárgyi eszközök (gépek, tenyészállomány) beszerzésére,
3. hosszú lejáratú ingatlanhitelek.

Az FCS 2009-ben 814.964 db kölcsönt folyósított 162 Mrd dollár értékben (ez +13 százalék 2008-hoz képest) 475.492 ügyfélnek, amely az amerikai farmerek körülbelül 20 százalékát jelenti. Az FCS hitelszövetkezeti rendszere nemcsak a mezőgazdaság, hanem a vidék bankja is, és finanszíroz számos vidékfejlesztési jellegű projektet is. Például közművek építését, etanol finomítókát, szélessávú internet projekteket. A Mezőgazdasági Hitelezési Rendszer törvényben meghatározott feladata, hogy prioritássá tegye a kis gazdaságok, a kezdő, illetve fiatal gazdálkodók hitelhez jutását (18. táblázat).

18. táblázat: FCS hitelek fiatal és kezdő gazdák, valamint kis gazdaságok részére²¹
(2009)

Kölcsönök száma	A kölcsönök értéke (Mrd \$)	Kölcsönök száma az FCS hitelállományából (db)	Átlagos hitelnagyság (\$)	Részesedés az FCS összes kölcsönéből (%)
Fiatal gazdák	20,4	157 708	130 915	16,4
Kezdő gazdák	34,1	223 311	154 169	19,9
Kis gazdaságok	42,8	474 762	n.a.	47,2

Forrás: Farm Credit Administration, 2009 Annual Report on the Farm Credit System

Az FCS-en kívül, az Amerikai Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztérium szervezeti keretein belül működő Mezőgazdasági Szolgáltató Ügynökségnek (Farm Service Agency) is van egy fiatalokat célzó hitelprogramja. Az ügynökség olyan kezdő gazdáknak nyújt kölcsönt, akik nem képesek kereskedelmi hitelintézetektől pénzügyi forrásokhoz jutni. A szervezet közvetlen tőketámogatás és működési kölcsön formájában nyújt segítséget a fiatal gazdáknak, melynek a következő feltételei vannak:

- a farmer 10 évnél nem régebben működteti gazdaságát
- a megpályázott program kölcsönválaszthatóság követelményeinek megfelel
- alapvetően részt vállal a gazdaság üzemeltetésében, és
- a megyei átlagos farmméret 30 %-nál nem rendelkezik nagyobb gazdasággal

²¹ Az amerikai farmtámogatási rendszer fogalomtárában fiatal gazdának minősül minden 35 év alatti gazdálkodó. Kezdő gazdák mindazok, akik legfeljebb 10 éves mezőgazdasági tapasztalattal rendelkeznek.

A kölcsön maximális összege:

- Közvetlen farmtulajdon vagy működési kölcsön esetén 300 000 \$
- Garantált tőketámogatás vagy működési kölcsön esetén 1 094 000 \$²²

Ezen felül az FSA speciális programja, a szociálisan hátrányos helyzetű²³ és kezdő farmereknek nyújt segítséget a földvásárláshoz. A program arra is alkalmas, hogy a nyugdíjas gazdák átadhassák földjeiket a jövő generációi számára. A kölcsön igénybevételének feltétele, hogy a pályázó rendelkezésére álljon a föld vételárának legalább 5 százaléka. A maximális kölcsön összege pedig, nem haladhatja meg a megszerezni kívánt farm fennmaradó vételárának, vagy becsült értékének 45 százalékát, vagy 500 000 \$-t.

A kölcsön futamideje 20 év. A kamatláb legfeljebb 4 százalékos, de 1,5 százaléknál nem alacsonyabb. A fennmaradó rész saját tőkéből, vagy kereskedelmi bankoktól pótolható. Az FSA 95 százalékig garanciát vállal, amennyiben a finanszírozás kereskedelmi hitelintézetten keresztül valósul meg. A résztvevő kereskedelmi bankoknak nem kell garanciadíjat fizetniük, az amortizációs időszakot legalább 30-évre kell megállapítaniuk, és nem számolhatnak fel semminemű extra fizetési követelést a kölcsönt követő 20 éven belül.

Az FSA másik érdekes programja a 10 és 20 év közötti vidéki fiatalokat célozza meg. Az ügynökség 5000 \$-ig terjedő működési kölcsön formájában, vállalja a fiatalok jövedelemtermelő, mezőgazdasággal kapcsolatos projektjeinek finanszírozását. Olyan szerény méretű projektekről van szó, melyeket ambiciózus, tanult, és ifjúsági gazdaszövetségbe tömörült, vidéki fiatalok álmodtak meg. A projektek szervezettek és ellenőrzöttek. Általában egy szervezeti tanácsadó irányítja őket, annak érdekében, hogy jövedelmet termeljenek és a fiatalok képesek legyenek visszafizetni a kölcsönt, továbbá abból a célból, hogy az irányító átadhassa gyakorlati mezőgazdasági és üzleti tapasztalatait. A fiatal jelentkezőnek, olyan kidolgozott tervet és költségvetést kell benyújtania, melyet a projekt vezetője és a szülő, vagy gondviselő aláírt.

---

²² az összeg a mindenkori inflációhoz igazított

²³ Az FSA értelmezése szerint szociálisan hátrányos helyzetűek a kisebbségek és a nők.

A kölcsön összegét a fiatalok felhasználhatják:

- haszonállatok, vetőmagok, berendezések vásárlására
- a vállalkozáshoz szükséges eszközök megvásárlására, bérletére, javítására
- a projekt működési költségeinek kifizetésére

Az FSA és FSC hitelezési programjai mellett, a Kezdő Farmerek és Állattartók Fejlesztési Programja (Beginning Farmer and Rencher Development Programm=BFRDP) elsősorban a gazdálkodók szakmai képzését támogatja. A program részét képezik többek között a diverzifikációs és farmmenedzsment tréningek, technikai segítségnyújtás a fiatal vállalkozók kezdeményezéseihez, gyakornoki programok támogatása. A BFRDP-re 2010-ben 19 millió \$-t különített el a Farm Bill. 2010-ben egy olyan új program is elindult, mely a természetvédelmi programból újra termelésbe vont földekre vezetett be gazdaságátadási támogatást (Beginning Farmer and Rencher Development Programm, 2008).

Az amerikai szakpolitikusok közül sokan az árutermelő mezőgazdaságon kívül keresik a megoldást arra, hogy a munkanélküliségi problémák megoldódjanak, és továbbra is vonzó legyen a vidéki megélhetés. A vidéki munkahelyteremtés lehetséges intézkedéseiként tartják számon Amerikában a megújuló energia támogatását, az erdők hozzáadott értékének növelését a turizmuson, vadásztatáson keresztül, valamint helyi közvetlen értékesítési lehetőségeket, például farmerpiacok támogatását.

3.9.2 Fiatal gazdák támogatása Magyarországon

Az állam gazdaságpolitikai eszközrendszerének egyike a támogatás, mely azt a célt szolgálja, hogy a gazdaságban szereplő vállalkozások kedvezőbb piaci pozícióba kerüljenek. Az állami támogatások tulajdonképpen költségvetési transzferek, melyek a vállalkozások jövedelempótlását segítik elő, forrásuk a költségvetés. A 90-es évekig az állami támogatás meghatározó szerepet töltött be a mezőgazdaságban. 1990-től az állami költségvetésből finanszírozott támogatások mellett megjelentek az Unió előcsatlakozási támogatásai (Phare program).

A Phare juttatások 30 százaléka a hazai intézményfejlesztést szolgálta, 70 százaléka pedig a megfelelő infrastruktúra kialakításához szükséges beruházások finanszírozását, a gazdaság néhány területén szükséges szerkezetátalakítást. A mezőgazdaságban a Phare program segítségével épült ki az ágazat vállalkozásait szolgáló intézményi és pénzügyi rendszer. Az 1998-2002 közötti időszakban az alábbi támogatás típusait vehették igénybe a fiatal gazdálkodók:

19. táblázat: A „Fiatal gazda támogatási intézkedés”-nek évenkénti összehasonlító adatai

(1998-2002)

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
1. Pályázati feltételek					
Életkor legfeljebb	35 év	40 év	40 év	40 év	40 év
Szakirányú középfokú végzettség	Igen	2 éven belül	igen	igen	igen
saját erő (készpénz)%	20%	20%	20%	20%	25 %
2. Támogatások					
Vissza nem térítendő támogatás: mértéke	30%	30%	10%	30%	30 %
összege legfeljebb	10 MFt	15 MFt	5 MFt	15 MFt	15 MFt
Kamattámogatás mértéke (jegybanki alapkamathoz viszonyítva)	80%	80%	100%	40%	80 %
Szakképzési költség támogatása	-	50%	-	-	-
Kezességvállalási díj támogatás	50%	50%	-	-	-
Állami garancia	-	-	80%	-	-
Kedvezményes hitel: mértéke (a fejlesztés %-ában)	-	50%	70%	50%	45%
összege legfeljebb	20MFt	30 MFt	35 MFt	25 MFt	22,5 MFt
futamideje legfeljebb	5 év	5 év	10 év	10 év	10 év
3. A támogatási igények alakulása					
beérkezett pályázat	160 db	607 db	54 db	61 db	43
elfogadott pályázat	110 db	424 db	30 db	36 db	27
visszavont pályázat	2 db	80 db	1 db	-	-
érvényes pályázat	108 db	344 db	29 db	36 db	27
4. Érvényes pályázatok fejlesztési összege MFt	1.470	7.553	702	950	622
hiteligénye MFt	552	2.250	470	260	199
vissza nem térítendő támogatás összege MFt	441	2.266	55	294	186
5. APEH folyósítás MFt vissza nem térítendő támogatásra	186	744	1.268	330	369
6. Kamat és egyéb támogatásra	6	88	290	194	-
Összesen:	192	832	1.558	524	369

Forrás: FVM információi alapján saját szerkesztés

A 1998-2002 között a pályázatok összességéről elmondható, hogy a leggyakoribb fejlesztési célkitűzés az új létesítmény létrehozása volt, jelentős igény mutatkozott a telephely, földterület, major megvásárlására valamint a forgóeszköz beszerzésének támogatására.

A pozitív tapasztalatok hatására a fiatal agrárvállalkozók támogatását a 3/2003 FVM rendelet az előző évek pályázati feltételeit kicsit kiegészítve (a vissza nem térítendő támogatást 15-ről 30 millió forint összeghatárig kitolva), ismét meghirdette. Az egykori támogatási jogcím kiegészült egy új jogcímmel is. Azok a fiatal gazdák, akik 2003-ban első alkalommal indították be vállalkozásaikat, a fiatal agrárvállalkozóknak nyújtott alaptámogatáson kívül, 6 millió forint vissza nem térítendő kiegészítő támogatásra pályázhattak. Ez a nemzeti támogatás 2004-ben megszűnt, a kötelezettségek egy része azonban 2007-ig áthúzódott.

2000-2006-ig terjedő időszakban a Phare előcsatlakozási támogatás kiegészült a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés területén a SAPARD (Különleges Segélyprogram a Mezőgazdaság és Vidékfejlesztés Számára) programmal (Tudnivalók a SAPARD programról, 2004). A SAPARD program keretében a következő intézkedések kerültek meghirdetésre:

- Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése.
- Mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának, marketingjének fejlesztése.
- Falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése.
- A tevékenységek diverzifikációja, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek fejlesztése.
- Vidéki infrastruktúra fejlesztése.
- Technikai segítségnyújtás témakörében kerültek meghirdetésre a pályázatok.

A SAPARD program pályáztatása 2004. április 30-ával lezárult, mivel forrásait kizárólag a csatlakozás időpontjáig lehetett felhasználni. 2004. május 1-től Magyarország is jogosulttá vált az Európai Unió Strukturális és Kohéziós Alapjainak támogatására. A vidékfejlesztés területén az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból lehetett igénybe venni a támogatásokat.

A források igénybevételéhez a 2004-ben csatlakozott országok kormányának el kellett készítenie a 2004-2006-ig szóló Nemzeti Fejlesztési Tervet (NFT). Az NFT céljainak megvalósítására kialakított intézkedések 5 operatív program keretében valósultak meg:

- Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP)
- Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (HEFOP)
- Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program (KIOP)
- Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program (AVOP)
- Regionális Fejlesztés Operatív Program (RFOP)

A fiatal gazdák támogatási lehetőségeit vizsgálva, az operatív programok közül az AVOP-ot kell kiemelni. Bár az AVOP sok szempontból a SAPARD folytatásának tekinthető, mégis számos újítást tartalmazott. A korábbi ad-hoc támogatások után, az AVOP-pal lehetővé vált, hogy a támogatások a három éves programidőszak alatt folyamatosan jelenjenek meg.

A „Fiatal gazdálkodók induló támogatásának (AVOP 1.4) célja a 20 és 40 év közötti fiatal agrárvállalkozók gazdálkodás indításának támogatása volt. Az intézkedéssel közvetve elősegíthető a mezőgazdasági munkaerő korösszetételének javítása, a gazdaságilag életképes gazdaságok kialakítása. A fiatalok támogatása egyúttal hatékonyan kiegészítette a nyugdíj előtti támogatás intézkedését. Azok, akik saját vagy (legalább 10 évre) idős gazdától bérelt földterületen, először kezdtek mezőgazdasági vállalkozásba, legalább középfokú (szakmunkás szintű) szakmai képzettséggel rendelkeztek, egyszeri vissza nem térítendő támogatást vehettek igénybe, továbbá hitelfelvétel esetén lehetőségük volt kamattámogatás igénybevételére is. A fiatal gazdának szakmai alkalmasságát legalább egy éves szakmai gyakorlattal kellett bizonyítania. További feltétel volt, hogy a fiatal vállalkozó, mezőgazdasági főtevékenységére vonatkozó vállalkozói igazolvánnyal rendelkezzen, egyéni vállalkozóként regisztrálva legyen, valamint, hogy a mezőgazdasági tevékenységét a gazdasági életképesség elérését követően öt évig folytassa.

Az AVOP 1.4. keretén belül megpályázható egyszeri tőkejuttatás a mezőgazdasági termelő tevékenység feltételeinek kialakítására és a termelő tevékenység költségeire lehetett igénybe venni. Nem volt jogosult a támogatásra, az aki lakóingatlan vásárlására, illetve azzal összefüggő költségekre, például bérleti díjra adta be pályázatát.

Az egyszeri tőkejuttatás 6 375 000 forintos felső határa, abban az esetben növekedett 7 650 000 forintra, ha a fiatal gazdálkodó gazdálkodásának indításakor legalább három éven át szaktanácsadói szolgáltatást vett igénybe. A szaktanácsadó igénybevétele kizárólag az FVM által nyilvántartott szaktanácsadók köréből történhetett. A szaktanácsadás finanszírozása az FVM által biztosított nemzeti támogatás és/vagy saját forrásból volt lehetséges.

Az AVOP 1.4-en belül – a saját tulajdonba vagy használatba kerülő földterület vásárlása esetén, valamint a korai nyugdíjat igénybevevő gazda, gazdaságának átvételére és a gazdaság termelési kapacitásainak teljes körű korszerűsítésére, – éven túli kamattámogatást is igénybe lehetett venni. A kamattámogatás tőkésített értéke nem haladhatta meg az egyszeri tőkejuttatás összegét. Az éven túli hitel utáni kamattámogatás futamideje maximum nyolc év volt. Előleget igénybe lehetett venni, mértéke az egyszeri tőkejuttatás 25%-a, ingatlanvásárlás esetén 15%-a lehetett. A fejlesztés megvalósítására legfeljebb 3 év állt rendelkezésre a fejlesztés megkezdésének időpontjától.

Az intenzív pályázati kedv miatt a támogatások folyamatos elérését, egyedül a rendelkezésre álló forrás szűkössége korlátozta. Az AVOP finanszírozására 2004 és 2006 között 106 milliárd forint állt rendelkezésre, ebből a „Fiatal gazdák induló támogatása”-ra 2004-ben még 3 milliárd forintot kívántak fordítani, 2006-ra azonban kiderült, hogy csak 1,8 milliárd Ft állt rendelkezésre (AVOP Irányító Hatóság Zárójelentés, 2010).

A 2004-2006-os programidőszakban a szaktárca többször is kísérletet tett az agrártermelők nyugdíj előtti támogatási programjának (később: korai nyugdíj program) bevezetésére. A támogatási intézkedés bevezetésének gondolata először 2005-ben merült fel. A tervek alapján az 55 évesnél idősebb, de az öregségi nyugdíjkorhatárt el nem érő, főállású gazdák adhatták el - vagy bérbe - 40 évesnél fiatalabb agrárgazdálkodóknak a tulajdonukban lévő földet, illetve a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket. A legfeljebb 15 éven át, és 75 éves korig adható havi támogatás összege - a földterület nagysága és minősége alapján - a mindenkori minimálbér felétől, annak kétszereséig terjedhetett. A jogszabályi feltételek megfogalmazását követően 2005 augusztusában lépett életbe a LXXXVII. törvény, amely a mezőgazdasági termelők nyugdíj előtti támogatásának bevezetéséhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról rendelkezett. A támogatási intézkedés bevezetését 2006-ra tervezték, de végül az AVOP periódusában korai nyugdíj programra kifizetés nem történt.

A 2004-2006-os programidőszakban a pályázatok elutasításainak leggyakrabban előforduló okai a következőkben foglalhatók össze (AVOP Irányító Hatóság Zárójelentés, 2010):

- Általános hiba volt a pályázatok többségénél, hogy a jogosultsági feltételek hiányoztak.
- A gazdaság nem induló gazdaság volt.
- Nem volt életképes a gazdaság.
- A pályázó nem rendelkezett megfelelő szakképzettséggel.
- A támogatás nem a pályázati célt szolgálta volna.
- A szaktanácsadót nem az FVM által összeállított minősített listáról választották ki, vagy nem a beruházási célnak megfelelő szakértőt vették igénybe.

Sok esetben azért esett el a támogatási jogosultságtól a pályázó, mert a megengedett 2 EUME-s mérethatár feletti gazdasággal rendelkezett. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy a 2 EUME-s mérethatár több szempontból is kedvezőtlen. A gazdálkodás elindításához az egyszeri tőkejuttatás önmagában nem elegendő, ugyanakkor a fiatal gazdák között nagyon sokan vannak, akik családi örökségként elkezdték a gazdálkodást, de az még nem életképes. Ebből adódóan a mérethatárt vagy magasabban kellett volna meghúzni, vagy nem a mérethez, hanem a gazdálkodás életképességéhez kellett volna kötni a támogatási jogosultságot.

2006 májusát követően már nem volt lehetőség pályázatok benyújtására. Néhány áthúzódó szerződéskötést leszámítva, a 2007. év, az üzleti tervek megvalósításának éve volt. A 2008. és 2009. évben pedig, a támogatást elnyert projektek megvalósulását, a létrehozott, vagy átvett gazdaságokat ellenőrizték. A 2004-2006-os AVOP programidőszak fiatal gazda támogatási intézkedéseire vonatkozó legfontosabb adatokat az alábbi táblázat foglalja össze:

**20. táblázat: Az AVOP fiatal gazda támogatási intézkedés néhány jellemző adata
(2004-2006)**

Indikátor típus	Indikátor megnevezése	Megvalósult eredmény
Output	A fiatal gazdálkodók elfogadott pályázatainak száma (db)	285
	ebből: nők által benyújtott pályázatok száma (db)	39
	A pályázók kor szerinti összetétele (fő)	
	25 év alatti	76
	25-30 év közötti	104
	30-35 év közötti	66
	35-40 éves	37
	Az elfogadott pályázatok száma irányultságuk szerint (db)	
	új gazdaság indítása	249
Eredmény	gazdaság átvétele	36
	Fiatal gazdák által művelt terület (ha)	2 712
	A fiatal gazdálkodók támogatás révén létrehozott gazdaságainak száma	345
Hatás	Gazdaságot átvévő gazdaságvezetők átlagos életkora	30
	A létrehozott és megtartott munkahelyek száma, munkaerő egyenértékben (ÉME)	233

Forrás: AVOP Záró végrehajtási jelentés (2010)

2007-től az AVOP kifutó támogatási intézkedései mellett, elérhetővé váltak a fiatal gazdák számára az unió új vidékfejlesztési alapjából (EMVA) finanszírozott támogatások. A 2007-2013. közötti időszakra Magyarország az 1698/2005/EK Tanácsi rendelet alapján elkészítette a hazai vidékfejlesztési program stratégiai kereteit (Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv). A stratégia mentén pedig, elkészült a támogatási intézkedéseket tartalmazó Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP). Az új vidékfejlesztési program 4 tengely mentén fogalmazta meg a vidékfejlesztésre vonatkozó prioritásokat. A fiatal gazdák vállalkozásindításának és az idős, gazdálkodással felhagyók gazdaságátadásának támogatása ebben az új vidékfejlesztési programban is helyet kapott, az első tengely intézkedései között.

24

A „Fiatal gazdák induló támogatása” az előző programidőszaktól kismértékben eltérő támogatási feltételrendszert szabott a pályázóknak.

²⁴Új Magyarország Vidékfejlesztési Program I. tengelyébe tartozik bele a ÚMVP 112. Fiatal gazdák induló támogatása, és az ÚMVP 113. Mezőgazdasági termelők gazdaságátadásához nyújtandó támogatás.

A korhatár lejjebb tolódott, már a 18. életévüket betöltött fiatalok is élhettek a támogatás adta lehetőségekkel. A gazdálkodóknak regisztrációs számmal, vállalkozói igazolvánnyal kellett rendelkezniük. A szakképzettségre vonatkozó feltételek annyiban változtak a korábbi időszakhoz képest, hogy kikötés lett a legalább szakmunkás szintű mezőgazdasági végzettség, és a későbbiek során az ingyenes képzésen való részvétel. A sokat vitatott EUME méretkorlátozás kikerült a feltételrendszerből. Az induló gazdaság kritériuma is pontosításra került, abban az értelemben, hogy az új szabályozás szerint, nem jogosult a támogatásra, aki a támogatási kérelem benyújtásakor az MVH által kiadott, agrár vagy agrár-vidékfejlesztési célú érvényes támogatási határozattal vagy érvényes támogatási szerződéssel rendelkezik.

A támogatás mértéke maximálisan 40 000 Euro²⁵, amelynek már 90 százaléka előlegként került folyósításra. Utóbbi miatt azonban jelzálog, vagy banki garancia kellett az igénybevételhez. Az új támogatási feltételrendszer az AVOP-éhoz képest nyitva hagyta a pályázás lehetőségét azoknak a családi gazdaságban már tagsággal bíró fiataloknak, akik a valóságban most válnának külön a szülőktől.

A „Gazdaság átadási támogatás”-t az 55. életévet betöltött, de nyugdíjkorhatárt még el nem ért gazdálkodó vehette igénybe, aki nem rendelkezik sajátjogú nyugdíjjal. Legalább 10 éve termel, legkevesebb 3 hektár területen, és minimum két éve vesz igénybe területalapú támogatást. A gazdaságot 40 év alatti termelőnek lehet átadni. A támogatást maximum 7 évig lehet igénybe venni, amelynek mértéke az aktuális minimálbér 50-200%-a, legfeljebb évi 18.000 Euro, attól függően, hogy a támogatott mekkora területet ad át.

A „Fiatal gazdák induló támogatásának” népszerűségét jelzi, hogy míg az AVOP 2004-2006. közötti időszakában mindössze 285-en pályáztak, addig 2008-ban már 2500-an szerettek volna uniós forrás segítségével belevágni a gazdálkodásba.

2009-ben néhány feltételen könnyítettek. Elsősorban az adminisztráció vált valamivel egyszerűbbé azáltal, hogy a korábbiakhoz képest kevesebb mellékletet kellett csatolni a pályázati anyaghoz. Talán ennek is betudható, hogy 2009-ben majdnem 2,5-szer több (6164 db) kérelem érkezett az intézkedésre az előző évhez képest.

---

²⁵ Üzem méret nagyságától függően 20000 euro (4 EUME üzem), 30000 euro (7 EUME üzem), 40000 euro (10 EUME üzem).

Az AVOP Irányító Hatóság Zárójelentés (2010) alapján a gazdaságátvétel támogatási intézkedés teljes időszakáról elmondható, hogy kevés volt azoknak a pályázatoknak a száma, amelyek gazdaság átvételére irányultak. A 61 kérelemből, 2009-ig mindössze 36 került kedvező elbírálás alá. Az ok valószínűleg a kedvezőtlen feltételrendszerre, támogatási konstrukcióra vezethető vissza. Az átadó ugyanis, ahogy 2004-2006 között, úgy a 2007-től elindult támogatási intézkedés szerint sem volt jogosult az öregségi nyugdíjra. Figyelembe véve a 2010. január 1-től hatályos jogszabályok²⁶ alapján, férfiaknál 62 évben meghatározott nyugdíjkorhatárt (kizárólag az 1952. január 1-e előtt születettekre vonatkozik), a gazdaságátadás kizárólag a nyugdíjkorhatár előtti 7 évben ésszerű. Feltéve, hogy a támogatási összeg ebben a 7 évben egy átlagos jövedelemszintet biztosít a mezőgazdasági munkával felhagyott idős gazda számára. Figyelembe véve a családi gazdaságok átlagos méretét, és azt, hogy a támogatási összeg 1 EUME méretnél a minimálbér 25%-a, az esetek többségében az átadó minimális támogatási összeggel számolhat.

Az AVOP és az EMVA időszakok fiatal gazdákat érintő támogatási intézkedéseinek néhány jellemzőjét az alábbi táblázat mutatja be:

21. táblázat: Fiatal gazdák induló támogatása és gazdaságátadási támogatás néhány jellemzője 2004-2009 között

	AVOP 2004-2006			EMVA 2007-2009		
	Beérkezett pályázatok (db)	Sikeres pályázat (db)	Tám. összeg (Euro)	Beérkezett pályázatok (db)	Sikeres pályázat (db)	Tám. összeg (Euro)
Fiatal gazdák induló támogatása	681	285	25000/30000	8664	2241	40 000
Korai nyugdíj / Gazdaságátadás támogatása	0	0	min.bér 25-200%-a/hó max. 18000/év	65	36	min.bér 50-200%-a/hó max. 18000/év

Forrás: AVOP IH Zárójelentés és a ÚMVT <http://www.umvp.eu/> alapján saját szerkesztés

²⁶ A társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény és az azt módosító 2009. évi XL. törvény 2010. január 1-től hatályos rendelkezései alapján.

3.10 Fiatal gazdákat támogató szervek, szervezetek Magyarországon és az Európai Unióban

A fiatal gazdák, megfelelő szakismeret hiányában, vagy a hiányzó gyakorlati-üzleti tapasztalatok miatt, a pályázatokkal kapcsolatos adminisztratív terhek útvesztőjében, kompetens személyek, vagy szervezetek segítségére szorulnak. Különösen vállalkozásaik elindításakor, de valójában működésük során mindvégig. Kérdéseik megválaszolásában, problémáik megoldásában segítséget nyújtanak a hazai:

- falugazdászok,
- szaktanácsadók,
- pályázatiírók,
- érdekképviselői szervek.

Jelenleg összesen 650 falugazdász dolgozik az országban köztisztviselői státusban, további 200 pedig a munka törvénykönyve szerinti munkaviszonyban a Magyar Agrárkamaránál. A Falugazdász Hálózat felállításáról az 2003/1994 (I.17) Kormány határozat rendelkezett. Azóta több alkalommal is átszervezték, sőt kis híján megszüntették a hálózatot. Egy-egy falugazdász által ellátott körzet több települést ölel fel, az adott megyében működő falugazdászok tevékenységét pedig, a fő falugazdász fogja össze. A falugazdászok eredeti feladata a szaktanácsadás. Ez azonban az utóbbi években egyre inkább háttérbe szorult, és mára szinte csak az agrár szakigazgatási- és szakhatósági feladatok, az adminisztráció, a hivatalnokság tölti ki idejük nagy részét (Komlósi, 2005).

A falugazdászok fő feladata a gazdálkodók segítése, ennek megfelelően a falugazdászok részt vesznek:

- az agrártámogatások igénylésében, pályázatok elkészítésében,
- a részarány földkiadási munkák lezárásában,
- jogszabályok értelmezésében, - családi gazdaságok kialakításában,
- piaci viszonyokkal kapcsolatos információkkal látja el a gazdálkodókat
- az elemi károk felmérésében,
- a beszerző és értékesítő szövetkezetek, gépkörök létrehozásában,
- a továbbképzés és szaktanácsadás szervezésében,

- folyamatos tájékoztatást ad a gazdálkodók részére a kormányzati döntésekről,
- kiállítja, érvényesíti az őstermelői igazolványt,
- regisztrálja a termelőket,
- tájékoztatja a szakigazgatást a mezőgazdaság napi helyzetéről (vetés, aratás, állattenyésztés, ár- és belvíz stb.),
- részt vesz a térségi, regionális programokban, illetve megyei fejlesztési programok elkészítésében, végrehajtásában.

A felsorolt komplex munkaterületek 90 százaléka a fiatal gazdálkodók vállalkozásait is érintik, azaz a falugazdász, amennyiben jól végzi munkáját, hatékony támasza lehet a fiatal gazdák vállalkozásainak. A falugazdászok munkájának megítélésével kapcsolatban érdekes megállapításokat fogalmaz meg a közigazgatási ügyintézés társadalmi véleményezéséről készült tanulmány (Marketing Centrum, 2005). A tanulmány szerint a közigazgatási ügyintézésről alkotott véleményeket előítéletek terhelik. A legsúlyosabb előítéletesség a Falugazdász hálózatot sújtja, ugyanakkor éppen ennek a szolgáltatnak a legkedvezőbb megítélése azok körében, akik ténylegesen is ügyfelei voltak.

A Falugazdászokkal párhuzamosan, sokszor egymás munkaterületét is átfedve végzik tevékenységüket a szaktanácsadók. A mezőgazdasági szaktanácsadás olyan szolgáltatás, amely oktatási módszerekkel támogatja a gazdálkodókat a termelési folyamatok fejlesztésében, elősegítve ezzel a gazdálkodók életszínvonalának növelését, valamint a vidéki élet társadalmi megítélésének javulását. Bárczi és társai szerint (Bárczi et al., 2000) a vidékfejlesztés rendszerében értelmezett szaktanácsadás sokkal szélesebb területre vonatkozik, mint a közvetlen mezőgazdasági tevékenység.

Munkaterületeit két csoportra lehet osztani: egyéni és családi, valamint a közösségi és önkormányzati tanácsadásra. A szaktanácsadók egyéni és családi szinten ellátott munkájukkal a fiatal gazdák vállalkozásait is támogatják. A vidéki szaktanácsadói feladatok a következők:

- gazdasági analízis és tervezés,
- a jövedelmezőség növelése,
- a táj adottságaihoz illeszkedő környezetkímélő gazdálkodás elősegítése,
- alternatív mezőgazdasági programok feltárása,

- a vállalkozás- és üzletvitel fejlesztése,
- pénzügyi források feltárása,
- technológiai transzfer és adaptáció,
- piaci információ és marketing,
- háztartásviteli tanácsadás.

A szaktanácsadáson belül is többféle szintű szaktanácsadás létezik. Megkülönböztetjük az állami szaktanácsadási rendszert, a gazdasági szervezetek által végzett szaktanácsadást, kereskedelmi célú szaktanácsadást, és a magán szaktanácsadást.

Tóth (2005) vizsgálatai során megállapította, hogy a sokszintű szaktanácsadási struktúrához illeszkedő szervezetek (például a Falugazdászok is), sokszor egymás feladatait átfedve, párhuzamosan működnek. Ez a szerző véleménye szerint, nem segíti, inkább gátolja a mezőgazdasági vállalkozások informálását, csökkenti a szaktanácsadási struktúra hatékonyságát. Hazánkban a Szaktanácsadói Névjegyzékbe kerülés szakmai végzettséghez és a gyakorlatban eltöltött időhöz kötött. A Vidékfejlesztési Minisztérium 24 területet hirdetett meg, amelyre jelentkezni lehet szaktanácsadóként. Tóth (2005) szerint hazánkban 13 olyan szakterület van, ahol a szaktanácsadók száma nem éri el a 19 főt. Ez azt jelenti, hogy az adott szakterületről nem jut minden megyére regisztrált szaktanácsadó. Ilyen terület pl. a vidékfejlesztés, ökológiai-gazdálkodás, és tápanyag-gazdálkodás. Tóth kutatási eredményei alapján arra a megállapításra jutott, hogy a gazdálkodók leginkább az értékesítési lehetőségek feltárásával, az új termelést befolyásoló rendeletek megismertetésével, pályázati lehetőségekkel, uniós szabályozással kapcsolatban igénylik a tájékoztatást. Problémafeltárásaiban a szerző rámutatott arra, hogy a gazdálkodók nem a szaktanácsadók szakmai tudását ítélik meg kedvezőtlenül, hanem a szaktanácsadók nehéz elérhetőségét.

A falugazdászokon, szaktanácsadókon kívül, a fiatal gazdák pályázatírok segítségével is támaszkodhatnak. Munkájukra, mára egész üzletág épült. A falugazdászok, szaktanácsadók, pályázatírok a vidéki agrárnépesség, azon belül különösen az egyéni vállalkozók számára jelentenek nagy segítséget. Közreműködésükkel a gazdálkodók termelési, adminisztratív, pénzügyi ismeretei bővülnek.

15. ábra: A fiatal gazdákat potenciálisan támogató személyek és szervek

Forrás: Saját szerkesztés²⁷

Az egyetlen, célzottan fiatal agrárvállalkozók érdekében létrejött szervezet hazánkban a Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége (AGRYA). A szövetség 1996-ban alakult és jelenleg több mint 1500 fiatal gazdálkodó kapcsolódik hozzá. A tagok a 25-35 éves korosztályból kerülnek ki. De a fiatal gazda korosztályból már kiöregedő tagoknak sem kötelező kilépniük a szervezetből. A "Szenior Kollégiumon" keresztül továbbra is részesei lehetnek a szervezet életének. A szövetségnek van egy Második Hullámnak nevezett programja, mely a 18-25 év közötti, gazdálkodással még önállóan nem foglalkozó gazda gyerekek, fiatal felnőttek számára indult. A Program keretében - képzésekre - külföldi szakmai utakat szerveznek az ifjúságnak. A program célja, hogy a résztvevők megerősödjének abban a hitben, hogy érdemes a mezőgazdasággal foglalkozni, falun, vidéken keresni a boldogulást.

Az AGRYA legfontosabb célja, hogy a speciális fiatal gazda érdekeket megjelenítse az agrár döntéshozatali folyamatokban. Erre lehetőséget teremt a szervezet szerepvállalása a Vidékfejlesztési Minisztérium különböző szakmai, és döntés-előkészítő testületeinek munkájában.

²⁷ A képen Papp Péter, debreceni fiatal gazda látható, aki 2006-ban elnyerte a CEJA által meghirdetett nemzetközi verseny „Európa Innovatív Fiatal Gazdája” díját.

Az AGRYA többek között részt vett az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program tervezésében, ahol lehetősége volt a támogatási intézkedések kialakításánál a fiatal gazdák érdekeit képviselni. A szervezet tevékenységi körébe tartozik szakmai programok szervezése, amely lehetőséget ad a fiataloknak vállalkozásvezetési tapasztalataik kicserélésére. Másik fontos feladatának tekinti a szövetség, hogy tagjait információval lássa el. Az információ átadás elsősorban az európai közös agrárpolitika tartalmára, változásaira, a gazdák számára elérhető támogatásokra vonatkozik. Rendszeresen sor kerül különböző események megrendezésére, Fiatal Gazda Klub, és Fiatal Gazda Konferencia megrendezésére, egyéb regionális szakmai eseményekre. Emellett 2006 óta működik az információátadásnak egy új formája, a Fiatal Gazda Call Center, mely generációs támogatásokkal kapcsolatban ad telefonon keresztül tanácsokat. Ezen felül a szövetség külföldi szakmai utakat is szervez tagjai számára a helyes gazdálkodási gyakorlatok elsajátítása céljából.

Az AGRYA 1998-ban indította el a régió fiatal gazda szervezeteinek együttműködését segítő projektjét. 2007-re már szükségessé vált egy állandó adminisztráció felállítása. A Közép-európai Fiatal Gazda Központ - CERYC néven, 2007 közepén kezdte meg a tevékenységét Budapesten, az AGRYA részeként. A CERYC munkájához a magyar mellett lengyel, bolgár, román, szlovák, szlovén, cseh fiatal gazda szervezetek kapcsolódtak

Az európai szintű érdekképviselési munka legalább olyan fontos a szövetség életében, mint a magyarországi szerepvállalás. Az AGRYA 1998-óta kapcsolatban áll a Fiatal Gazdák Európai Tanácsával, a CEJA-val. 2000-től társult tagja, 2004-től rendes tagja. Az AGRYA a CEJA-n belül betöltött magas pozícióján keresztül (az uniós szervezet 4 alelnöke közül egy AGRYA delegált) naprakész információkkal rendelkezik az európai agrárpolitika aktualitásairól, illetve igyekszik befolyást gyakorolni az európai fiatal gazdák egy-egy kérdésben kialakított véleményére.

Az európai fiatal gazdák nemzeti érdekképviselői egyetlen, közös európai szövetségbe szerveződnek. A szervezet neve: Le Conseil Européen des Jeunes Agriculteurs (CEJA). A CEJA deklarált célja, hogy népszerűsítse a fiatalabb és innovatív mezőgazdasági ágazatot az EU 27 tagországában. Javítsa a vállalkozást indító-, és a már beindult fiatal gazdálkodók munka- és élet-körülményeit. Ennek érdekében a CEJA serkenti a fiatal gazdák egymás közötti párbeszédét, valamint szervezi a fiatal gazdák és a döntéshozók közötti kommunikációt.

Az 1958-as alapítású CEJA számos konferencia, szeminárium rendezése mellett, kiadványokat és információs jelentéseket készít, továbbá tanulmányutak és csereprogramok szervezésével próbál hozzájárulni a különböző nemzetiségű fiatal gazdák kapcsolatainak mélyítéséhez, és a jó gyakorlatok elterjesztéséhez. Az európai szintű szervezet jelenleg 28 nemzeti szinten működő tagszervezetet számlál, amin keresztül hozzávetőleg 1 millió fiatal gazda a tagja.

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

A szakirodalom áttekintése bemutatta, hogy mintegy 20 éve Európa agrárnépessége folyamatosan öregszik. Az unió több tagországában a gazdálkodók átlagéletkora meghaladja az 55. életévet, utánpótlásból pedig nincs elég. A küszöbön álló újabb KAP-reform lényeges célkitűzése kell, hogy legyen az agrártársadalom fiatalítása. Annak érdekében, hogy a gazdálkodás vonzó életpálya legyen a fiatalok számára, a Közös Agrárpolitikában már eddig is megjelentek olyan támogatási intézkedések, amelyek a gazdálkodók kedvezőtlen korösszetételén, a fiatal gazdálkodók vállalkozásindításkor felmerülő tőkehiányán kívántak javítani. Igyekeztek előmozdítani a birtokkoncentrációt a fiatalok hatékonyabb termelése és piaci érvényesülése érdekében. Elősegítették az önkéntes generációváltást a gazdaságátadás támogatásával, annak érdekében, hogy ne csak az öröklés legyen az egyetlen tehermentes földszerzési lehetőség a vállalkozást indító fiataloknak. Kialakultak a szakképzésnek és az összefogás támogatásának eszközei is az Európai Unióban. Ezek az eszközök 2004 májusától már Magyarország rendelkezésére is álltak, hiszen a Közös Agrárpolitika ettől a dátumtól kezdve a magyar mezőgazdaságot is meghatározza.

A korábbi fejezetben az AVOP zárójelentése, és az EMVA értékelő adatai alapján nyomon követhető, hogy mennyire volt keresett a „Fiatal gazdák induló támogatása”, valamint a gazdaságátadási támogatás. Hányan vették igénybe, és milyen összegben ezeket, a különböző programozási időszakokban. A támogatásokra vonatkozó pusztán tényadatokon kívül azonban, szerettem volna tágabb értelemben is megismerni a fiatalok rendelkezésére álló közvetett és közvetlen eszközöket, melyek előmozdítják mezőgazdasági vállalkozásaik sikerességét. Szerettem volna az mindennapi életből választ kapni kérdéseimre, „első kézből” megismerni a fiatal agrárvállalkozók véleményét a nekik címzett szubvenciókról, vállalkozásaik jövőjéről.

Kutatási stratégiám alapvetően induktív volt. A következtetéseket a tapasztalati mérésekből és azok elemzésére alapozva vontam le. A primer információkhoz jutás legmegfelelőbb eszköze, a gazdák kérdőíves megkeresése és interjúk készítése volt.

A kérdőíves felmérés olyan kvantitatív kutatási modell, amely számszerűsíthető eredményekre és ezek statisztikai kiértékelésére törekszik. A kvantitatív felméréseknél a megkérdezésnek három formája közül az írásbeli megkérdezést választottam.²⁸ A válaszok begyűjtésénél pedig az egyéni „önkitöltés” módszerét, számolva azzal, hogy a postai úton kiküldött kérdőívek csak egyszerű, jól definiált kérdéseket tartalmazhatnak, és esetükben általában alacsony a visszaérkezési arány (Horváth, 2004).

A kérdőíves kvantitatív módszerrel elsősorban átfogó kép alakítható ki a fiatal gazdák által igénybevett támogatásokról, a hitelek hatékonyságáról, vállalkozásfejlesztéssel kapcsolatos nehézségeikről, jövőképükről. A valóságban megfigyelhető tények egy része nem mennyiségi, számokban kifejeződő formában jelentkezik, ezért nem szükséges a kutatáshoz tartozó minden tényt számokban kifejezni. A társadalomtudomány területén egyre elterjedtebb az a felfogás, hogy ha a kutatásaink tárgya maga az ember, akkor vonjuk be aktív résztvevőként a kutatásba. Ezáltal árnyaltabb válaszokat kaphatunk kérdéseinkre. Ebből a felfogásból kiindulva, indokoltnak láttam a kvantitatív mellett, kvalitatív kutatási módszer alkalmazását is. A kvalitatív kutatási módszerek közül az egyéni, félig strukturált, meghatározott tematika köré szerveződő interjút alkalmaztam.

Az interjú specifikuma az önbeszámolós módszerek között, hogy a kérdező közvetlenül, személyesen, telefonon, vagy interneten teszi fel a kérdéseit a megkérdezettnek, azaz ún. verbális vagy orális csere zajlik a két fél között (Seidmann, 2002). Az interjúkészítés különösen alkalmas arra, hogy kiegészítse a kvantitatív kutatást. A kvalitatív stratégia elsősorban akkor alkalmazható, ha a:

- a kutatásban vizsgált változók nehezen számszerűsíthetők,
- fontos a jelenségek egyediségében való feltárása,
- fontos, hogy a jelenséget saját természetes közegében vizsgáljuk,
- a kutatási terület viszonylag feltáratlan (Szokolszky, 2004).

A fiatal gazdák támogatásának hatékonysága és a generációváltást elősegítő újabb eszközök, szabályozók feltárása olyan kutatási terület, melyre a fenti pontok mindegyike igaz. Ez alátámasztja a kvalitatív kutatás szükségességét.

---

²⁸ 2008. szeptemberétől Brüsszelben élek.

Az interjúalanyok kiválasztásánál, a kérdőíves felméréshez képest, leszűkítettem a vizsgált alapsokaságot a szőlő- és borszektor fiatal gazdáira. Abból a feltevésből indultam ki, hogy a szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos. Jelenleg elfogadott tény, hogy a szőlő- és borszektorban bizonyos ökológia határok között többé-kevésbé a szellemi input minősége adja meg a borvidék, vagy a birtok sikerességét. Célom volt megvizsgálni:

- a fiatal szőlész-borászok szakképzettségét,
- szakmai érvényesülésükben a külföldi gyakorlatok szerepét,
- a generációváltás lehetséges változatait,
- a vállalkozásindítás motivációit
- tapasztalataikat, véleményüket a támogatásokról
- a földhöz jutás akadályait, valamint mindazokat a nehézségeket, melyek a jövőben agrárreformok részét képezhetik, disszertációmban pedig javaslatként szerepelhetnek.

4.1. Minta és tematika

Korábban említésre került, hogy a hazai fiatal gazdálkodókról eddig még nem készült olyan szakmai nyilvántartás, amelyben egyszerre megtalálhatók lennének a rájuk vonatkozó demográfiai, földrajzi, gazdasági, számviteli, statisztikai adatok. A rendelkezésre álló statisztikai adatbázisok (pl. KSH, EUROSTAT, MVH kimutatásai) és információs rendszerek (pl. tesztüzemi rendszer, mezőgazdasági számlarendszer) általában egy-egy részterületet vizsgálnak, és az egyes részterületek sok esetben az eltérő számítási metodika, vagy az eltérő alapsokaság miatt egymással nem kompatibilisek. Ebből az alaphelyzetből kiindulva saját minta képzése volt a célom. Alapsokaságnak tekintettem a hazai 18 és 40 év közötti gazdákat, akik az uniós támogatások jogalanyai.

Terveim szerint a statisztikai minta kiválasztása a magyarországi fiatal gazdák szövetségének (AGRYA) adatbázisából kiindulva történt volna. Az AGRYA 1500 fős, az ország fiatal gazdáit reprezentáló adatbázisa megfelelő látszott a mintavétel elvégzéséhez.

Véletlenszerű, szintetikus módszerrel²⁹, 300-as részmintát kívántam képezni. Ennek megfelelően 2009 tavaszára összeállítottam a felmérésre alkalmas kérdőívet. Megkereséseimre az AGRYA pozitívan reagált tagjai írásos kikérdezésére, és ígéretet tett a kérdőívek eljuttatására is. Sajnálatos módon, ez félévi várakozás után sem történt meg. Ezt követően a minta reprezentativitásának fokát rontva, tudatos mintavételi módszert követtem. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium honlapján megjelent a 2008. évben sikeresen pályázott fiatal gazdák listája, mely tartalmazta a fiatalok elérhetőségeit is. A mintát (150 tagúra leszűkítve) az FVM által közölt 1335 nyertes pályázóból, véletlenszerű kiválasztással állítottam össze. Az így összeállított minta, tehát nem tekinthető a teljes alapsokaságra nézve, azaz a hazai fiatal gazdák összességére nézve reprezentatívnak. Ezzel együtt alkalmas arra, hogy képet adjon az alapsokaságon belül egy szűkebb csoport, egy részminta jellemzőire. A részminta megkülönböztető ismérve a 2008. év nyertes pályázói. Ennek megfelelően, a kérdőív kiértékelésénél, a 2008. évben „Fiatal gazdák induló támogatása”-t elnyert fiatal gazdák véleményeit fogjuk megismerni.

A kérdőív nyitott és zárt kérdéseket egyaránt tartalmazott. A zárt kérdések közül néhány esetben tartalmi értékelést kifejező skálák lettek kialakítva, melyekből közvetlenül kifejeződik a válaszadók véleménye. A Likert által kifejlesztett, egydimenziós összegző attitűdskála segítségével, a válaszolók egy tárgyra, vagy személyre, szituációra nézve fejezhetik ki egyetértésük vagy egyet nem értésük fokozatait a különböző állítások segítségével. Az általam összeállított kérdőívben az általában megszokott 5 vagy 7 fokozatú skála helyett, 3-as skálát használtam.

A kérdőív objektív és szubjektív véleményekre egyaránt rákérdez. A torzulások kiküszöbölése érdekében a kérdőívben belül ellenőrző kérdések is megtalálhatók. Ilyen pl. a művelési ág megjelölésére rákérdezés, melynek korrektségét a művelési ágakból származó éves árbevétel megjelölése igazolja vissza.

---

²⁹ A szintetikus kiválasztás lényege, hogy csak a véletlen alapul, valamilyen jegyzék alapján történik, például minden n-edik elem kiválasztásával. Esetünkben az 1500 –as AGRYA címlista minden 5. elemét szerettük volna kiválasztani.

A kérdőív első szakaszában a gazdaságok alapadatait vettem fel, melyek kiterjedtek a megkérdezettek:

- életkorára
- nemére
- foglalkoztatottságuk típusára
- vállalkozásainak telephelyére
- vállalkozásaik elindításának évére
- földterületeinek tulajdonviszonyára, nagyságára
- gépellátottságára
- melléktevékenységére
- családjában nyugdíjas családtag jelenlétére,
- valamint arra, hogy ismer-e a megkérdezett más fiatal gazdálkodót települése közelében.

A kérdőív második részében arra kerestem a választ, hogy a fiatal gazdálkodók milyen pénzügyi eszközökre támaszkodhatnak vállalkozásaik elindításakor, és ezek az eszközök, saját bevallásuk szerint mennyire hatékonyak céljaik elérésében, valamint mennyire könnyen érhetők el. Kérdéseim alapvetően két nagy területre, a hitelek és a támogatások igénybevételére irányultak. A hitelfelvétel esetében a hitel igénybevételének éve, kevésbé számított személyes kérdésnek, szemben a hitel összegére, futamidejére vonatkozókkal. A válaszok gyakorisága ennek megfelelően alakult ebben a kérdéskörben. A támogatások témakörében kérdéseim kiterjedtek a:

- támogatási fajtákra,
- skálázott értékelésükre,
- a támogatások formájára (egyszeri tőkejuttatás illetve kamattámogatás)
- a támogatási előleg igénybevételére
- a támogatással elérni kívánt célra, és annak megvalósítási nehézségeire
- a támogatásra benyújtott pályázat elkészítésének akadályaira
- valamint arra, hogy ismeri-e a válaszadó a 2007-től elindult EMVA támogatási intézkedését, és hogyan hatottak vállalkozására az új uniós vidékfejlesztési programban megjelent változások.

Kérdőívem harmadik szakaszában azt szerettem volna megtudni, hogy milyen segítségre támaszkodhatnak a fiatal gazdák vállalkozásaik vezetésében. Azt gondolom, hogy jelenleg is több olyan személy, szervezet áll a vidék szolgálatában, akik feladatkörébe beletartozik a fiatal gazdák szakmai, adminisztratív támogatása. Arra kértem a válaszadókat, hogy értékeljék

- a falugazdászok,
- szaktanácsadók,
- pályázati írók,
- teleházak,
- TÉSZ-ek,
- gépkörök,
- helyi érdekképviselők

szerepének jelentőségét mindennapi, gazdálkodói tevékenységükben. Kérdést fogalmaztam meg arra vonatkozóan is, hogy a fiatal gazdák igénylik-e szakmai továbbképzésüket, és eddig milyen formában vették ezt igénybe.

Azt gondolom, hogy a jövő, de már a jelen fiatal gazdálkodói is, a személyi, tárgyi és pénzügyi eszközök mellett információs eszközökre is rászorulnak. A globalizálódott európai piacokon, a hatékony érvényesülés egyik kulcsa a megfelelő és lehető legrövidebb időn belüli információk birtoklása. Legyen szó az értékesítési piac nyomon követéséről, a támogatáspolitikai változásainak naprakész ismeretéről, vagy a vállalkozás legújabb technológiai fejlesztési lehetőségeiről. Az információk megszerzésének eddigi leggyorsabb és legegyszerűbb eszköze az internet. Mint potenciális segítséget, felmértem a fiatal gazdák internet-ellátottságát. Arra is rákérdeztem, hogy van-e igényük olyan honlap létrehozására, amelyen információt szerezhetnének egymásról, értékesítési lehetőségekről, pályázati kiírásokról, az őket érintő naprakész hírekről.

A kérdőív záró szakasza a fiatalok jövőképét vizsgálta. A megkérdezettek, vállalkozásaik jövőbeni fejlesztési lehetőségeiről és az ahhoz hozzájáruló potenciális eszközökről adtak számot. Külön kérdés foglalkozott ebben a részben az EU-csatlakozás vállalkozásokra gyakorolt hatásával. A kérdőív az 1. sz. mellékletben található.

Egyéni, tematikus interjút 4 fiatal borással készítettem. A beszélgetőpartnerek kiválasztásában a Magyar Szőlő- és Bortermelők Szövetsége volt segítségemre. A telefonon³⁰ megkeresett célszemélyek az ország különböző borvidékeinek (Badacsony, Tokaj-hegyalja, Mór) vállalkozói. A tematikus egyéni interjúkban, előre összeállított segédkérdések mentén haladt a beszélgetés. A segédkérdéseket a 2.sz. melléklet tartalmazza.

---

³⁰ A személyen interjú brüsszeli életvitelem miatt nem volt lehetséges. Skype telefonhívással viszont megoldható volt az átlagosan 30 perces beszélgetések lebonyolítása.

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

4.1. A kérdőív kiértékelése

A 2009 őszén kiküldött 150 kérdőívből 39 érkezett vissza kitöltötten. A 39 kérdőív válaszainak kiértékelésénél, ismételten ki kell emelni, hogy a kisszámú mintából, az alacsony visszaérkezési arányból (26 százalék) adódóan, a kérdőívből kinyert információk az alapsokaságra nézve nem reprezentatívak. Az információk tájékoztató jellegűek. A kérdőívek adatai Microsoft Excel programmal kerültek rögzítésre. Az adatfeldolgozás és az elemzés szintén ennek a programnak a segítségével történt.

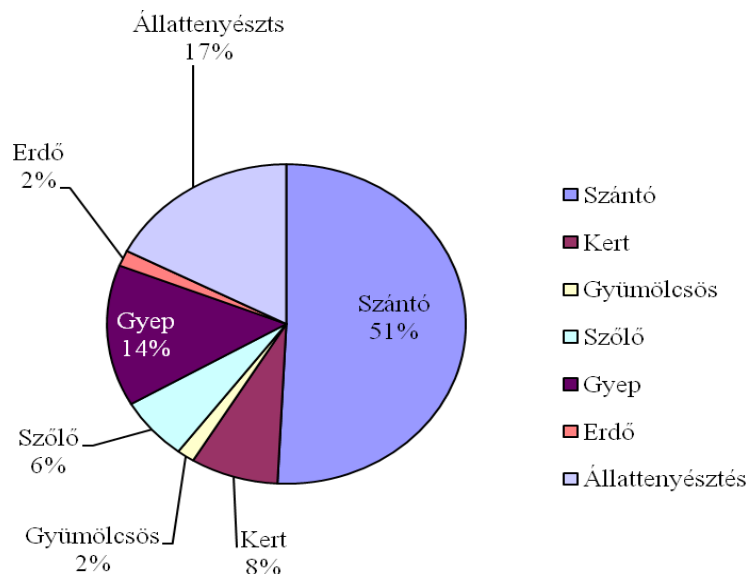
A válaszadók 71 százaléka férfi volt. Kormegoszlás tekintetében elmondható, hogy a legfiatalabb válaszadó 22 éves volt. Ez a pályázati kritériumok alsó határát (18 év) kis mértékben meghaladta. A legidősebb válaszadó 40. életévét betöltötte. A felmérésben résztvevők átlagos életkora 30 év volt, a különböző korúak egyenletes eloszlása mellett.

A megkérdezettek 74 százaléka főfoglalkozású mezőgazdasági vállalkozó, akik az ország valamennyi megyéjét reprezentálták. Amellett, hogy a megkérdezettek közel háromnegyede főfoglalkozású mezőgazdasági vállalkozó, minden harmadik fiatal valamilyen más tevékenységet is folytat jövedelem kiegészítés céljából.

A vizsgált gazdaságok 51 százaléka szántóföldi növénytermesztéssel, 17 százalékuk pedig állattenyésztéssel foglalkozik (16. ábra). A fennmaradó részből a gyep művelési ág százalékos aránya magas, mely legtöbb esetben az állattenyésztőknél került bejelölésre. A művelési ágak ábra szerinti megoszlása megközelíti az országos arányokat.³¹

---

³¹ „Az állattenyésztés aránya alig 30 százalékot ér el a növénytermesztéshez képest” - FVM honlap: Erős állattenyésztés nélkül nincsen erős vidék, 2010.07.02

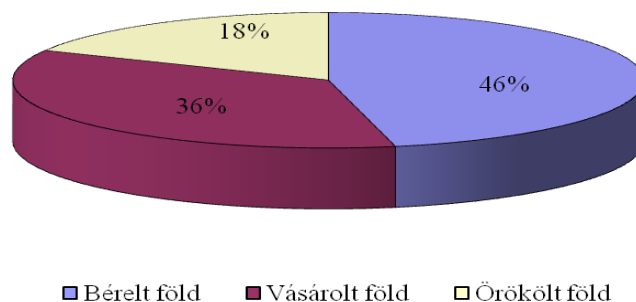

16. ábra: Művelési ágak előfordulásának aránya

Forrás: Saját szerkesztés

A művelési ágak megoszlásával összhangban, a válaszadók éves árbevételének 75 százaléka a növénytermesztésből, 20 százaléka az állattenyésztésből, a fennmaradó hányad szolgáltatásból származik.

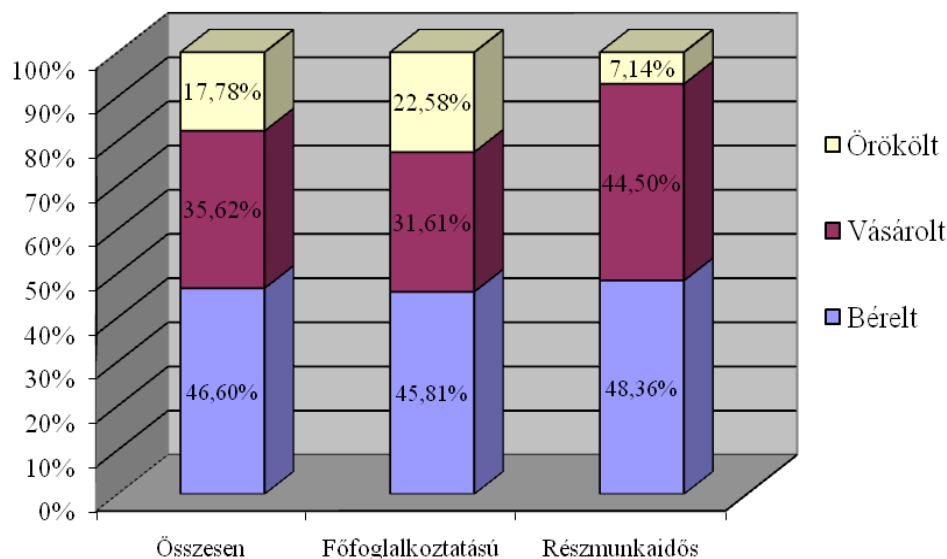
A felmérés szerint a fiatal gazdák által megművelt föld 46 százaléka bérelt föld (17. ábra). A nehezen megvalósuló generációváltás, és a hosszú ideig földjét megművelő idős gazdák nagy aránya lehet magyarázata az örökölt földek csekély (18 százalékos) részesedésének. A bérelt föld (46 százalék) aránya, a saját tulajdonban (örökölt+vásárolt) lévő földekhez (54 százalék) képest kisebb. A felmérés eredménye, tehát megerősíti Biró (2010) korábbi fejezetben ismertetett megállapítását, mely szerint az egyéni gazdaságokban a saját tulajdon a meghatározó. A bérelt földek, adásvétellel szerzett földekhez viszonyított aránya ugyanakkor 10 százalékkal nagyobb. Ez a korábbi fejezetben leírtakat támasztja alá arról, hogy a fiatal agrárvállalkozók egyik legnagyobb problémája a tőkehiány. Vállalkozásindításukhoz leginkább hiányzó tőke pedig, a föld.

17. ábra: Földtulajdonviszony

Forrás: Saját szerkesztés

Amennyiben az Excel program segítségével auto-szűrést végzünk a foglalkoztatási és tulajdonviszonyra nézve, érdekes képet kapunk. A bérelt földterületek aránya közel megegyezik a főfoglalkozású és részmunkaidős fiatal gazdák között, a vásárolt és örökölt földek aránya között viszont jelentős különbségek vannak. A főfoglalkozásúaknál nagyobb az örökölt föld aránya (22 százalék) a részmunkaidősökhöz képest (7 százalék). Ennek oka valószínűleg a főfoglalkozású fiatal gazdálkodókön belül megfigyelhető, családi gazdálkodás hagyományait folytató fiatalok nagyobb részarányával magyarázható. A részmunkaidős gazdálkodóknál nagyobb arányban megjelenő vásárolt föld (44,5 százalék), a főfoglalkozásúaknál tapasztalt kisebb aránnyal szemben (31,6 százalék), nehezen értelmezhető (18. ábra).

18. ábra: Tulajdonviszony megoszlása az egyes foglalkoztatási csoportok között

Forrás: Saját szerkesztés

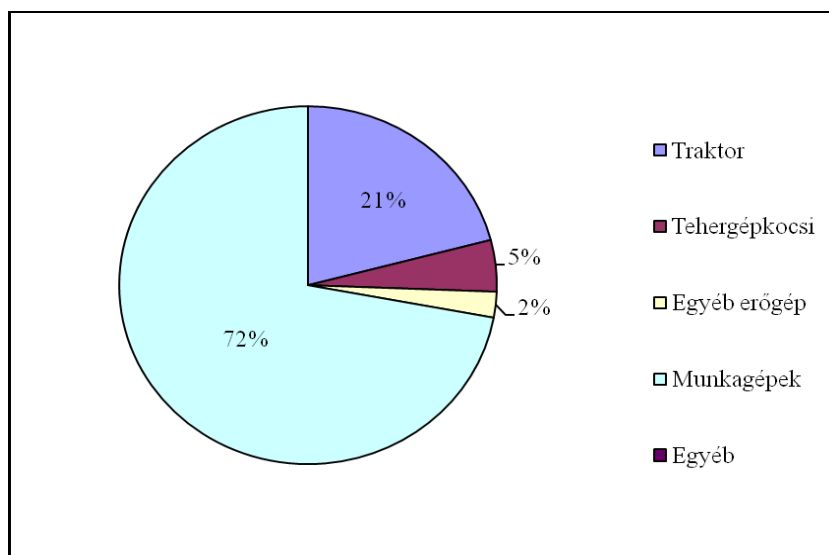
A megkérdezett fiatalok több mint felének van nyugdíjas hozzátartozója. 58 százalékuknak pedig, tudása van más fiatal gazda működéséről is településének közelében. Valószínűsíthető, hogy a fiatalok nyitottabbak, kommunikatívabbak, és talán rossz emlékek hiányában könnyebben lépnek szövetségre is. Egymás iránti érdeklődésüket kihasználva, szükség lenne olyan kezdeményezések és szervezetek (akár már meglévő regionális fiatal gazda szervezetek) támogatására a jövőben is, mely a fiatalok összefogását, erőik egyesítését, eszközeik jobb kihasználtságát erősíti.

A kérdőívben rákérdeztünk a fiatal gazdák vállalkozásainak gépellátottságára is. Hajdú (2009) szerint az elmúlt tíz év megvalósult gépberuházásainak is köszönhetően számottevően javult a magyar mezőgazdaság gépellátottsága, és annál nagyobb mértékben a gépesítés színvonala. A jelenlegi géppark jobb minőségben és hatékonyabban képes kiszolgálni a termelést, mint tíz évvel ezelőtt. Felmérésünk alapján a fiatal gazdák közel háromnegyede (72 százalék) rendelkezett valamilyen munkagéppel (19. ábra).³²

³² A munkagép olyan önjáró, vagy vontatott gép, amely nem szállítás vagy vontatás, hanem egyéb munkavégzés céljából készült. Ide sorolhatók pl. a kombájnok, vetőgépek, permetezőgépek stb.

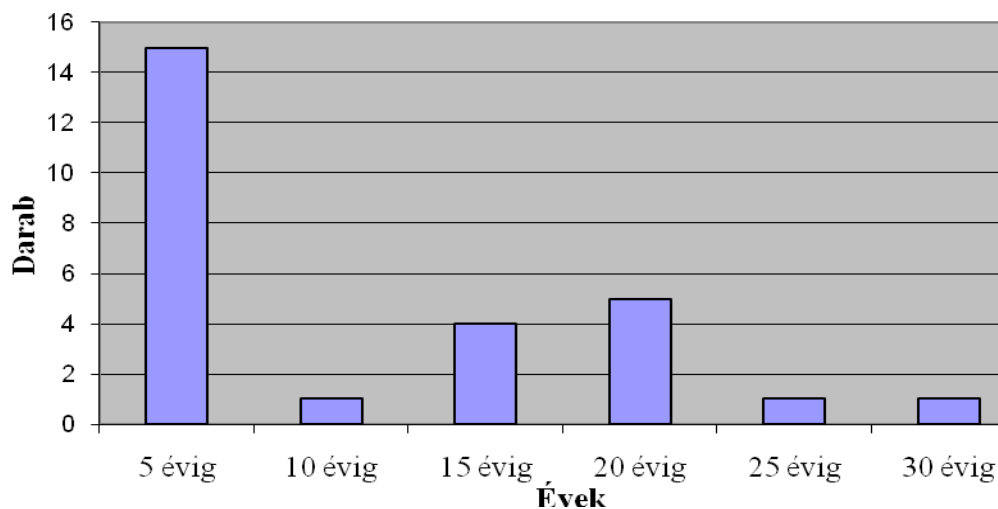
A vállalkozások traktorellátottsága 21 százalék, ami nem feltétlenül utal a gazdaságok kedvezőtlen gépellátottságára, inkább arra, hogy a traktorok kihasználtsága nagy területekre vetítve hatékony. Ezért beszerzésük méretgazdaságosság függvénye. A munkagépek ezzel szemben, mivel speciális munkafolyamatok elvégzésére lettek kifejlesztve, mindenképpen szükségesek adott termelési profilú vállalkozás működtetéséhez.

19. ábra: Gépellátottság

Forrás: Saját szerkesztés

A gépek életkor szerinti megoszlása érdekes eredményeket mutat. A traktorok átlagéletkora igen szélsőséges. Feltűnően sok az 1-5 év közötti traktorok száma, és a 15 -20 év közöttieké (20. ábra). Az 5 évnél fiatalabb gépek nagy aránya valószínűleg az uniós csatlakozással hozzáférhetővé vált gépberuházási támogatásokra vezethető vissza, míg az öregebb traktorok elképzelhető, hogy még a rendszerváltás idejéről származó, privatizálással megszerzettek. A traktorállomány sokszínűségét Hajdú (2009) is megerősíti tanulmányában. Kimutatásai szerint a hazai traktorpark mintegy fele a korszerűbb traktorokból áll, másik fele a múltból örökölt és kelet-európai beszerzésű kevésbé korszerű traktorokból tevődik össze.

20. ábra: Traktorok kor szerinti eloszlása

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók 74 százaléka az elmúlt 5 évben igénybe vett támogatást, egyszeri tőkejuttatás formájában. Érdekes módon kamattámogatásra nem tartott senki sem igényt. A felmérés 14. kérdésében felsoroltam mindazokat a célzottan fiatal gazdáknak szóló, és opcionális támogatási intézkedéseket, amelyek a megkérdezettek érdekkörébe esnek. Ezek az:

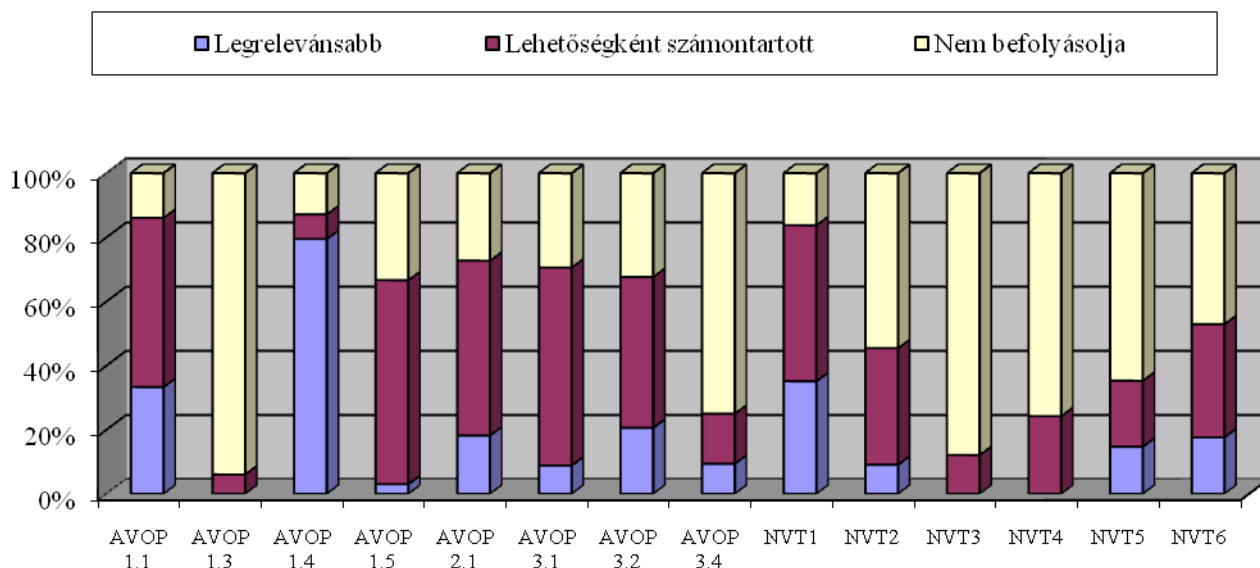
- AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása (AVOP 1.1)
- AVOP 1.3 Halászati ágazat strukturális támogatása (AVOP 1.3)
- AVOP 1.4 Fiatal gazdálkodók induló támogatása (AVOP 1.4)
- AVOP 1.5 Szakmai továbbképzés és átképzés támogatása (AVOP 1.5)
- AVOP 2.1 Mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése (AVOP 2.1)
- AVOP 3.1 A vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése (AVOP 3.1)
- AVOP 3.2 A mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése (AVOP 3.2)
- AVOP 3.4 Falufejlesztés és –megújítás (AVOP 3.4)
- NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatása (NVT 1)
- NVT Kedvezőtlen adottságú, vagy környezetvédelmi korlátozások alá eső területek támogatása (NVT 2)
- NVT Mezőgazdasági területek erdősítése (NVT 3)
- NVT Szerkezetátalakítás alatt álló, félig önellátó gazdaságok támogatása (NVT 4)

- NVT Az EU környezetvédelmi, állatjóléti- és higiéniai követelményeinek való megfelelés elősegítése (NVT 5)
- NVT Termelői csoportok létrehozásának és működtetésének támogatása (NVT 6)

A válaszadókat arra kértem, hogy egy 3 fokozatú skála segítségével fejtsek ki véleményüket az adott támogatási intézkedés hasznosságáról. A vállalkozás szempontjából leghatékonyabbnak ítélt támogatási intézkedés 1-es értéket vehetett fel, a lehetőségként számon tartott, de eddig még nem igényelt támogatás 2-es értéket, a vállalkozás működését nem befolyásoló támogatás pedig 3-as értéket vehetett fel. A válaszadók a vártak megfelelően a „Fiatal gazdálkodók induló támogatása”-t (AVOP 1.4) tartják a leghatékonyabb eszköznek vállalkozásaik elindítása és prosperitása érdekében. Ezt az egyhangú véleményt erősítette meg a fiatal gazdáknak a 15. kérdésre adott válasza. Ebben az ellenőrző kérdésben a megkérdezettek 92 százaléka megfelelőnek tartotta az AVOP 1.4 támogatási intézkedést. Az AVOP 1.1-es mezőgazdasági beruházási támogatás is igen népszerű. Ez meg is magyarázza a korábbi részben bemutatott fiatal gépállomány igen magas arányát a vállalkozások körében. Kedvező tendencia, hogy a fiatalok támogatások fejében hajlandóak a környezettudatosabb termelésre, és igyekeznek az EU szabta agrár-környezetgazdálkodási programoknak megfelelni. Az NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatása a harmadik legrelevánsabbként megjelölt támogatási intézkedés a fiatalok körében. Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések sokszínű és komplex jellege folytán a környezeti állapot megőrzésére és javítására ösztönző, és a termőhelyi adottságokhoz, valamint a piaci viszonyokhoz jobban igazodó termelési szerkezet kialakítására vonatkozó célokat szolgálják. Jó irányba történő elmozdulás, hogy a jövő mezőgazdasági vállalkozói fontosnak tartják a fenntartható mezőgazdasági termelést.

A legkevésbé befolyásolja a fiatal gazdák vállalkozásainak fejlesztését az AVOP 1.3-as támogatás, hiszen a halászati ágazat strukturális támogatása csak speciálisan ebben érdekelt vállalkozásokat érint. Érthető módon hasonlóan irreleváns a mezőgazdasági területek erdősítéséről szóló NVT 3-as támogatás. Érdekes, hogy az AVOP 1.5 szakmai továbbképzés és átképzés támogatási intézkedést mindössze egy válaszadó jelölte meg vállalkozása szempontjából hatékony eszköznek. A fiatalok 63 százaléka csak lehetőségként tartja számon, de még sosem vette igénybe.

Valamiért a fiatal gazdák nem érzik inspirálva magukat arra, hogy szakmailag tovább képezzék magukat. Legalább is nem olyan formában, mint a mit az AVOP 1.5. kínált. Jóllehet, ahogyan azt a korábbi fejezetekben bemutattuk egy 2005-ben készült felmérés szerint (Laki, 2004) a vidéki népesség 40 százaléka alapiskolai végzettséggel bír, vagy azzal sem, negyede szakmunkás bizonyítvánnyal, további negyede érettségivel, és csupán tizede rendelkezik felsőfokú diplomával.

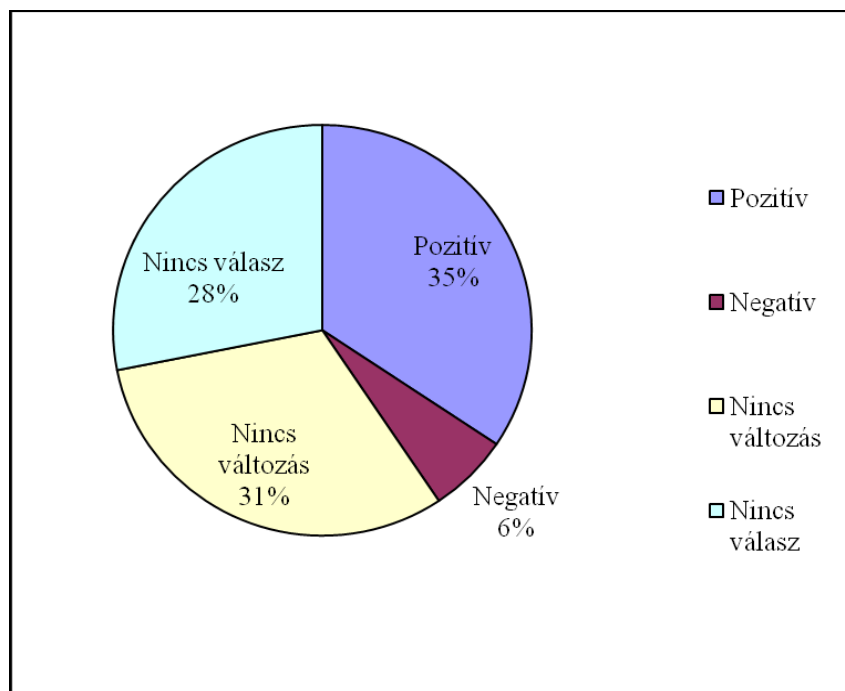

21. ábra: A támogatási intézkedések megítélése

Forrás: Saját szerkesztés

A 2007-től induló programozási időszakban, az AVOP kifutó támogatási intézkedései mellett, elérhetővé váltak a fiatal gazdák számára az unió új vidékfejlesztési alapjából (EMVA) finanszírozott támogatások. A megkérdezettek alapvetően pozitívan értékelték az EMVA-ból finanszírozott támogatásokat. 35 százaléuk egyértelműen pozitív változásokat észlelt az új rendszerben. Néhányan kiemelték, hogy előnyös számukra a fedezet biztosításának és a vállalkozói engedély kiváltásának eltörlése. A fiatal gazdák 31 százaléka szerint nincs változás a korábbiakhoz képest. Elenyésző azok száma (6 százalék), akik negatívan értékelték a változást (22. ábra). A negatív észrevételek között szerepelt például, hogy az EMVA biztosította fiatal gazda támogatás kevés egy komoly vállalkozás indításához, csak kiegészítője lehet a vállalkozó saját forrásainak.

A kérdőív 20. kérdésében is lényegében a 2007-től induló uniós költségvetési időszak, támogatási intézkedéseket érintő változásairól kérdeztem a fiatal gazdákat. Az ellenőrző kérdésre érkezett válaszok nem mutattak szignifikáns eltérést az előbb ismertetett EMVA-ra vonatkozó válaszoktól. A változások minősítésének indoklásában, a fiatalok kiemelték, hogy a 2007-ben kiírt fiatal gazda pályázat rendszere némileg egyszerűsödött a korábbihoz képest, kiszámíthatóbban jelennek meg a pályázati kiírások, és egymásra épülnek. Pozitívan értékelték, hogy a támogatás előfinanszírozott. Úgy tűnik, hogy a támogatási feltételek közül a korhatár lejjebb engedése (20-ról 18. évre), a támogatási összeg megemelése (20000/30000 Euro-ról 40000-re) és a korlátozó EUME mérethatár kikerülése a kritériumrendszerből, a fiatal gazdák többségénél pozitív változásként csapódott le.

22. ábra: Az EMVA hatásának megítélése

Forrás: Saját szerkesztés

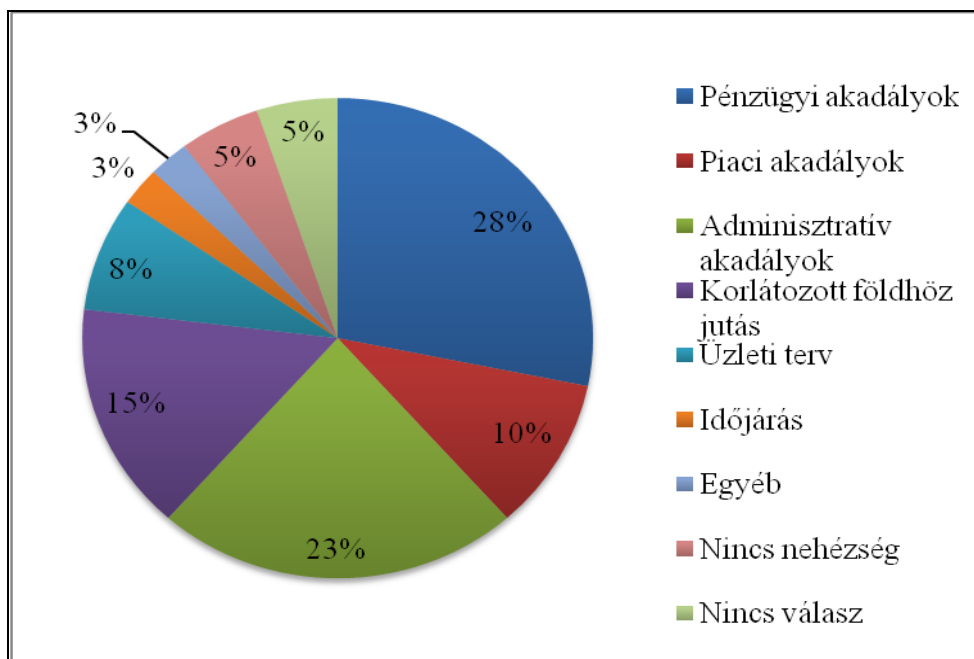
A 17. kérdésben arra a nyitott kérdésre kellett válaszolniuk a fiatal gazdálkodóknak, hogy milyen tényezők nehezítik a támogatással megvalósítandó céljaik kivitelezését?

A válaszok alapvetően 4 kategóriába sorolhatók. A cél realizálását:

- pénzügyi
- adminisztratív
- piaci tényezők, valamint
- a földhöz jutás korlátai nehezítik.

A megkérdezetteknek 28 százaléka, céljai elérésében pénzügyi akadályokra hivatkozott (23. ábra). Ezek közül a leggyakrabban megemlített nehézség az önerő előteremtése volt. A bankkölcsönökhöz való hozzájutás is sokak szerint problémás, illetve többen érezték már az elmúlt években a gazdasági válság láncreakcióinak hatását vállalkozásaikon. A pénzügyi akadályokkal hasonló arányban ítélték meg a fiatalok az adminisztrációs akadályokat (23 százalék). Adminisztrációs nehézségként emelték ki a bürokrácia elburjánzását, a hosszan elhúzódó ügyintézés, a pályázatok elbírálásának lassúságát, a bonyolult pályázati rendszert. Utóbbit néhányak szerint tetézi a jogi szabályozók gyors változása is. Beigazolódni látszott korábbi megállapításunk a fiatal gazdák földellátottságával kapcsolatban. A harmadik legtöbbször megfogalmazott akadálya a célok megvalósításának, hogy a földhöz jutás lehetősége korlátozott. A beérkező válaszokból kiderült, hogy a korlátok nem pusztán pénzügyi akadályokat jelentenek, hanem a földpiac és a kínálat beszűkülését. Néhányan a magas földbérleti díjakat is nehézségként említették meg.

A fiatal gazdák vállalkozásait a piaci tendenciák is érzékenyen érintik. Legtöbbjük számára az alacsony értékesítési árak, a megnövekedett működési költségek, az Euró árfolyam okozta ár-volatilitás, és a kereslet-kínálat ingadozása okozta piaci bizonytalanság érinti kedvezőtlenül vállalkozása működését.

23. ábra: Milyen tényezők nehezítik a támogatással megvalósítandó célok kivitelezését?

Forrás: Saját szerkesztés

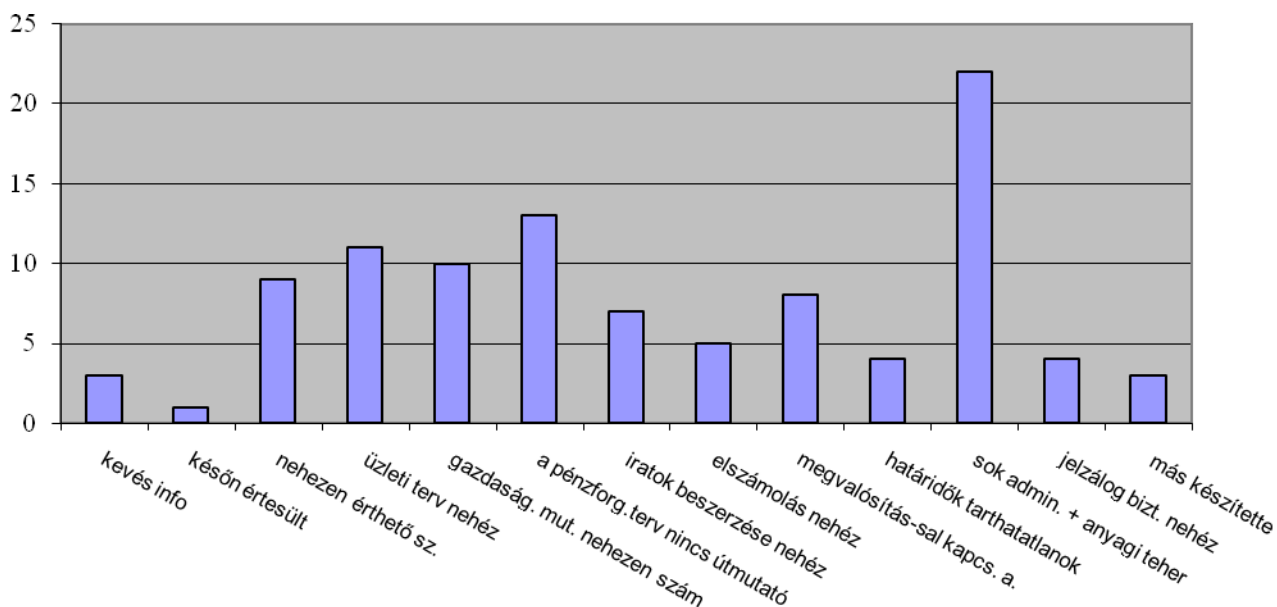
A felmérés során nem csupán arra kerestem választ, milyen akadályokba ütköznek a fiatal gazdák a támogatással megvalósítandó céljaik elérésében, hanem arra is, hogy maga a támogatás megszerzése, a pályázati anyag elkészítése milyen nehézségekkel járt. A válaszadóknak zárt kérdést tettem fel, melyet előre megadott 12 szempont alapján kellett értékelniük. A válaszadóknak lehetőségük volt több válasz megjelölésére is. Az előző kérdésre adott válaszok visszacsatolásaként, ebben a kérdésben is kiugróan magas volt:

- a vállalkozókat sújtó dokumentációs, adminisztrációs terhekre érkező, és
- a pénzügyi tervezésre, kimutatások nehézségeire utaló

válaszok aránya. Egyértelműen látszik, hogy a fiatal gazdák vállalkozásindításának ösztönzése céljából, a jövőben fontos lenne az adminisztráció gyorsítása, átláthatóbbá, egyszerűbbé tétele. Némi ellentmondás látszik a pályázatra jelentkezőktől elvárt adminisztratív feladatok színvonala, és a pályázati feltételként megfogalmazott szakmai végzettség követelménye között. Hiszen a Fiatal gazdák támogatási intézkedésére pályázók elsősorban (középfokú) mezőgazdasági, és nem jogi, vagy közgazdasági végzettséggel rendelkeznek.

Itt utalnék vissza a fiatal gazdák szakképzettségéről szóló fejezetre, melyben megjegyeztük, hogy a KSH 2005-ben készült mikrocenzusa szerint a mezőgazdasági foglalkoztatottak egyharmada semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezett, legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el. Felsőfokú végzettsége pedig, csupán 9 százalékuknak volt.

A legtöbb fejtörést a pénzforgalmi terv elkészítése okozza a pályázók számára (24. ábra). Közel hasonló mértékben tartják problémásnak az üzleti terv kidolgozását, és a gazdasági mutatók kiszámítását. Alapvetően gondot okoz a pályázati anyag nehezen érthető megszövegezése. A válaszokból kiderül, hogy a támogatási intézkedésekre vonatkozó információkat az erre hivatottak megfelelően kommunikálják. A fiatal gazdák időben értesülnek a pályázati lehetőségekről, és csak kis mértékben panaszkodtak arra, hogy kevés információ áll rendelkezésükre a támogatásokra vonatkozóan.

24. ábra: A pályázatírás akadályai

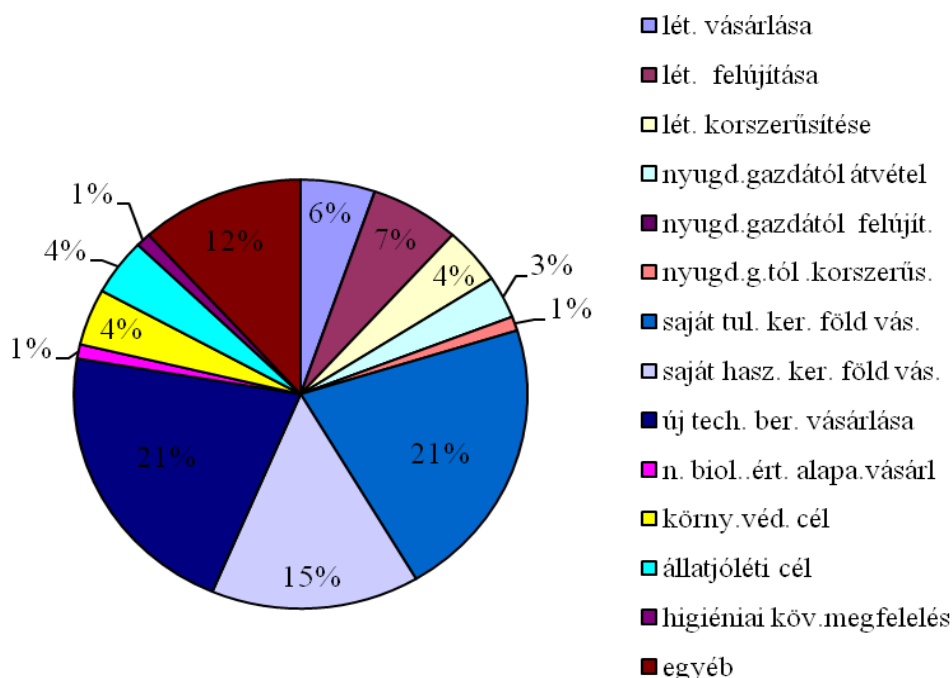
Forrás: Saját szerkesztés

A fiatalok a pályázattal megszerezhető támogatást legnagyobb arányban saját tulajdonba kerülő föld vásárlására (21 százalék) és új technológiai berendezések vásárlására (21 százalék) fordítanak (25. ábra). Amennyiben a jövőben a KAP-reform kapcsán a fiatal gazdák támogatása nagyobb figyelmet és anyagi forrást kapna, úgy a jövőben itthon elinduló új támogatási intézkedéseket a fent említett igényekhez lenne célszerű igazítani.

Az AVOP Zárójelentésének adatai alapján, már a korábbi fejezetben látható volt, hogy a nemzedékváltást elősegítő gazdaságátadási támogatás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Igen alacsony volt az intézkedés iránti érdeklődés, valószínűleg a pályázat átadóra nézve kedvezőtlen feltételei miatt. Felmérésem is a gazdaságátadás népszerűtlenségét támasztotta alá. A megkérdezetteknek mindössze 3 százaléka kívánja átvenni nyugdíjas családtagjától a földet. Különösen akkor feltűnően alacsony ez az arány, ha visszautalunk a kérdőív korábbi kérdésére, melyből kiderült, hogy a megkérdezetteknek több mint felének van nyugdíjas hozzátartozója.

A hazai agrártársadalom kedvezőtlen korösszetételének javítása, akkor lehetséges, ha kihasználjuk a családi gazdaságokban rejlő adottságokat. Elősegítjük a mezőgazdasági termelés családon belüli folytonosságát. A gazdaságátadás támogatási intézkedés átadóra vonatkozó feltételeinek megváltoztatásával, egyszerre lenne megoldható az átadó gazdák idős éveinek szociális biztonsága, és a legnagyobb hátrányt okozó földhiány kiküszöbölése a vállalkozó kedvű fiatalok körében. A mezőgazdasági népesség kedvezőtlen korösszetételére önmagában véve a „Fiatal gazdák induló támogatása” még nem hozhat megoldást.

25. ábra: A támogatással milyen célt kíván megvalósítani?

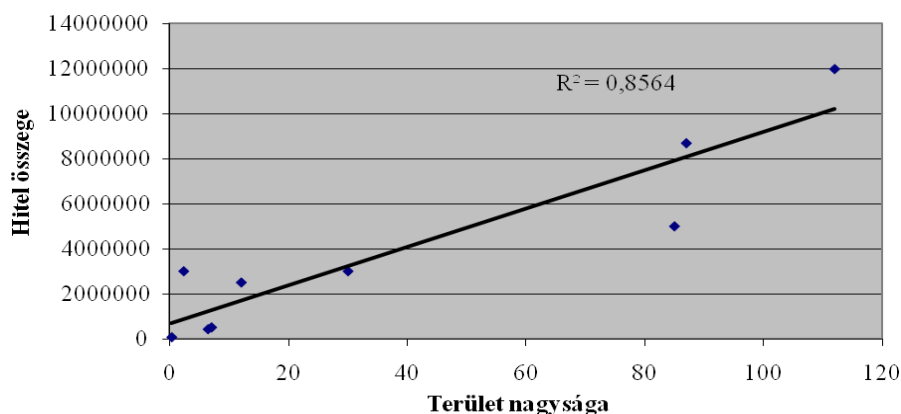
Forrás: Saját szerkesztés

A hitelfelvétellel kapcsolatos 23. kérdésben, az olyan kényes kérdésekre, mint:

- a felvett hitel összege
- a futamidő
- a türelmi idő
- a hitelkamat mértéke
- vagy a hitelező bank megjelölése,

a fiataloknak csak negyede válaszolt. Ebből adódóan az adatok csak kevés információt árulnak el a valóságról. A kinyert adatok alapján elmondható, hogy a válaszadók átlagosan 3,8 millió forintos hitelt igényeltek a BNP Paribas Hungária Banktól, a Földhitel Banktól (FHB) és Takarékszövetkezetektől, átlagosan 6,8 éves futamidőre. A legnagyobb hitelösszeget felvett személy nem jelölte meg a hitelező bank nevét, a második legnagyobb összeget, 8, 7 millió forintot az FHB- nál igényelték.

Szerettem volna megvizsgálni a felvett hitel nagysága és a gazdaságok területe közötti összefüggést. Feltételeztem, hogy a két ismerv értékei kapcsolatban állnak egymással, ezért megpróbáltam a két ismerv közötti összefüggést jellemezni egy olyan függvény segítségével, mely a legjobban reprezentálja a változók közötti kapcsolatot. A vizsgált változók (hitel összege; terület nagysága) adatait pontdiagramon ábrázoltam (26. ábra). A pontdiagram által kirajzolt kép alapján, a két változó közti kapcsolatot az Excel lineáris illesztő függvénye segítségével írtam le. A determinációs vagy regressziós együttható értéke $r^2=0,856$ lett, azaz lineáris görbe illesztésével, az y változó (hitel összeg) öszvarianciája magyarázható a regresszióval. Azaz, a hitel összege (Ft) és a terület nagyság (ha) közötti kapcsolat lineáris regresszióval írható le, ahol a hitel összeg változójának alakulása 85 százalékban megmagyarázható a regresszióval.

26. ábra: A hitel összege és terület nagysága közötti összefüggés

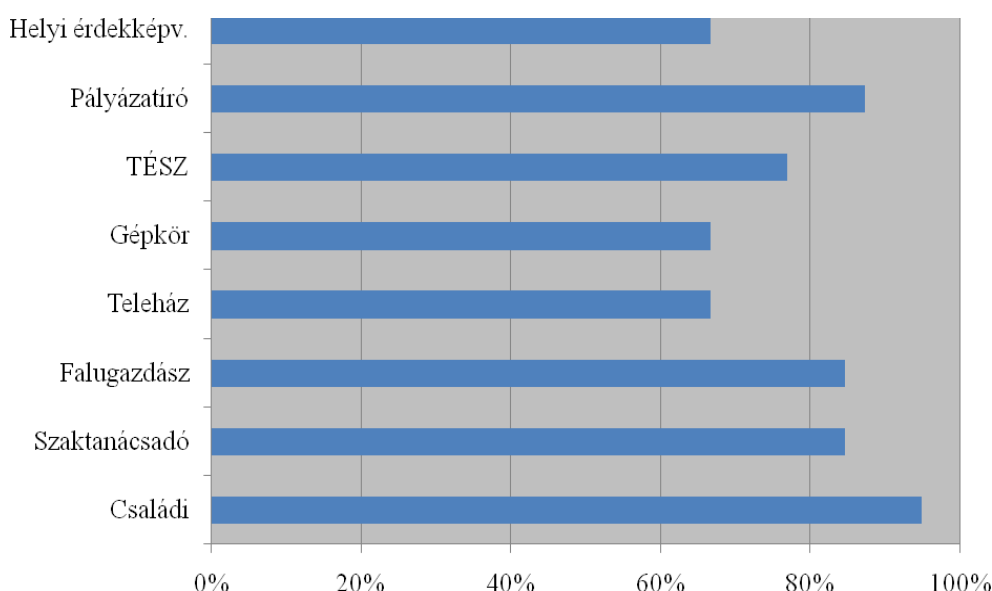
Forrás: Saját szerkesztés

Az ábráról leolvasható, hogy a nagyobb földterülettel rendelkezők vesznek fel jelentősebb hiteleket. A rendelkezésre álló kis mennyiségű adat miatt nem bizonyítható, de a felismerhető összefüggés alapján megállapítható, hogy a föld még korlátozott forgalmi lehetőség mellett is, jó hitelbiztosítéknak tekinthető. Ebből adódóan a földjelzálog-hitelezés kiterjesztésével, a gazdák pénzügyi forrásokhoz jutása számottevően javítható lenne.

A kérdőív harmadik szakaszában a fiatal gazdák rendelkezésére álló segítségeket szerettem volna számba venni. A 24. kérdésben feltett kérdésre adott válaszokból látható, hogy a fiatal gazdák minden „követ megmozgatnak” vállalkozásaik sikerének érdekében, a segítség minden nemű formáját igénybe veszik. Arra a kérdésre, hogy fiatal gazdaként milyen segítségre támaszkodhat a vállalkozása vezetésében a következő előre megadott válaszokat jelölhették be a megkérdezettek:

- családi segítség
- szaktanácsadó
- falugazdász
- teleházak
- gépkörök
- TÉSZEK
- pályázatírók
- helyi érdekképviselők
- egyéb, fel nem sorolt segítség

A felsorolt lehetőségek közül a legtöbb válasz a segítő családtagra érkezett (27. ábra). A válaszadók 94 százaléka családon belül talál hatékony segítségre vállalkozásának irányításához. Fontos támasza a fiatal gazdálkodóknak a pályázatíró. Ez a megállapítás összhangban van a korábban elemzett pályázatírási nehézségekkel. Úgy tűnik, amennyiben a pályázattal kapcsolatos adminisztratív feladatok a jövőben nem egyszerűsödnek, a fiatal gazdák komoly támaszai maradnak a pályázatírók. Valószínűsíthető azonban, hogy egy kezdő vállalkozás költségvetési keretét érzékenyen érinti az ilyen jellegű szolgáltatások igénybevétele. Ki kell emelni a szaktanácsadók és a falugazdászok szerepvállalását is. A válaszadók 84 százaléka igénybe veszi segítségüket. A Teleházak (talán az általuk nyújtott szolgáltatásokból adódóan) nem jelentenek meghatározó támaszt a fiatal gazdálkodók mindennapjaiban. A gépkörökről és a helyi fiatal gazda érdekképviselésekről, a megkérdezett fiatalok kétharmada gondolja úgy, hogy jelenlétük, szolgáltatásaik pozitívan befolyásolják vállalkozásaik működését. Ebből is látható, hogy az egyre jobb gépellátottságú vállalkozások, egymástól függetlenül igyekeznek érvényesülni, és nem igazán törekednek szövetkezésre, erőik egyesítésére. Úgy tűnik, nincs ez másként a fiatal gazdák esetében sem. A gépek kihasználtságának hatásfokát jelentősen növelni lehetne a gépkörökbe szerveződött gazdák közötti együttműködéssel. A jobb gépkivhasználtságnak természetesen költségcsökkentő hatása van az együttműködésben résztvevő vállalkozásokban.

27. ábra: A megkérdezettek által igénybe vett külső segítségek

Forrás: Saját szerkesztés

Külső segítség forrásának tekintem a fiatal gazdák rendelkezésére álló információs eszközöket is. A globalizálódott európai piacokon, a hatékony érvényesülés egyik kulcsa a megfelelő és lehető legrövidebb időn belüli információk birtoklása. Az információk megszerzésének eddigi leggyorsabb és legegyszerűbb eszköze az internet. A kérdőívben megkérdezett fiatal gazdák 97 százaléka rendelkezik internet hozzáféréssel. Valószínűleg ez rendkívül magas, nem reális arány az összes hazai fiatal gazda informatikai ellátottságához képest. Figyelemreméltó, hogy ezen internet hozzáféréssel rendelkező válaszadók, élni is kívánnak az eszközben rejlő összes lehetőséggel. A válaszadók 85 százalékánál igényként jelentkezik egy olyan honlap megszerkesztése, és működtetése, amelyen az országban gazdálkodó fiatal agrárvállalkozók valamennyien regisztrálhatnák magukat, és információt szerezhetnének egymásról, értékesítési lehetőségeikről, pályázati kiírásokról és az őket érintő naprakész hírekről.

Figyelemreméltó ez annál is inkább, mivel jelenleg számtalan honlap szerveződött arra, hogy ezt az igényt kiszolgálja. Hogy csak néhányat említsünk a sok közül:

- EMVA Tanácsadó Iroda (<http://www.emva.hu/>)
- AGRYA Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége (<http://www.agrya.hu/>)
- Magyar Mezőgazdasági Portál (<http://www.agroinform.com/>)
- Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program fiatal gazdákat érintő oldalai (<http://www.umvp.eu/?q=category/tagek/fiatal-gazda>)
- Agrár Project Konzultációs Iroda (<http://www.gazdatamogatas.hu/>)
- Magyar Agrárkamara (<http://www.agrarkamara.hu/>)

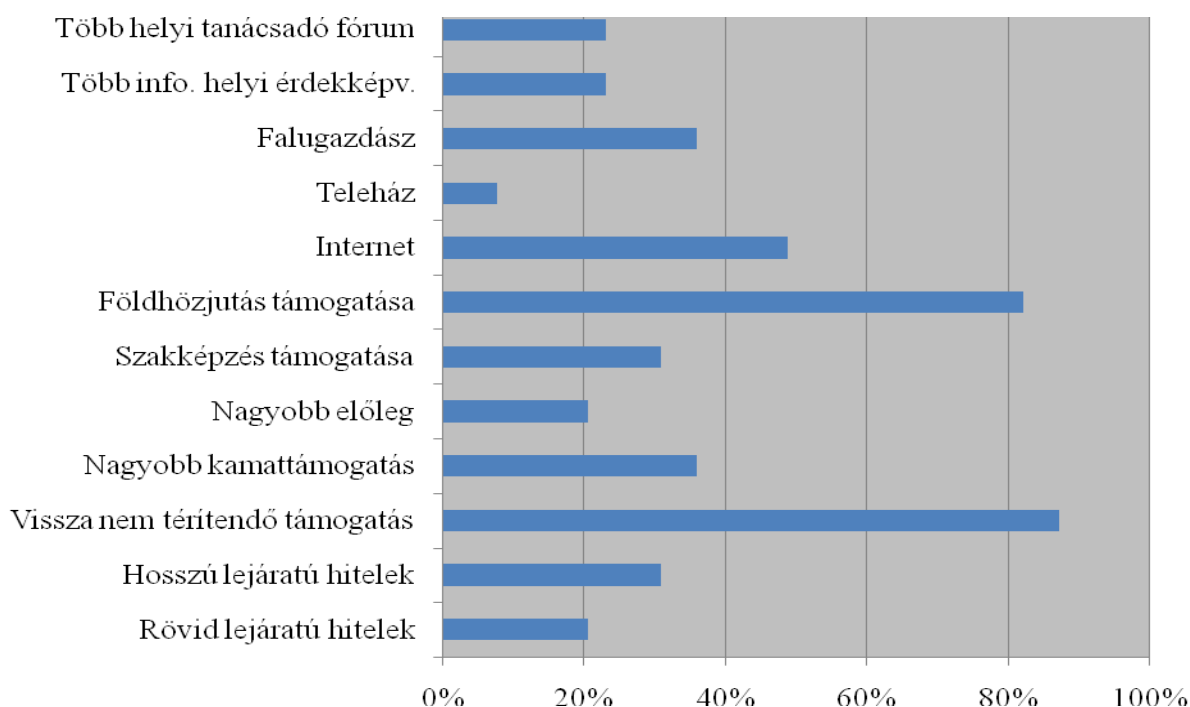
Látható, hogy a fent felsorolt szervezetek internetes oldalai valamennyi mezőgazdaságban érintettet igyekeznek megszólítani, és információval ellátni. Megfigyelhető az is, hogy egy-egy internetes oldal téma-specifikusan lett kialakítva. Támogatásokra, jogszabályi változásokra, szaktanácsadásra koncentrál. Úgy tűnik, az AGRYA honlapján kívül valóban nincs olyan internetes oldal, mely célzottan a fiatal gazdákhöz, a fiatal gazdákról szólna. Az AGRYA ugyanakkor nem arra hivatott, hogy a kérdésfeltevésben megfogalmazott igényeket (értékesítési lehetőségeket tapasztalatok kicserélésének fórumát, fiatal gazda regisztrációt, chat szintű jelenlét lehetőségét) biztosítsa.

Arra a kérdésre, hogy hogyan érintette az uniós csatlakozás vállalkozásaikat, a fiatal gazdák 21 százaléka nem foglalt állást. Annak ellenére, hogy a felmérés eddigi megállapításaiból is láthatóan, nagy arányban veszik igénybe az uniós támogatásokat, és többségük elégedett a 2007-től elindult új vidékfejlesztési támogatások, azon belül is a „Fiatal gazdák induló támogatása”-ra vonatkozó változásokkal, az uniós csatlakozást a válaszadók 28 százaléka negatívan értékelte vállalkozása szempontjából. Ugyanennyien tartották az eseményt közömbösnek, és a fiatal gazdáknak csak 23 százaléka gondolta úgy, hogy vállalkozására pozitív hatással volt Magyarország uniós tagsága.

Mindezek ellenére, vagy ezzel együtt is a jövőt optimistán látják a megkérdezettek. 76 százalékuk lehetőséget lát vállalkozása jövőbeni továbbfejlesztésére, mintegy negyedük azonban szkeptikus. A kérdőív 28. kérdésében a válaszadók előre megadott lehetőségek közül választva, megjelölték, melyek azok a pénzügyi, információs, és egyéb eszközök, amelyek segítséget jelentenének vállalkozásaik továbbfejlesztésében. Az alábbi eszközökön belül több lehetséges válasz megjelölésére is lehetőség volt:

- Pénzügyi eszközök
  - rövid lejáratú hitelek
  - hosszú lejáratú hitelek
  - vissza nem térítendő támogatások
  - nagyobb arányú kamattámogatás
  - nagyobb összegű támogatási előleg
- Információs eszközök
  - internet használatának biztosítása
  - több információ az érdekképviselőktől
- Egyéb eszközök
  - szakképzés támogatása
  - földhöz jutás támogatása
  - teleházak aktívabb közreműködése
  - falugazdászok aktívabb szerepvállalása
  - több helyi tanácsadó fórum

A válaszok alapján megállapítható, hogy a fiatal gazdák vállalkozásaik jövőbeni fejlesztéséhez a vissza nem térítendő támogatások elengedhetetlenek (28. ábra). Figyelemreméltó, hogy a megkérdezettek 87 százaléka tartotta fontosnak ezt az eszközt. A válaszadók 82 százaléka gondolja úgy, hogy a földhöz jutás támogatása a jövőben is nagy segítséget jelent vállalkozása számára. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a gazdálkodók az internet jelenlétének is vállalkozásaikban. Minden második válaszadó véli úgy, hogy hozzájárul jövőbeli terveinek megvalósításához. A falugazdászok munkája a gazdálkodók 35 százaléka szerint továbbra is segítséget jelent. A vissza nem térítendő támogatásokhoz képest jóval kisebb mértékben (35 százaléka) ugyan, de a fiatalok nagyobb kamattámogatást remélnek, mely szintén hozzájárulhat pénzügyi helyzetük javításához.

28. ábra: A vállalkozás jövőbeni fejlesztése szempontjából fontosnak tartott eszközök

Forrás: Saját szerkesztés

4.2 A mélyinterjúk kiértékelése

Az emberi megismerésnek, az ember létezése óta ismert módszere a strukturált beszélgetés. A fiatal borászokkal folytatott beszélgetést alapvetően interpretatív módon, azaz az interjúk jelentés-tartalmának átadásával, és egy-két idézettel ismertetem. Mivel az interjúk telefonon és (a kiegészítő információk miatt) írásbeli megkeresések alkalmával készültek, a non-verbális jelek nem voltak értékelhetők. Az interjúk félig strukturáltak voltak. Segédkérdések és meghatározott tematika mentén haladtak. A fiatal borászok egyéni történeteinek ismertetését követően, táblázatban összegeztem a kutatási célkitűzésekre reflektáló legfontosabb információkat (22. sz. táblázat).

1. Interjúalany

A Tokaj-hegyaljai pincészetben a borászat generációs hagyomány, apáról lányra száll. A vállalkozás alapjait a Szőlészeti és Borászati Szakiskolában végzett nagypapa vetette meg, aki már az 1950-es években az egyik nagynevű tokaji pincészet vezetője volt. Gépész végzettségű fia kezdetben csak kedvtelésből vett részt a borkészítésben. Kamatoztatni kívánta mindazt a tudást, amit édesapjától a dolgozós hétköznapiakban észrevétlenül sajátított el. 1988-ban a bérelt pincét, már saját pince váltotta fel. 1995-től létrehozott egy mezőgazdasági szolgáltatással és gépi bér munkával foglalkozó vállalkozást is. A vállalkozás vezetésével párhuzamosan, saját erőből, és anyagi forrásból 2000-ben felépült az új, jelenleg is működő Pince és a hozzá tartozó feldolgozó. A második generáció képviselője a gépész végzettség mellé, megszerezte a budafoki Soós István Élelmiszeripari Szakközépiskola borásztechnikusi képesítését. Az édesapa legfontosabb filozófiája mind a mai napig a Tokaj-hegyaljai magyar, tradicionális borkészítés megőrzése. Ez volt az egyik oka annak, hogy a vállalkozás fejlesztéséhez soha nem használt külföldi tőkét.

Interjúalanyom valójában a harmadik generációt képviselő fiatal lány, aki a nagypapa nyomdokait követve, 2010-ben mintegy 12 ha területen gazdálkodik. Beleszületett a szakmába, mégis a generációváltás nehézségeiről beszél. Véleménye szerint a generációs és képzettségbeli különbségek nagyban akadályozhatják a birtokátadás gördülékenységét.

Sok energia mehet el arra, hogy vitázzik apa és fia/lánya, míg ezt az energiát a fejlődésbe és a hatékony, közös együttműködésbe lehetne/kellene fektetni. Részben érthető a „műföltés”, hiszen sok esetben egy élet munkájáról van szó, de ha a gazdaság átadása nem sikeres, akkor nem beszélhetünk családi gazdaságról. Holott elképzelései szerint, hosszú távon ez, és nem az egyéni gazdálkodás lenne a cél.

A vállalkozás átvételét nehezítik a jelenleg hatályos örökösödési szabályok is. A Tokaj-hegyaljai fiatal borász lány maga is ennek kárvallottja. Testvéreivel osztozik az örökölt földterületen, ami a felmenők által művelt birtokméret elaprózódásához vezetett. Célszerűnek tartaná, ha a jogi szabályozók lehetővé tennék, hogy földértékesítés esetén az örökös társ alacsonyabb áron elővásárlási jogot kapjon. A földhöz jutás másik lehetőségeként említette meg, hogy a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet (NFA) által értékesítésre kínált földek esetében, a fiatal gazdálkodók elővásárlási jogokat élvezhessenek.

A fiatalok vállalkozásindítását nagymértékben befolyásolja az oktatás, munkaerő piaci és az egészségügyi ellátás színvonala. Országos szinten is romló tendencia figyelhető meg, de vidéken még kiélezettebb a helyzet – jegyzi meg a fiatal borász. Házastársa munkaerőpiacon történő elhelyezkedése problémás.

A korábbi programidőszakok (SAPARD, AVOP) támogatásairól és a jelenleg megpályázhatókról (EMVA) is szkeptikusan nyilatkozik a fiatal vállalkozó. Túl sok a bürokrácia, az adminisztrációs teher, amit az idősebb generáció még nehezebben kezel, mint a fiatalok. Kiemeli, hogy az adókedvezmények ugyanakkor hatékony segítséget jelentenének vállalkozása vezetése szempontjából. Gazdaságátadási támogatást nem vett igénybe.

Ahogy az beszélgetésünk elején elhangzott, sok esetben képzettségbeli különbségek figyelhetők meg a generációváltásban résztvevők között. A fiatal borász lány gazdasági agrármérnökként végzett, míg édesapja technikusként. Mindkét nemzedéknek meg van a maga előnye és hátránya a szakmában. Míg a fiatalokból hiányzik a praktikus, gyakorlati tapasztalat, addig az idősebbekből a szellemi tudás és frissesség, az együttműködési készség és optimizmus. A magasabb szintű szakmai kvalifikáció egyértelmű előnyt jelent a vállalkozásban. Fontos lépést tartani a szakmai újításokkal. Ennek érdekében azonban a gyakorlati szakmai tapasztalat gyarapítását fontosabbnak tartja a fiatal vállalkozó, mint a megszerzett diplomák számát.

A gyakorlati tapasztalatok jól hasznosíthatók a vállalkozás vezetés mindennapjaiban. Számtalan helyzetben előfordult, hogy a külföldön szerzett technológiai és vállalkozásvezetési ismeretek előnyt jelentettek – jegyzi meg a fiatal lány.

Vállalkozása irányításában a legfőbb segítséget a családtagok jelentik. A gazdálkodók önkéntes összefogását, a TÉSZEK-hez hasonló szerveződést, mint ötletet jónak tartja, de a gyakorlatban megvalósíthatatlannak gondolja. Az okok az összefogásra nehezen rávehető magyar gazdáknak keresendők. A pályázati lehetőségekről alapvetően az interneten tájékozódik riportalanyom, valamint ismerősökön keresztül. A Dániában működő, helyettesítés rendszeréről³³ hallott, de nem venné igénybe ezt a szolgáltatást.

Utolsó kérdésemre, hogy melyek azok a tényezők, amelyek egy fiatal szőlész-borászt vállalkozásalapításra ösztönöznek, és melyek azok, amelyek ebben a szándékában gátolják, a fiatal borászlány azt válaszolta: „Ösztönzően hatna a fiatalokra, ha a szakmai önmegvalósítás realizálható lenne Magyarországon. A magas adóterhek csökkentése, a bürokrácia visszaszorítása és a politikai intézkedések kiszámíthatóbbá tétele növelné a vállalkozó kedvet.”

2. Interjúalany

A badacsonytomaji fiatalember azok közé a másodgenerációs vállalkozók közé tartozik, akik most élik át a generációsváltást, birtokátadást. A fiatal borász szerint, a fiataloknak az utóbbi években kaptak lehetőséget az érvényesülésre. A családi viszonyok nehezíthetik vagy könnyíthetik a generációváltást. Nincs komoly ellentét a szülőkkel, az építő jellegű viták pedig szükségszerűek.

A badacsonyi táj, a szőlő, a bor tisztelete, szeretete határozta meg a családi borászatot megalapító szülők szakmaválasztását. Riportalanyom édesapja borászként dolgozott egy állami gazdaságban, édesanyja pedig a gazdaság laboratóriumában. Főállású munkájuk mellett 1981-ben hobbiként újratelepítették a korábban nászajándékba kapott szőlőterületeket.

---

³³ A gazdálkodó szabadsága idejére megbízható helyettesítő gazdát kap vállalkozása vezetésére.

Mire termőre fordult első ültetvényük, Badacsonytomaj külterületén elkészült a 300 hektóliteres ászokpince. A pince fölött 8-10 főt befogadó vendégházat építettek. A megtermelt nyereség zömét minden évben ültetvényvásárlásra vagy telepítésre, illetve borászatuk fejlesztésére fordították. 1996-ban a szülők megalakították a családi pincészetet. Vállalkozásukban a szőlőműveléstől az értékesítésig minden munkafolyamatot a családtagok között felosztva, saját kezűleg irányítanak és végeznek. Jelenleg főfoglalkozásban 18 ha termő szőlőterületen gazdálkodnak. A saját feldolgozású szőlőből készült borokat a hagyományok tiszteletben tartásával, ászokhordókban erjesztik és érlelik, de a modern technológia elemeit is alkalmazzák.

Ezzel a családi háttérrel indította el vállalkozását a fiatal vállalkozó, aki jelenleg kis földterületen gazdálkodik, mivel a földek nagyobb része a családtagok nevében van. (Egykor így volt jó a gazdaság szempontjából) Kihangsúlyozza a földhöz jutás nehézségeit is: „Mindent telekárón értékesítenek ezen a vidéken a balatoni nyaralás érdekében. Nem ritka a közel 50-100 milliós hektáronkénti ár sem”.

Szőlőterület vásárlási és bővítési céllal, riportalanyom 2010 őszén pályázott a Fiatal gazdák induló támogatására. Pályázatát állattartás hiányában első körben elutasították, a fellebbezés elbírálása pedig csúszik. Minden földszerzési, vállalkozásbővítési lehetőséget igyekszik kihasználni, így kívánatosnak tartaná a fiatal agrárvállalkozók elővásárlási jogának biztosítását pl. az NFA által kiírt földértékesítések esetében. Hitelfelvételre eddig nem kényszerült, és a jövőben sem szívesen adósodna el pénzintézetek felé.

A fiatal borász nem csupán a családtagok segítségét veszi igénybe, hanem - a szőlész, borász szakmát átszövő bürokrácia miatt, - külső segítségeket is. Szerinte, a hazai szakképzésben, az utóbbi években elsősorban elméleti síkon folyik az oktatás. Véleménye szerint a jelenlegi generációváltásban résztvevő fiatalok nem rendelkeznek vállalkozásvezetésre alkalmas színvonalú gyakorlati tapasztalatokkal, mivel ennek elsajátítására a szakképzés során szinte egyáltalán nincs lehetőségük. A fiatal borász, okleveles élelmiszermérnökként végzett, borászat szakirányon az egykori Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen. Úgy véli, szülei középfokú szakirányú végzettségével is sikeresen vezethető a vállalkozás. A külföldön, vagy Magyarországon végzett gyakorlatnak a felsőfokú képzésnél is nagyobb jelentőséget tulajdonít. Utóbbin maga is részt vett.

Riportálanyom a támogatásokról, pályázati kiírásokról elsősorban az interneten keresztül értesül. Néhány konkrét oldalt is megjelölt, ahonnan rendszeresen kap hírleveleket.

Arra a kérdésre, hogy hallott – e a Dániában működő helyettesítés rendszeréről, és igénybe venné –e, azt válaszolta, semmilyen ismerete nincs ezzel kapcsolatban. A vállalkozása jövőjével kapcsolatban tervei a következők:

„ Szeretném a jelenlegi 18 ha területünket fenntartani, esetleg a fajtaszerkezeten belül változtatnék a jövőben. Vállalkozásbővítési szándék is mutatkozna, de csak kiemelkedő fekvésű területek irányába. Ez egyenlőre szinte lehetetlen, mert mint korábban is említettem, nem szőlő árban akarják ezeket eladni, illetve nagy részük bozótos terület, tehát még az előkészítés is többletköltséggént jelentkezne. Elsősorban boraim ismertségén kell még dolgoznom. Úgy látom, hogy amíg nem sikerül egy komolyabb nagykereskedővel együttműködni, addig nehezebb a fogyasztók és a szakma körében nevet szerezni.”

3. Interjúalany

A bodrogkeresztúri fiatalember egy kúria területén működő borászati üzem vezetője. Nem a családi gazdálkodást vette át, vagy fejlesztette tovább második generációs vállalkozóként, hanem másodmagával újat alapított. Tokaji születésű édesapjától elsősorban a szakma iránti érdeklődést és elhivatottságot örökölte. Az édesapa 30 éven át az egykori Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kutatóintézetének Tokaj-hegyaljai Telepét vezette. A család, - mint akkoriban Tokajban sokan, - mintegy 1 hektárnyi szőlővel rendelkezett. A kutatóintézet kombináthoz csatolását követően a család Budapestre költözött. A birtok vezetése „távvezérlésben” működött tovább, és nagymértékben befolyásolta a család 3 fiúgyermekének pályaválasztását. A szakmában végül a középső fiú, riportálanyom maradt meg.

Az egykori családi birtokon lehetetlenség volt hatékonyan gazdálkodni, mivel az édesapa igazságosságának köszönhetően, az egyébként sem jelentős méretű birtok nem egy tulajdonban volt. A területek jelenleg is a testvérek, az édesanya és az édesapa nevének vannak. A parcellaméretek a támogatások igénybevitelét kizárják.

A fiatalember által két éve alapított új vállalkozás jelenleg 18 ha szőlőültetvénnyel rendelkezik. A vállalkozás szellemi inputját riportalanyom jelenti, pénzügyi bázisát pedig, üzlettársa.

A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Élelmiszermérnöki Karán borászként végzett fiatalember, szerint a családi birtokoknál jellemzően az apa szava a döntő. A területvásárlás, gépesítés, ültetvényszerkezet átalakítása, művelésmód változtatása során mindig adódnak generációs konfliktusok. A kiváltó ok az élettapasztalat, a család megélhetésének meglévő bázisa melletti kitartás. A legnehezebb a minőség/mennyiség arányát eltalálni illetve elfogadtatni az 1. generációval. A „termeljünk többet, kevesebbet bármikor lehet” felfogás szerint működő borászatoknál nem lehet generációk egységéről beszélni. Ennek hiánya pedig, a piacon versenyképtelen, eladhatatlan termékekhez vezet.

A fiatal vállalkozó saját tapasztalataiból merítve, pozitív, osztrák példákról beszél: „Ausztriában egy neves termelő vállalkozását 4 gyermeke közül az viszi tovább, aki kitanulta a szakmát, külföldön is bizonyított, és főállásban dolgozik. A szülők a többi gyermeknek vesznek egy-egy házat, a birtok vezetése pedig egy fiú kezében marad. És ami feltűnően jól működik a hazai példákhoz képest: a szülők és a testvérek továbbra is dolgoznak a vállalkozásban, ha szükség van rájuk. A testvérek pedig nem irigykednek, hanem büszkék a borászat szakmai sikerére. Tapasztalatom szerint, itthon sok esetben nehéz elérni, hogy a második generáció is dolgozzon és ne csak a szülőkre támaszkodjon. A sikeres generációváltáshoz, a második nemzedék optimális esetben beleszületik a gazdálkodásba és továbbviszi a felmenők szorgalmát, munkához való hozzáállását. Így lehet kialakítani a jól működő családi borászat optimális méretét. Ez véleményem szerint max. 30-35 ha.”

Magyarországon az állami területeknél, amennyiben létezne elővásárlási jog, a fiataloknak mindenképpen segítséget jelentene a vállalkozásalapításnál, birtokbővítésnél. Művelési kötelezettséggel, továbbértékesítés tilalmával, esetleg minőségi termelés előírásával lenne célszerű összekapcsolni e jogot. A fiatalok vállalkozásindítását ösztönözné a termékdíj, a hegyközségi járulék és egyéb terhek csökkentése. Ezek a költségek valójában nem nagyok, de a velük járó bevallási, adminisztrálási kötelezettség rengeteg időt, pénzt és energiát emészt fel.

Sajnálatos módon, egy 10 ha-os borászat, ugyanannyi adminisztrációval jár, mint egy 100 ha-os. Legalább 1 embert kell a papírmunkák elvégzésére alkalmazni, és valószínűleg további 3 ember foglalkozik valahol a rendszerben még az adatok feldolgozásával. A fiatal borász úgy gondolja, hogy a borászat nem stratégiai ágazat, tehát ezek az adminisztratív jellegű költségek nem jelentenének hatalmas bevételkiesést az államkasszában.

A megpályázható támogatásokról riportalanyom a következőket nyilatkozta:

„Mindhárom támogatási lehetőséget (SAPARD, AVOP, EMVA) megpályáztam. A pályázatot azonban megnyerni, a beruházást menedzselni, lezárni pályázatírók nélkül lehetetlen! Számtalan nyilatkozatot kell például kitölteni a nyereségesség előrejelzéséről, és a leendő alkalmazottak számáról.”

Véleménye szerint a gépbeszerzési támogatások nem kellően hatékonyak, mivel Magyarországon mezőgazdasági gépgyártás nincs, az árak relative magasak, a támogatásokat pedig a forgalmazók eleve belekalkulálják az árakba. A gazdaságátadás támogatásáról pedig egyáltalán nem hallott eddig

A borászatok nem rendelkeznek pénzügyi bázissal, kötelező önrésszel. Sokan a nyertes pályázatot sem tudták elkezdni hitel nélkül. Ezt a helyzetet oldaná meg a támogatott hitel konstrukciója. Az eljárás azonban rendkívül lassú (a hitelbírálat például minimum fél év), drága (közjegyző, értébecslő költsége) és kikötéseket szab meg (hitelgarancia)

Riportalanyom szerint a szőlész-borász szakmában hangsúlyozottan fontos a megalapozott szaktudás és gyakorlat. Szerinte, Magyarországon jelenleg nincs megfelelő színvonalú középszintű szőlész-borász képzés. A jelenleg működő, felsőfokú szakképesítést nyújtó ún. vincellérképzők nem színvonalasak és a gyakorlati tapasztalatot sem helyettesítik. A felsőfokú intézményekben végzett fiatalok közül néhányan külföldön igyekeznek gyakorlati tapasztalatot szerezni (pl. Új-Zélandra, Dél-Afrikába). Ezek beépíthető tapasztalati tudást adhatnak az itthon elindított vállalkozásba. Mégis, a legjobb megoldás egy erős szakközépiskolai képzés lenne, ahol minimum 1-2 év külföldi gyakorlat elvégzése lenne kötelező. A technikai végzettséggel ily módon megszerzett hazai és külföldi ismeret, elegendő szellemi inputot jelentene egy sikeres vállalkozás elindításához.

Riportalanyom vállalkozása saját oldallal rendelkezik, és a közeljövőben webshoppal bővül. A hazai szakmai oldalakról nincs jó véleménnyel, úgy gondolja, a gyakorlati munkában nem segítenek. Elsősorban a nemzetközi oldalakat keresi fel, értékesítési lehetőségek, potenciális partnerek felkutatása céljából.

Jövőbeni tervei:

„Magyarországon nemrégiben kezdtük borainkat forgalmazni, nagyon nehéz gazdasági feltételek közepette. Közvetlenül éttermeknek, borszaküzletekbe nem tudunk értékesíteni, mivel ezek zöme szerződésben áll nagykereskedőkkel. A szervezésre, a szállítások koordinálására jelenleg nincs kapacitásunk. Boraink önköltsége nagy, nem tudunk nagykerárainkból 20-30 %-ot kedvezményként adni. A jövőben legfontosabb cél, a helyben történő értékesítés, a privát vásárlói kör kialakítása lenne. Exportunk is lassan alakul, jelenleg Olaszországba értékesítünk, terveink között szerepel Németország, Svájc, Oroszország. Külföldön is egyre nagyobb a jelentősége borkluboknak. Rengeteg kóstolót, borbemutatót kell a jövőben tartanunk, nagyon fontos a személyes kapcsolat.”

4. Interjúalany

A móri fiatalember pincéjét 2005-ben hozta létre. 1 ha saját tulajdonú szőlővel rendelkezik, 5-6 hektárnyi területről pedig felvásárolja a szőlőt. Borász végzettségű édesapjától függetlenül indította el vállalkozását. 2005-ben sikertelenül pályázott a „Fiatal gazdák induló támogatás”-ára. Kudarának oka a nem megfelelő színvonalon elkészített pénzügyi terv volt. A támogatási összeg hiányában nem tudta megvásárolni a szőlőterületek mögött található pincét, ezért hitelt vett fel. A hitelfelvételhez kiváltotta az egyéni vállalkozói engedélyt. Ennek birtokában ugyanakkor, a következő évben már nem pályázhatott a „Fiatal gazda induló támogatás”-ára, mivel már nem számított induló vállalkozónak.

A támogatásokkal kapcsolatban szkeptikus. Borásztársai körében úgy látja, hogy a beadott pályázatok számához képest, csak elenyésző azoknak a száma, akik meg is nyerik a támogatást. A Gazdaságátadási támogatásról hallott, de élethelyzetéből adódóan, ennek igénybevételére eddig nem volt szüksége.

Vállalkozásfejlesztésének legfőbb akadályát abban látja, hogy Magyarországon nincs fizetőképes kereslet a minőségi borok értékesítésére. Elzászban szerzett tapasztalatai szerint, az ottani vállalkozóknak kialakult vevőkörük van, és az értékesítésből befolyó összeget vissza tudják forgatni vállalkozásaik fejlesztésére. Magyarországon az akadozó értékesítési lehetőségek miatt, a fiatal vállalkozók külső pénzügyi források igénybevételére szorulnak. Ezek közül a források közül, riportalanyom hatékonynak találta a korábbi években meghirdetett Széchenyi Hitelt. Véleménye szerint, ezzel a pénzügyi eszközzel sok fejlesztés valósulhatott meg korábban a borszektorban. A jövőben is fontosnak tartja az államilag támogatott hiteleket, a fedezetgaranciát, az alacsony önrésztű hitelkonstrukciók igénybevételének lehetőségét.

A fiatal borász szerint, a szőlő-borszektorban akkor valósulhat meg generációváltás, ha tudásátadás is van. A szakmabeli édesapa évek alatt felhalmozott tudása, tapasztalata a hazai oktatási rendszerben nehezen szerezhető meg. Az idősebb nemzedékhez képest, a mai fiatal vállalkozók ugyanakkor, sokkal nyitottabbak az újdonságokra, több lehetőségük van a külföldi tapasztalatszerzésre, és jobban eligazodnak az olyan kommunikációs eszközök világában, mint az internet. Riportalanyom felsőfokú tanulmányait nem fejezte be, mert a képzés utolsó évében Dél-Afrikában és Kaliforniában vett részt szakmai gyakorlaton. A technológiai ismeretszerzés mellett, különösen marketinggel, és borkóstolók szervezésével kapcsolatos ismeretekre tett szert.

Az internetet elsősorban kapcsolatépítésre használja. Célja ugyanis a helyi értékesítés fellendítése, annak érdekében, hogy borait ne nagykereskedelmi, hanem jóval kedvezőbb „pinceáron” értékesíthesse.

A fiatal borász véleménye szerint, a borszakmában szükség lenne a TÉSZEK-hez hasonló összefogásra. Jelenleg maga is szövetkezik egy helyi fiatal szőlésszel, aki nagy szőlőterületekkel és művelésre alkalmas gépekkel rendelkezik. Riportalanyom a munkagépekért és szőlőművelésért cserébe, vállalja a másik gazda szőlőjének feldolgozását és borainak palackozását. Kihangsúlyozza azt is, hogy téves felfogás az idősebb korosztály negatív attitűdje a szövetkezéssel kapcsolatban. Több példát is említ ilyen kezdeményezésre.

Riportálanyom a jövőben 10-15 ha-ra szeretné növelni szőlőterületeit. A jelenlegi évi 20-30 000 palackhoz képest, tervei szerint 100-150 000 palackot fog értékesíteni. A közeljövőben szeretné megnyitni az állandó nyitva tartású borbárt, a későbbiekben pedig egy éttermet. Felfogása szerint, addig nem növelheti vevőkörét, amíg nem kínál számukra valamilyen, borral összekötött komplex élményt. A belföldi ingadozó keresleti piac miatt, a jövőben igyekszik exportlehetőségeit is bővíteni.

Az egyéni interjúk az alábbiak szerint foglalhatók össze:

A beszélgetésekben résztvevő fiatal borászok véleménye szerint, a szőlő-bor szektorban jelenleg zajlik a generációváltás. Ennek során a nemzedékek között előfordulnak konfliktusok. A leggyakoribb kiváltó okok a család meglévő vállalkozásának megtartásából, képzettségbeli különbségekből adódnak. Ideális esetben azonban, a viták a vállalkozás szempontjából építő jellegűek.

Az interjúalanyok közül három másodgenerációs, egy harmadgenerációs fiatal vállalkozó. Egy most éli meg a generációváltást ill. birtokátvételt, egy már átélte, egy pedig önálló, saját vállalkozást alapított szüleitől függetlenül.

A fiatalok vállalkozásindítását nagymértékben befolyásolja az oktatás, munkaerő piac és az egészségügyi ellátás színvonala. A riportálanyok szakmai végzettségéről elmondható, hogy egy kivételével valamennyien felsőfokú szakmai képzettséggel rendelkeznek, míg szüleik, nagyszüleik középfokú végzettségűek. Valamennyi fiatal fontosnak tartja a szőlész–borász szakmában a jól megalapozott szakmai képzés szerepét. Felhívták a figyelmet a hazai felsőfokú képzés elméletorientáltságának problémájára. Fontosnak tartják valamennyien a hazai, de még inkább a külföldi gyakorlatok kötelezővé tételét a szakoktatásban.

A földszerzés nehézségeire 3 interjúalany utalt. A hazai örökösödési szabályok többek szerint akadályozzák a vállalkozásindításhoz szükséges, életképes gazdaságok kialakítását. A földhöz jutás jelenleg elérhető egyetlen lehetőségét a támogatásokban látják (Fiatal gazdák induló támogatása).

Szorgalmaznák az állami földértékesítéseknél a fiatal vállalkozók elővásárlási jogának biztosítását. Az elővásárlási jogot véleményük szerint, művelési kötelezettséggel, továbbértékesítés tilalmával, esetleg minőségi termelés előírásával lenne célszerű összekapcsolni.

A riportalanyok elsősorban családi segítséggel működtetik vállalkozásaikat, de a támogatási intézkedések szövevényes feltételrendszere, a pályázati anyag menedzselése miatt, a pályázatírók nélkülözhetetlenek. Időnként szaktanácsadók véleményére is szükség van. A fiatal borászok kihangsúlyozták a rájuk nehezedő adminisztrációs terhek sokaságát. A termékdíj, a hegyközségi járulék nem nagy költség önmagában, de a velük járó bevallási, adminisztrációs kötelezettség rengeteg időt, pénzt és energiát emészt fel. A támogatási intézkedések közül a „Fiatal gazdák induló támogatása”-t ismerik és igénybe is veszik. Hatékonyan segíti birtoknövelési elképzeléseik megvalósítását. A gazdaságátadási támogatásról ugyanakkor ketten nem is hallottak.

Az internet valamennyi fiatal borász vállalkozásában jelen van, és fontos szerepet tölt be. Néhányuk a támogatásokról ezen a csatornán keresztül értesül, mások inkább értékesítési partnerek felkutatására használják.

23. táblázat: Interjúk összefoglaló táblázata

	I.	II.	III.	IV.
Területnagyság (ha)	12	18	18	1
Hányadik generáció?	Harmadik	Másod	Másod	Másod
Felmenő végzettsége	Gépész/ Borásztechnikus	Borásztechnikus	Borásztechnikus	Élelmiszermérnök
Fiatal gazda végzettsége	Agrármérnök	Élelmiszermérnök	Élelmiszermérnök	Borásztechnikus
Hol vett részt gyakorlaton?	Külföld	M.o.	Külföld	Külföld
Örökösödési szab. érintik?	Igen	Nem	Igen	Nem
Elővásárlási jog szükséges?	Igen	Igen	Igen	Igen
Igénybe vett segítség formája	Családtag	Családtag Pályázatíró Szaktanácsadó	Pályázatíró	Pályázatíró
Adminisztrációs teher	Nagy	Nagy	Nagy	-
Igénybe vette? : AVOP, SAPARD, EMVA	Nem	AVOP 1.4	SAPARD AVOP EMVA	AVOP 1.4
Igénybe vette?: Gazdaságátadási támogatás	Nem	Nem	Nem ismeri	Nem
Internetet mire használja?	Pályázat	Pályázat	Értékesítési lehetőségek	Kapcsolatépítés, értékesítésben

Forrás: saját szerkesztés

5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A disszertáció „Kutatási célkitűzések” c. fejezetében kitűzött célok, és felállított hipotézisek alapján a következő új tudományos eredmények fogalmazhatók meg:

- 1. Hipotézis:** Feltételezem a generációváltás szükségességét, és azt, hogy mindez a fiatalok vállalkozásindításának támogatásával oldható meg.

A szakirodalom áttekintése bemutatta, hogy Európa agrárnépessége folyamatosan örepszik. Az Unió több tagországában a gazdálkodók átlagéletkora meghaladja az 55. életévet, utánpótlásból pedig nincs elég. Csupán Lengyelországban, Németországban, Finnországban és Ausztriában haladja meg a 35 év alatti farmerek száma a 65 év felettiekét.

A hipotézis első fele igaz, a generációváltás indokolt. A sikeres generációváltáshoz azonban, önmagában a fiatalok vállalkozásindítási támogatása kevés. Az új nemzedék vállalkozó kedvének és érvényesülésének további feltétele még a földhöz jutás megkönnyítése, a kedvezményes hitelkonstrukciók kialakítása, a fiatal generáció gyakorlatorientált szakképzése, a külföldi tapasztalatszerzés lehetőségének biztosítása. A fiatalok vállalkozásainak támogatása, lehetséges, de nem elégséges eszköz a vállalkozásaik fejlesztéséhez.

- 2. Hipotézis:** Feltételezem, hogy az Európai Unió támogatási intézkedései és a pénzügyi hitelkonstrukciók releváns szerepet játszanak a fiatalok vállalkozásindításában és a nemzetközi támogatási eszközöket megismerve, adaptálhatók pozitív példák a hazai rendszer hatékonyságának növelése érdekében.

Kutatásaimból megállapítottam, hogy a fiatal gazdálkodók az Európai Unió vidékfejlesztési támogatási intézkedései közül, a „Fiatal gazdák induló támogatás”-át (AVOP 1.4) vették legnagyobb arányban igénybe az elmúlt 6 évben. A támogatási összeget elsősorban földvásárlásra és új technológiai berendezésekre fordították. Felmérésem igazolta, hogy ezt a támogatási intézkedést találják leghatékonyabbnak vállalkozásaik fejlesztése szempontjából.

Az AVOP 1.4 támogatásról az is megállapítható ugyanakkor, hogy sok adminisztratív terhet rak a pályázókra. Ez költségnövelő tényező és csökkenti a vállalkozó kedvet. Ennek elkerülésére két lehetséges megoldás létezik. Az adminisztratív terhek csökkentése, vagy a velük járó költségek csökkentése. Csehországban a fiatal gazdálkodók támogatást igényelhetnek az adminisztratív költségeikre. A cseh példa hazánkban is adaptálható.

A Gazdaságátadási támogatást, a megkérdezettek csupán 3 %-a vette igénybe. Ennek egyik oka a támogatással járó vagyonátruházási illeték volt, másrészt a támogatás jelenlegi kedvezőtlen feltételrendszere. Csehországban a támogatás a gazda 69 éves koráig jár (hazánkban a nyugdíjkorhatárig). Azt követően, amennyiben a nyugdíj alacsonyabb lenne a korábbi támogatási összegnél, a nyugdíjat az állam kiegészíti a támogatás szintjére. A fiatal agrárvállalkozók pedig, az ilyen típusú gazdaságok megvásárlásához kedvezményes kamatú, állami garanciával támogatott hitelt vehetnek fel. A cseh példa alapján a Gazdaságátadási támogatás hazai feltételrendszere módosítható.

Kutatásaimmal igazoltam, hogy a fiatal gazdák nem rendelkeznek pénzügyi bázissal, a pályázatokhoz nem tudják biztosítani a kötelező önrészt, ezért hitelre szorulnak. A hitelfelvétel és ezzel párhuzamosan a vállalkozás elindítása is nehézségekbe ütközik. Problémát jelent a fiatal agrárvállalkozók számára, hogy a hitelbírálati eljárás rendkívül lassú (minimum fél év), a közjegyző, értékbecslő szerepvállalása miatt költséges, és számtalan kikötés szerepel benne (hitelgarancia, hitelt meghaladó fedezet, kezes).

A magyar fiatal gazdák számára a vállalkozásindításnál sok esetben gondot okoz az induló tőke. Az USA-ban az FSA³⁴ speciális programja, a szociálisan hátrányos helyzetű³⁵ és kezdő farmereknek nyújt segítséget a földvásárláshoz. A kölcsön igénybevételéhez elegendő, ha a pályázó a föld vételárának 5 százalékával rendelkezik. Magyarországon 2009-ben megjelentek olyan hitelintézet is, melyek a kölcsön igénybevételének feltételeként 20 vagy 5 százalékos önerőt jelölnek meg³⁶, de számuk egyelőre elenyésző.

---

³⁴ FSA: Farm Service Agency (Farm Szolgáltató Ügynökség)

³⁵ Az FSA értelmezése szerint szociálisan hátrányos helyzetűek a kisebbségek és a nők.

³⁶ Szabolcs Takarékpont, Szabolcs földvásárlási kölcsön, Első Agro Hitel Zrt.

Az amerikai példa adaptálható, figyelembe véve a hazai sajátosságokat. Magyarországon a kedvezményes hitelkonstrukció alapjául a földjelzálog-hitelezés szolgálhatna. Mivel azonban a pénzintézetek a hazai földtörvény értelmében nem lehetnek földtulajdonosok, hagyományos értelemben véve nem működik a földjelzálog hitelezés. Lehetséges megoldás, ha a Nemzeti Földalap értékesít földet a fiatal gazdák számára, hosszú lejáratú részletfizetésre. A hitelkonstrukció kialakításával az államadóság nem növekedne, mivel az értékesített földek után rendszeresen fizetett részletek, a jelenleg szedett bérleti díjakhoz hasonló bevételeket eredményeznek.

3. Hipotézis: A fiatalok vállalkozásindításához számos alapfeltételnek kell egyszerre teljesülnie. Ezek közül az alapfeltételek közül a legfontosabb a földbirtok.

Felmérésem igazolta, hogy a fiatal induló vállalkozóknál a földhöz jutás alapvető cél a vállalkozás indításakor, de jövőbeni fejlesztési célként is megjelenik a birtoknövelése. A földhöz jutás finanszírozási lehetőségei közül, erre egyedül a „Fiatal gazdák induló támogatása” intézkedés bizonyult hatékony megoldásnak. Kutatásaim alapján megállapítható, hogy a földhöz jutásnak nem csupán pénzügyi nehézségei vannak. A magyar örökösödési szabályok is akadályozzák a vállalkozásindításhoz szükséges, életképes gazdaságok kialakítását, mivel előírják az örökség utódok közötti egyenlő arányú megosztását (végrendelet hiányában), függetlenül attól, hogy melyik gyermek szeretne főállású gazdálkodó lenni. A felméréseim azt is alátámasztották, hogy a földpiac és a kínálat bizonyos területeken beszűkült, ezért felmerül az államilag koordinált földértékesítések igénye.

4. Hipotézis: A szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos, és hozzájárul a vállalkozások sikerességéhez.

Szakirodalmi kutatásom alapján megállapítható, hogy Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolázottsága, még mindig elmarad a többi nemzetgazdasági ágéhoz képest. A mélyinterjúkban részt vett fiatal borászok egy kivételével felsőfokú végzettségűek voltak, szüleik ugyanakkor valamennyien középfokú szakmai képzettséggel rendelkeztek.

Hipotézisemet igazolja, hogy a szőlő-borszektorban jelenleg zajló generációváltásban résztvevő fiatal vállalkozók szakképzettségi szintje az előző nemzedékhez képest javult, és ágazati szinten is magasabb kvalifikáltságot mutat. A szellemi input minőségének jelentőségét bizonyítja, hogy a kvalitatív kutatásomban résztvevő borászok, valamennyien hangsúlyozták szakmai továbbfejlődésük fontosságát, és a hazai szakoktatás elméletorientáltságának problémáját. Valamennyien részt vettek hazai, vagy külföldi szakmai gyakorlatokon.

A fentieken kívül az értekezésben célom volt bemutatni, az agrárvállalkozásokat támogató fórumok, személyek, intézmények szerepét és munkáját. A kvantitatív felmérés alapján megállapítom, hogy a fiatal agrárvállalkozók legfontosabb támaszai a családtagok. Mellettük a legtöbb segítséget a pályázatiírók, falugazdászok és a szaktanácsadók nyújtják. Az érdekképviselői szervek, teleházak kevésbé járulnak hozzá a vállalkozások sikeres működtetéséhez.

Az értekezésben felhívtam a figyelmet fiatal gazdák agrárvállalkozásairól szerzett információk összegyűjtésének szükségességére is, egy átfogó adatbázis kialakításának érdekében.

6. JAVASLATOK

A szakirodalom tanulmányozása, valamint a kvantitatív és kvalitatív kutatás eredményei alapján, javaslataimat az alábbiakban foglalom össze:

1. Célszerű a jövőben is **fenntartani a „Fiatal gazdák induló támogatás”-a és a „Gazdaságátadás támogatás”-a intézkedéseket.** Lehetőség szerint a vidékfejlesztési intézkedések között nem opcionálisan, hanem állandó elemként.
2. A fiatalok földhöz jutásának megkönnyítése érdekében, javaslom a Nemzeti Földalap **földértékesítései során,** a fiatal gazdák **elővásárlási jogának** biztosítását. A jogot célszerű lenne művelési kötelezettséggel, továbbértékesítés tilalmával, esetleg minőségi termelés előírásával összekapcsolni.
3. Az **adminisztráció gyorsítása, átláthatóbbá, egyszerűbbé tétele** érdekében javaslom a pályázati rendszer, a pénzügyi, üzleti terv egyszerűsítését. Kerülni kell a jogi szabályozók gyors változtatását. A szőlő-borszektorban javaslom a termékdíj, a hegyközségi járulék csökkentését. Ezek a költségek az állami költségvetés szempontjából nem jelentősek, de az egyének velük járó bevallási, adminisztrációs kötelezettsége időt, pénzt emészt fel, csökkenti a fiatalok vállalkozó kedvét.
4. Javaslom a **szakmai képzés kötelező részévé tenni a külföldi gyakorlatokon** való részvételt, melyet a támogatási intézkedések pályázatainak elbírálásánál többletpontokkal célszerű dotálni. Ezzel a hazai elméletorientált szakképzés, a gyakorlat oldaláról megerősíthető.
5. Javaslom, hogy a szakképzésben vagy a szaktanácsadási rendszerben, nagyobb figyelmet kapjon a pályázatokhoz **szükséges üzleti, pénzügyi terv készítésének oktatása.**

6. Célszerűnek tartom a **szakma iránt érdeklődő 14 és 20 év közötti fiatalok számára olyan ifjúsági támogatási program, és kölcsön kidolgozását, mely oktatásukra és szerény méretű mezőgazdasági projektjeik megvalósítására használható fel.** Az ifjúsági támogatással finanszírozott és megvalósított tervek, alapjai lehetnek a későbbiek során elindított mezőgazdasági vállalkozásoknak. Akárcsak az USA-ban, ahol az ifjúsági mezőgazdasági program nagy sikerrel működik.
7. Bár értekezésemben nem tértem ki a segítő családtagok szerepkörére, és feladataira, de kérdőíves felmérésemből kiderült, a fiatal gazdálkodók leginkább a családi segítséget veszik igénybe. Fontos lenne biztosítani a fiatal gazdálkodók gyermekei számára a szociális és közoktatási intézményekben való elhelyezés lehetőségét. A gyermekek napközbeni elhelyezésének megoldásával **a házastársak munkaereje integrálhatóvá** válna a vállalkozásukba.
8. Az életképes gazdaságok kialakításának és a birtokaprózódás elkerülésének egyik eszköze a földtulajdon öröklési szabályozásának módosítása. Osztrák örökösödési szabályok mintájára, az örökösök közötti egyenlő elosztás helyett, javaslom előírni **az örökösök közötti megegyezési kötelezettségét**, arra vonatkozóan, hogy ki lesz az a fiatal gazda, aki majd egyedül gazdálkodik.
9. **A fiatal gazdák földvásárlását támogatva, javaslom az amerikai rendszerhez hasonló hitelezési konstrukciók kialakítását,** elérhetővé tétele az induló vállalkozások számára. Az amerikai minta átvétele Magyarországon, a Nemzeti Földalap részletre történő földértékesítésén keresztül valósítható meg.
10. A jövőben javaslom, a hazai fiatal gazdák földtulajdonviszonyát, pénzügyi, demográfiai jellemzőit bemutató reprezentatív adatbázis felállítását, mely a szakma számára elérhető kell, hogy legyen. Erre az adatbázisra, valamint a fiatalok által igényelt új internetes oldal információira támaszkodva, javaslom **egy országos szintű kutatási projekt kidolgozását, mely az agrártársadalmat érintő kedvezőtlen demográfiai, gazdasági tendenciák reális bemutatására és hatékony megoldására szolgálhat.**

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Európa vidéki térségei a népességet, demográfiai tendenciákat, gazdasági-, társadalmi szerkezetet, munkaerőpiacot tekintve igen változatos képet mutatnak. Ugyanakkor számos gazdasági, társadalmi jelenség közös kihívásként jelentkezik mind a 27 tagállam esetében. Ilyen a népesség csökkenése, és a társadalom vele párhuzamosan jelentkező elöregedése. A kedvezőtlen demográfiai tendenciákkal szoros összefüggésben több tagállam küzd az alacsonyabb foglalkoztatási és magasabb munkanélküliségi ráta problémájával, a képzettség és a humántőke gyengeségével. A tőke és az áruk szabad áramlása miatt felgyorsult világkereskedelem átalakította a vidék-város közti relációt. A városok hazai agrártermékekkel való ellátásának szerepe egyre inkább beszűkül. A város, különösen a közelben fejlett iparral rendelkező város, elszívja a vidéki munkaerőt, és megkezdődik a vidéki munkaképes lakosság elvándorlása. A folyamatot tovább generálja a falvak szegényes, leépülő intézményhálózata és tömegközlekedése, az aprófalvakra jellemző hiányos alapellátás. Természetesen az elvándorlás elsősorban a munkaképes, produktív lakosságot, ezen belül a fiatalokat jellemzi.

Az agrárnépességet érintő kedvezőtlen tendenciák nem csupán Európában, de az USA-ban is jelentkeztek már. A támogatási programokat tartalmazó és ötéves időszakot átfogó 2012-es farmtörvénynek (Farm Bill-nek) sarkalatos pontja lesz ezeknek a tendenciáknak az orvoslása

Az agrártársadalom átrendeződése, - nagyságát, átlagéletkorát, foglalkoztatásban betöltött szerepét tekintve – természetesen nem új jelenség, már mintegy félévszázada megkezdődött. Az egymással párhuzamosan megjelenő kedvezőtlen demográfiai és világpiaci folyamatok következtében azonban, az utóbbi évtizedben még sürgetőbb feladat az agrártársadalom szakmailag felkészült, fiatal utánpótlásának biztosítása. A mezőgazdasági szektor egyik meghatározó tényezőjévé vált a generációváltás kérdése.

Az EU vidékpolitikájában az elmúlt 5-10 évben egyre nagyobb hangsúlyt kaptak azok a támogatási intézkedések, melyek a fiatalok számára vonzóvá kívánták tenni a vidéki életformát. A vidékfejlesztési programok támogatási intézkedései javítani kívántak a gazdálkodók kedvezőtlen korösszetételén, a fiatal gazdálkodók vállalkozásindításkor felmerülő tőkehiányán.

Igyekeztek előmozdítani a birtokkoncentrációt a fiatalok hatékonyabb termelése és piaci érvényesülése érdekében. Támogatták az önkéntes generációváltást a gazdaságátadás támogatásával, annak érdekében, hogy ne csak az öröklés legyen az egyetlen tehermentes földszerzési lehetősége a vállalkozást indító fiataloknak. Az uniós vidékfejlesztési politikán belül, megjelentek a szakképzés és az összefogás támogatásának eszközei is.

A szakirodalmi kutatás alapján megállapítható, hogy a 1257/1999 EK, majd az 1698/2005/EK vidékfejlesztési rendelet, támogatási intézkedéseit a tagállamok néhány nemzeti eltéréssel kombinálva alkalmazzák, állami kedvezményeket biztosítva a fiatal gazdák számára. Ezen felül még nagyobb eltérések tapasztalhatók a tisztán nemzeti finanszírozású állami támogatásokban. Németországban adókedvezményekkel, Olaszországban támogatott hitellel segítik a fiatalok talpra állását. Az osztrák fiatal gazdák elsősorban beruházási támogatást vehetnek igénybe, a cseh fiatal gazdák az adminisztratív költségekre kérhetnek támogatást adminisztrációs támogatásra is pályázhatnak. Franciaországban az állam az uniós támogatási intézkedéseken kívül, pénzügyi, szociális, és adóügyi mechanizmussal segíti a fiatalok gazdálkodásindítását. Továbbá, a fiatal francia farmerek vállalkozásuk elindítását követő öt évig, részleges felmentést kapnak a társadalombiztosítási hozzájárulás befizetése alól. Megállapítható, hogy nem csupán a nemzeti szubvenciók formájában és mértékében, de feltételrendszerében is eltérések láthatók a tagállamok között. Az 1698/2005 EK tanácsi rendeletben meghatározott keretfeltételek mentén a szabályok szigorítására lehetőség van nemzeti szinten.

Kitekintve Európán túlra, megállapítható, hogy az Unióban ismert „Fiatal gazda induló támogatás”-hoz hasonló, az USA-ban nem működik. Az amerikai mezőgazdasági minisztérium (USDA) elsősorban kedvezményes hitellehetőségeket biztosít a fiatal és kezdő agrárvállalkozók számára a Farm Credit System-en (FCS) keresztül. A szervezet kölcsönök biztosításán kívül terménybiztosítással és tanácsadással is foglalkozik. Az FCS-en kívül, az Amerikai Mezőgazdasági Minisztérium (USDA) Mezőgazdasági Szolgáltató Ügynökségének (FSA) hitelprogramja is a fiatal gazdák támogatását szolgálják.

A fiatalok vidéken tartása, csakis úgy lehetséges, ha a támogatási intézkedések mellett, egyéb eszközöket, segítséget adunk számukra egy átlagosan jó gazdálkodói jövedelemszint elérése érdekében. Dolgozatomban a fiatalok vállalkozásindítását elősegítő közvetlen (támogatási intézkedések) és közvetett eszközöket (szakképzés, földhöz jutás szabályozása, támogató szervek és személyek) vizsgáltam meg a szakirodalom, kérdőíves felmérés és interjúk segítségével.

Tanulmányozva a hazai támogatási rendszert megállapítható, hogy az 1998-tól indult, állami finanszírozású fiatal gazda támogatás követelményei között még nem szerepelt a mezőgazdasági szakképzettség. A támogatási összeg családi birtok kialakítására, föld vagy vagyontárgy vásárlására volt fordítható. A támogatási összeg nagysága elmaradt a hazánk uniós csatlakozását követő támogatási összegektől.

A 2004-2006 közötti időszak „Fiatal gazda induló támogatás”-i intézkedésről (AVOP 1.4), szakirodalmi adatok alapján elmondható, hogy a pályázók 94 százaléka mikrovállalkozás volt. A pályázatokat benyújtó fiatalok legnagyobb része a növénytermesztésben tevékenykedett. A legtöbb szerződéskötés a gabonafélék termesztésével foglalkozó gazdák köréből került ki. A fiatalok érdeklődése az 1.4-es intézkedés iránt, az uniós csatlakozást követő években egyre fokozódott. A támogatások folyamatos elérését, egyedül a rendelkezésre álló forrás szűkössége korlátozta.

Saját felméréseim azt mutatták, hogy a megkérdezett fiatal gazdák háromnegyede igénybe vett támogatást az elmúlt 5 évben, egyszeri tőkejuttatás formájában. A válaszadók a „Fiatal gazdálkodók induló támogatása”-t (AVOP 1.4) tartják a leghatékonyabb eszköznek vállalkozásaik elindítása és fejlesztése szempontjából. Az AVOP 1.1 mezőgazdasági beruházási támogatás is igen népszerű.

Kedvező tendencia, hogy a fiatalok a támogatások fejében hajlandóak a környezettudatosabb termelésre, és igyekeznek az EU szabta agrár-környezetgazdálkodási programoknak megfelelni. Az NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatása a felmérésben a harmadik legrelevánsabbként megjelölt támogatási intézkedés a fiatalok körében.

A 2007-től elindult új vidékfejlesztési támogatási rendszer (EMVA) növekedést hozott a támogatási összegekben. A támogatás mértéke maximálisan 40 000 Euro ³⁷lett, amelynek már 90 százaléka előlegként került folyósításra. A megkérdezettek alapvetően pozitívan értékelték az EMVA-ból finanszírozott támogatásokat. Néhányan kiemelték, hogy előnyös számukra a fedezet biztosításának és a vállalkozói engedély kiváltásának eltörlése. A szakképzettséghez vonatkozó feltételek annyiban változtak a korábbi időszakhoz képest, hogy kikötés lett a legalább szakmunkás szintű mezőgazdasági végzettség, és a későbbiek során az ingyenes képzésen való részvétel. A sokat vitatott EUME méretkorlátozás (sokak öröme) kikerült a feltételrendszerből. A fiatal gazdák válaszaiból megállapítható, hogy a 2007-ben kiírt fiatal gazda pályázat rendszere a korábbihoz képest némileg egyszerűsödött, kiszámíthatóbban jelentek meg a pályázati kiírások, és egymásra épültek. Pozitívan értékelték azt is, hogy a támogatás előfinanszírozott.

Az AVOP Irányító Hatóságának Zárójelentése (2010) alapján, a „Gazdaságátvétel támogatási intézkedés” teljes időszakáról elmondható, hogy kevés volt azoknak a pályázatoknak a száma, amelyek gazdaság átvételére érkeztek. Felmerésem is a gazdaságátadási támogatás népszerűtlenségét támasztotta alá. A megkérdezetteknek mindössze 3 százaléka kívánta átvenni nyugdíjas családtagjától a földet. Ennek egyik oka, hogy a termőföld családon belüli átadását vagyónátruházási illeték terheli.

Megállapítható, hogy a fiatalok a pályázattal megszerezhető támogatást legnagyobb arányban saját tulajdonba kerülő föld vásárlására (21%) és új technológiai berendezések vásárlására (21%) fordították.

Az AVOP Irányító Hatóságának Zárójelentése szerint, a pályázók pénzügyi terve kevés kapcsolatot mutatott a valósággal. Sok esetben az üzleti tervek nem írták le a célok megvalósíthatóságát, az életképes gazdasággá válás időtartamát és fázisait, mivel olyan pénzügyi adatokkal dolgoztak, melyek nem voltak alkalmasak ezek kimutatására. Ezeket a megállapításokat a kérdőívre érkezett válaszok is megerősítették. A válaszadók számára a legtöbb fejtörést a pénzforgalmi terv elkészítése okozta. A 4. interjúalany sikertelen pályázata is a nem megfelelő színvonalon elkészített pénzügyi tervre vezethető vissza.

---

³⁷ Üzem méret nagyságától függően 20000 euro (4 EUME üzem), 30000 euro (7 EUME üzem), 40000 euro (10 EUME üzem).

Problémásnak találták a fiatal gazdák az üzleti terv kidolgozását, és a gazdasági mutatók kiszámítását. Alapvetően gondot okozott a pályázati anyag nehezen érthető megszövegezése.

Az uniós támogatási időszakok alatt (2004-2006 és 2007-2013) egyre nagyobb hangsúlyt kapott, hogy a pályázatokról megfelelő információ jusson el a gazdákhoz. A pályázati rendszer bonyolultságából adódik, hogy az egyik legmegfelelőbb eszköz az információk közvetítésére az internet. Figyelemreméltó, hogy a felmérésben részt vett gazdák 97 %-a rendelkezett internet hozzáféréssel, és többségük úgy vélte, időben értesül a pályázati lehetőségekről. A válaszadók 85 százalékánál igényként jelentkezett egy olyan honlap működtetése, amelyen az országban gazdálkodó fiatal agrárvállalkozók valamennyien regisztrálhatnak magukat, és információt szerezhetnének egymásról, értékesítési lehetőségeikről, pályázati kiírásokról és az őket érintő naprakész hírekről.

A támogatási intézkedéseken kívül megvizsgáltam a fiatal gazdák földellátottságát, földtulajdonviszonyait. Minden vállalkozás beindítása pénzbefektetést igényel, különösen így van ez a mezőgazdaságban. Ezzel a problémával a fiatalok már a földvásárlásnál szembesülnek. A fiatal gazdák céljai megvalósításának harmadik leggyakrabban emlegetett akadálya, a korlátozott földhöz jutás. A beérkező válaszokból kiderült, hogy a korlátok nem pusztán pénzügyi akadályokat jelentenek, hanem a földpiaci kínálat beszűkülését. Néhányan a magas földbérleti díjakat is nehézségként említették meg. Többek között ezért nélkülözhetetlen a „Fiatal gazdák induló támogatás”-a program, melynek támogatási összegét bármire, így akár földvásárlásra is felhasználhatják a sikeres pályázók. Gazdaságátadással is földhöz juthat a fiatal gazda. Ebben az esetben gyakorlatilag családon belül folytatódik a gazdálkodás, mellyel optimalizálható a birtokstruktúra és egyúttal javítható a mezőgazdasági termelők körösszetétele is.

Ki kell emelni, hogy a külföldiek földvásárlására vonatkozó moratórium 2011. április 30-án lejár.³⁸ Ezzel a „külső” konkurencia nélküli földvásárlás korszaka véget ér. A földárak becslések szerint a derogáció után a hektáronkénti 1,5 – 2.5 Millió forintot is elérhetik. Ez a földpiaci változás bizonyos érdekköröket valószínűleg kedvezően érint majd, de a vállalkozást indító fiatal gazdák közül sokakat külső pénzügyi segítség igénybevételére kényszerít.

---

³⁸ 2010.12.20-án az Európai Bizottság engedélyezte a termőföldszerzésre vonatkozó átmeneti időszak meghosszabbítását újabb 3 évvel. (2014. április 30-ig)

A fiatal gazdálkodók vállalkozásainak sikerét megalapozó másik eszköz, a vezetők, alkalmazottak képzésének elősegítése. Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben javult a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolázottsága, de még mindig alacsony a többi nemzetgazdasági ágéhoz mérten. A KSH 2005-ben készült mikrocenzusa idején egyharmaduk semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezett, legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el. Felsőfokú végzettsége pedig, csupán kilenc százalékuknak volt. Felméréséből megállapítható, hogy AVOP 1.5 szakmai továbbképzés és átképzés támogatási intézkedést kevés fiatal gazda találja vállalkozása szempontjából hatékony eszköznek. A fiatalok 63 százaléka csak lehetőségként tartja számon, de még sosem vette igénybe. Valamiért a fiatal gazdák nem érzik inspirálva magukat arra, hogy szakmailag tovább képezzék magukat. Legalább is nem olyan formában, mint amit az AVOP 1.5. kínált

A fiatalok vállalkozásindítása során, a rendelkezésre álló finansziális eszközök mellett, lényeges, hogy tájékozottak legyenek az őket érintő pályázati lehetőségekről, ismerjék a korszerű technológiai eljárásokat, piaci információkkal rendelkezzenek a kereslet-kínálat alakulásáról, részt vehessenek szakmai továbbképzéseken. Ezeket a közvetett támogatásokat a falugazdászoktól, szaktanácsadóktól, pályázatíróktól, érdekképviselőktől kaphatják meg. A szakirodalmi kutatások alapján megállapítható, hogy a falugazdászok munkájának megítélésében nagyon nagymértékben érvényesülnek az előítéletek. Ugyanakkor éppen ennek a szolgáltatnak a legkedvezőbb megítélése azok körében, akik ténylegesen is ügyfelei voltak. A kérdőíves felmérés eredményei azt bizonyították, hogy a fiatal gazdák a segítség minden nemű formáját igénybe veszik. Elsősorban családon belül találnak segítségre vállalkozásuk irányításához, de fontos támasza a gazdálkodóknak a pályázatíró, szaktanácsadó, falugazdász is.

A megkérdezettek 28 százaléka, céljai elérésében pénzügyi akadályokra hivatkozott. Ezek közül a leggyakrabban megemlített nehézség az önerő előteremtése volt. A bankkölcsönökhöz való hozzájutás is sokak szerint problémás, illetve többen érezték már az elmúlt években a gazdasági válság láncreakcióinak hatását vállalkozásaikon. A pénzügyi akadályokkal hasonló arányban ítélték meg a fiatalok az adminisztrációs akadályokat (23%). Nehézségként emelték ki a bürokrácia elburjánzását, a hosszan elhúzódó ügyintézés, a pályázatok elbírálásának lassúságát, a bonyolult pályázati rendszert, valamint a jogi szabályozók gyors változását is.

A fiatal gazdák vállalkozásait a piaci tendenciák is érzékenyen érintik (az alacsony értékesítési árak, a megnövekedett működési költségek, az Euro-árfolyam okozta árvolatilitás, és a kereslet-kínálat ingadozása okozta piaci bizonytalanság).

A felmérésben szereplő fiatal gazdák nagy arányban vették igénybe az uniós támogatásokat, és többségük elégedett volt a 2007-től elindult új vidékfejlesztési támogatások, azon belül is a „Fiatal gazdák induló támogatás”-ára vonatkozó változásokkal. Ennek ellenére Az uniós csatlakozást a válaszadók 28 százaléka negatívan értékelte vállalkozása szempontjából. Ugyanennyien tartották ezt közömbösnek, és a fiatal gazdáknak csak 23 százaléka gondolta úgy, hogy vállalkozására pozitív hatással volt Magyarország uniós tagsága. Valószínűleg az uniós csatlakozással megnövekedett piaci verseny negatív hatással van a fiatal gazdákra, és ezt még a csatlakozásból adódó támogatási lehetőségek sem tudják kompenzálni.

A felmérésben részt vett fiatal gazdálkodók 76 százaléka lehetőséget látott vállalkozása jövőbeni továbbfejlesztésére, mintegy negyedük azonban szkeptikus volt. A válaszok alapján megállapítható, hogy a fiatal gazdák vállalkozásaik jövőbeni fejlesztéséhez a vissza nem térítendő támogatások elengedhetetlenek. Figyelemreméltó, hogy a megkérdezettek 87 százaléka tartotta fontosnak ezt az eszközt. A válaszadók 82 százaléka úgy gondolta, hogy a földhöz jutás támogatása a jövőben is nagy segítséget jelent vállalkozása számára.

Kutatásaim során a kvantitatív, kérdőíves módszer mellett, kvalitatív módszert is alkalmaztam, ezen belül egyéni, félig strukturált, meghatározott tematika köré szerveződő interjút. A kérdőíves felméréshez képest leszűkítettem a vizsgált alapsokaságot a szőlő és borszektor fiatal gazdáira. A fiatal borászokkal készített interjúkban az alábbi kérdésköröket vizsgáltam:

- a szakképzettség (az első- és másod-, harmadgeneráció eltérő végzettsége, hazai szakképzési rendszer hiányosságai, külföldi gyakorlat jelentősége)
- földszerzés (elővásárlási jogok, örökösödési szabályok)
- támogatási intézkedések (Fiatal gazda induló támogatása, Gazdaságátadási támogatás)
- vállalkozásvezetést segítő személyek, eszközök (családtagok, pályázatíró, internet)
- a vállalkozást érintő adminisztratív terhek (hegyközségi járulék, termékdíj)

A válaszok egyértelműen megerősítették a bevezetésben leírt hipotéziseket, és lehetőséget adtak új kutatási eredmények, javaslatok megfogalmazására.

8. IRODALOMJEGYZÉK

1. Ahearn M., Newton D. (2009): Beginning farmers and Ranchers. USDA, Economic Information Bulletin, Number 53. May 2009, pp.18-24.
2. Alvincz J, Varga T. (2000): A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei. Agrárgazdasági tanulmányok 15. szám, AKI, pp. 36-49.
3. Agrár Vidékfejlesztési Operatív Program Irányító Hatósága (2010): AVOP megvalósításáról. Záró végrehajtási jelentés. 2010. június 1.
4. A szociológiai felvétel sémája. A kutatási módszerek kiválasztása, operacionalizálás.
Multimédia Fejlesztő Vizsgaportál,
http://www.vizsgazz.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=929&Itemid=220
5. Az Európai Bizottság éves jelentése – Magyarország előrehaladásáról a tagság felé 2002. <http://www.eski.hu/new3/eucsat/eu/2002/2002hu.doc> pp. 69-78.
6. Az Európai Unió Agrárgazdasága: Fiatal gazdák találkozója és Szakmai Szeminárium, 2007. május 18–19. Szegvár–Szentés, 2007. 12. évf. 5. szám, pp. 23-28.
7. Az Európai Unió Bizottságának közleménye (2005.3.16): Zöld könyv. „A demográfiai változások kihívása, a nemzedékek közötti szolidaritás új formái” COM (2005) 94
8. Az Európai Unió Bizottságának közleménye az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek (2006.12.21): Foglalkoztatás a vidéki térségekben: a munkahelyhiány enyhítése SEC (2006) 1772, pp. 5-18.
9. Bálint J., Juhász M. (1998): Vidék- és agrárfejlesztési program Tolna megye három együttműködő kistérségében. Tolna county Rural Change and Agricultural Development program in three co-operating micro-regions (TORCH). Pilot Project Under the SPP for Hungary for the preparation of SAPARD programme. FVM EU Integrációs Főosztály, PHARE Iroda, Budapest 1998., pp. 4-19.
10. Bálint J., Juhász M. (2002): Térségi versenyképesség és agglomerációs hatások. (Rural competitiveness and agglomeration effects) Vetésforgó Online, <http://www.vetesforgo.hu>
11. Bárczi J. (szerk. Kozári J.) (2000): Szaktanácsadás a mezőgazdaságban. Dinasztia Kiadó Budapest. pp. 264-272.
12. in Bálint J. (Szerk.): Vidékfejlesztés. (Vidékfejlesztési menedzsment és marketing.) CopyCAT. 402 p. ISBN 978-963-503-396-6. Budapest. 2009

13. Bihari G. (szerk.) (1999): Teleházak és távmunka Magyarországon – Teleház Kht. Budapest, pp. 83-92.
14. Bíró Sz. (2010): Mérsékelt sikerek az EU csatlakozás után. Gazdakör, Szent István Stúdió. <http://gazdakor.szie.hu/>
15. Bruckmüller, E. (2002): Vom "Bauernstand" zur "Gesellschaft des ländliche Raumes". Sozialer Wandel in der bäuerlichen Gesellschaft des 20. Jahrhunderts. In Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft, im 20. Jahrhundert. Politik - Gesellschaft - Wirtschaft. F. Ledermüller, ed. Wien: Ueberreuter, pp. 409-591.
16. Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung (2007): Auswertung zur Indikativen Finanzplanung zur Förderung der ländlichen Entwicklung nach VO (EG) 1698/2005 (ELER-VO) für die Förderperiode 2007-2013, pp. 34-48.
17. Dajnoki K. (2002): Falugazdászok feladatainak összehasonlító vizsgálata XXIX. Óvári Tudományos Napok, 2002. Összefoglaló
18. Dorgai L. (1999): Az agrárgazdaság helye és szerepe a vidékfejlesztésben. Magyarország az ezredfordulón, MTA Stratégiai kutatások, A falu és vidékfejlesztés stratégiai kérdései. MTA Agrártudományok Osztálya, Budapest pp. 35-41.
19. Dorgai L., Keszthelyi Sz., Miskó K. (2004): A gazdasági életképesség kritériumai az Európai Unióban és Magyarországon – az azoknak nem megfelelő gazdaságok esélyei, támogatásuk lehetőségei. EU tanulmányok V: kötet, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, p 411-439
20. Elekes A., Pálovics B. (2001): Agrárgazdasági versenyképesség és a CAP belsőpiaci szabályozásának átvétele, Az agrárpolitikai reform hatása a francia mezőgazdaságra. SZIE GTK Európai tanulmányok Központja, pp. 9-23.
21. ENSZ World Population Prospects (2008): Revision Population Database
22. Erdélyi T. (2009): Földtulajdon és földbirtokviszonyok alakulása az EU tagországokban. Doktori értekezés, SZIE, Gödöllő, pp. 67-88.
23. Chausac E. (2008): Conference MSA
http://www.msa.fr/files/msafr/msafr_1261495661305_ACTES_DU_COLLOQUE_EU_ROP_EN_2008.pdf
24. EUROPA Glossary – Lisbon Strategy :
http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm
25. Európai Bizottság Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága (2006): Fact Sheet, Az EU vidékfejlesztési politikája 2007-2013.

26. European Commission, Directorate General for Agriculture (2006): Study on Employment in Rural Areas /SERA/, pp. 34, 114.
http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_fr.htm
27. European council of Young Farmers: Declaration: The CAP beyond 2013: Reinforcing the Role of Farmers to Better Meet the Needs of European Society, CEJA-N-019-2010-EN, pp. 11-23
28. EUROSTAT (2010): Agricultural statistics, Main results 2008-2009, ISSN 1830-463X
29. EUROSTAT (2008): Demographic Outlook – National reports on the demographic developments in 2007
30. EUROSTAT (2008): Population and social conditions. Statistics in focus 72/2008.
31. Farkas T. (2009): Miben különbözik a falu a várostól? III. Vidék Hangja Magazin, pp. 31-48.
32. Farm Credit Administration (FCA): Fact Sheet on Farm Credit System Young, Beginning, and Small (YBS) Farmer Lending Results for 2009
33. Farm Credit Administration, 2009 Annual Report on the Farm Credit System, pp. 8-17.
34. Fehér A. (2004): A vidékfejlesztéssel kapcsolatos fogalmi rendszer értelmezési és adaptációs kérdései – a magyar szabályozások szakmai megalapozása, Európai Tanulmányok V. kötet, Nemzeti fejlesztési Hivatal
35. Fehér I., Kóródi M. (2006): A vidéki turizmus diverzifikációs sajátosságai. A Falu, XXI. évf. 4. sz. p- 49-59.
36. Francia gazdaképzés: nehezen elérhetőek az uniós források, 23. 09. 2010
<http://www.euractiv.hu>
37. Farm Service Agency: Young Farmer Doubles the Size of His Farm Using ARRA Funded Loan. 2010
38. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium: Jelentés az agrárgazdaság 2000. évi helyzetéről
39. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium: Agrár- Vidékfejlesztési Operatív Program, 2006. február 20. pp. 84-126.
40. Geserick, C., Kapella O., Kaindl M. (2008): Situation der Bäuerinnen in Österreich 2006. Ergebnisse der repräsentativen Erhebung. In ÖIF Working Paper Nr.68/2008. Pp. 1-203. Wien: Österreichisches Institut für Familienforschung, pp.87-124.
41. Glatz F. (2005): A vidéki Magyarország jövője. Vitaanyag,
http://www.mtak.hu/pdf/parb_tervtan.pdf

42. Grüner Bericht 2010: Agrarstrukturen und Beschäftigung – Agrarstruktur in Österreich, pp. 64-82.
43. Halaska G., Milhofer T. (2006): A falu WIFI-je. <http://www.fn.hu>
44. Hansen H. O. (2008): Competitiveness for European young farmers after a CAP reform and the effects on market mechanisms, senior advisor, Institute of Food and Resource Economics, Copenhagen University, pp.12-19.
45. Harcsa I., Kovách I. (1996): „Farmerek és mezőgazdasági vállalkozók” in: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. Pp. 104–134.
46. Horváth Gy. (2004): A kérdőíves módszer, pp. 19-43.
47. Integrierten Verwaltungs- und Kontrollsystem (INVEKOS), Austria
48. Jankó B., Rózsa G., Széll K., Tóth H. (2010): A nyugdíjak alakulása és a nyugdíjasok változó életkörülményei az ezredfordulótól napjainkig. ECOSTAT Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet, Műhelytanulmány pp.4-19.
49. Kapronczai I. (2004): A tanácsadó-, és szakértői hálózat, valamint a termelők felkészítése az EU változó agrárpolitikájára és a mindennapok teendőire, EU tanulmányok V. kötet, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, pp. 115-228.
50. Keszthelyi K., Tóth T. (2007): Az EMVA eddigi intézkedéseinek működéséről, Agrártámogatások és pályázatok kézikönyv, Szakmai szerk.: Galló Ferenc, Pataki László, RAABE Kiadó, ISBN 9639600 01 6, pp. 18-37.
51. Kocka J. (2007): Chancen und Herausforderungen einer alternder Gesellschaften. <http://www.altern-in-deutschland.de/pdf/publikationen/05-HAW18-Kocka-S217-236.pdf>
52. Koziol H., Welser R. (2006): Bürgerliches Recht. 1-2. Band: 13. Auflage. Mainz, Wien. pp. 477-480.
53. Komlósi É (2008).: Az agrárszektorban elhelyezkedni szándékozó fiatalok vizsgálata., Gazdálkodás 52. évfolyam 5. szám, pp. 85-93.
54. Konecna M. (2009): CAP as a support for young farmer – Czech experience. Institute of Agricultural Economics and Information, pp. 5-18.
55. Kovách I. (2005): Vidék, mezőgazdaság, Európai Unió csatlakozás – az értékek változása. MTA Politikai Tudományi Intézete pp. 7.
56. Kovács T. (2000): Vidék, vidékfejlesztés, vidékpolitika. Gazdálkodás, XIIV. 3. p. 11-20.

57. Kovács T. (2004): A foglalkoztatás növelése, mint a vidékfejlesztési stratégia központi kérdése. Kézirat, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét.
58. KSH (2004): A magyar régiók zsebkönyve
59. KSH (2006): Vállalkozások demográfiája
60. KSH (2007): Mezőgazdasági Gazdaság Szerkezeti Összeírás, GSZÖ
61. KSH (2008): Egészségügyi statisztikai évkönyv
62. KSH (2008): A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei
63. KSH (2009): Mezőgazdaság 2009
64. KSH (2009): A lakosság munkaerőfelmérése, 2009, stADAT táblák
65. Laki L. (2004): Megélhetés vidéken a rendszerváltás után. A vidéki Magyarország egy kutatás tükrében, Eszmélet 16. évf. 63.szám, pp. 23-28.
66. Lecke a vidékfejlesztési irodákról, falugazdászokról és a szociális földprogramokról, <http://www.vetesforgo.hu/?menu=cikkek&cikkid=166&temaid=11&page=1>
67. Madarász I., Farkas T., Obádovics Cs., Kulcsár L. (1998): a vidéki sokszínűség területi dimenziói Magyarországon és hatása a vidékfejlesztésre. Vision 2000, Gödöllő, GATE GTK, p. 99-110.
68. Marketing Centrum (2005): A közigazgatási ügyintézés társadalmi megítélése, 2005. február, Országos Piackutató Intézet, pp. 3-28.
69. Ministry of Food, Agriculture and Fisheries (2008): The Danish Rural Development Programme, 2007-2013, 11 February 2008. pp. 202-216.
70. Ministry of Agriculture and Small- and Medium-Sized Businesses (2010): Federal Rural Development Programme of Belgium, Decision Numb.: C (2000) 2967, pp. 67-84.
71. Nagy Z. (2005): A szaktanácsadás új értelme és felelőssége a vidékfejlesztési munkában. MezőHír Mezőgazdasági Szaklap, VIII. évfolyam, 2004-2005. május, pp. 3-8.
72. Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (2008): Az idősödő társadalom gazdasági és társadalmi kihívásai Magyarországon, pp. 3-23.
73. Ness, I., Ciment J. (1999): The Encyclopedia of Global Population and Demographics. Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago-London, pp. 41-49.
74. Pavel Moulis (2008): The situation of young farmer sin the Czech Republic, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ohDt237JS2IJ:www.ceja.org/english/05_activities/seminars/2008/Czech%2520Republic/Seminar%2520page%2520CZ.htm+pavel+moulis%2BSMA&cd=1&hl=hu&ct=clnk

75. Pallaga V. (2009): Attaséi tájékoztatás a Francia Agrárkamaránál (Párizs, 2009. május 13.) <http://www.agronaplo.hu/hirek/1956>
76. Rural Development in the EU – Statistical and Economic Information Report 2009. (2010): Publications Office of the European Union
77. Sarudi Cs., Szabó G. (1997): A vidékfejlesztés prioritásainak és eszközrendszerének EU-konform harmonizációjáról. Gazdálkodás, 1997. 41.4 p. 55-67.
78. Sarudi Cs. (1999): Az állam szerepe a vidékfejlesztésben. Állami szerepvállalás az agrárszférában. „Magyarország az ezredfordulón”, Stratégiai kutatások a MTA-n. p. 67-81.
79. Seidman I. (2002): Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer. Műszaki Könyvkiadó, pp.18-32.
80. Seiser G. (2009): Generationswechsel im benachteiligten Gebiet: Eine Fallstudie über Hofübergaben. Online-Fachzeitschrift des Bundesministeriums für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, Jahrgang 2009, pp. 12-30.
81. Simonovits A. (2003): Öregedő népesség, medián választó és a jóléti állam mérete. Közgazdasági Szemle, L. évf., 2003. október p. 835–854.
82. Szarvas Zs. (2007): Migráció és turizmus - A migrációs folyamatok hatása a helyi tradíciókra. L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp.7 – 12.
83. Székely E. (2009): Support of young farmer sin the European Union. http://www.ceryc.eu/download/Study_Support_for_young_farmers_in_the_EU.pdf
84. Szokolszky Á. (2004): A kvalitatív interjú. In Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó, pp. 450-478.
85. Szőke Gy. (2006): Amerikai meglepetés. Agroinform Hírszolgálat, 2006. 10. 31.
86. Szűcs I.: Min áll, min bukik a falu jövője? Népszabadságonline, 2010. október 18.
87. Tanka E. (1998): Földet vissza nem kapunk. Ökotáj – A zöld hálózat lapja, 18-19. szám
88. Terres d'Europe: Being a Farmer in France, <http://www.terresdeurope.net/en/finance-installation-loans-young-farmers-france.html>
89. Tóth Attila (2010): Az amerikai szövetkezeti alapú mezőgazdasági hitelezési rendszer, VM jelentés.
90. Tóth E., Hamza E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe. AKI, Agrárgazdasági tanulmányok, pp. 24-38.
91. Tóth K. (2005): Az agrár-szaktanácsadás helye a mezőgazdasági ismereti rendszerben, fejlesztési lehetőségeinek megalapozása Magyarországon, SZIE Gödöllő, doktori értekezés, pp.14-23.

92. UN World Populationprospects (2002) <http://www.un.org>
93. Update to Impact Assessment Report [SEC(2004) 931], COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Annex to the : Proposal for a Council Decision, on Community strategic guidelines for Rural Development
94. Urbánné M. M. (2009): Magyarország településszerkezete. SZIE GTK RVI, Jegyzet 2009
95. USDA (2005): Farm Loan Programs. Farm Bill Forum Comment Summery & Background.
96. USDA (2005): Hispanics may be of any race, ERS using U.S. Census Bureau county
97. USDA (2007): ERS – Briefing Rooms: Nonmetro America Faces Challenges From an Aging Population, <http://www.ers.usda.gov/Briefing/Population/Challenges.htm>
98. USDA (2008): Beginning Farmer and Rencher Development Programm, Funding Opportunity, pp. 110-234.
- 99.
100. USDA (2010): Land Values and Cash Rents 2010 Summery. United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service
101. VÁTI (2009): Országos területi helyzetkép
102. Vér A. - Karácsony P. - Cser J. (2007): A Nyugat-Dunántúli Regionális Szaktanácsadó Központ tevékenysége egy működő projekt tükrében, Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia, 2007. március 20-21.
103. Vidékfejlesztési Minisztérium: Tudnivalók a SAPARD programról. 2004. 09.22. <http://www.vm.gov.hu/main.php?folderID=1337>
104. 1257/1999/ EK (1999. május 17.) Tanácsi rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról, valamint egyes rendeletek módosításáról, illetve hatályon kívül helyezéséről
105. 1783/2003/EK (2003. szeptember 29.) Tanácsi rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1257/1999/EK rendelet módosításáról
106. 1290/2005/EK (2005. június 21.) Tanács rendelet a KAP finanszírozásáról két alap, az EMGA (Európai Mezőgazdasági Garancia Alap) és az EMVA (Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap) terhére
107. 1698/2005/EK (2005. szeptember 20.) Tanács rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról

108. 144/2006/EK (2006. február 20.) Tanácsi határozat a vidékfejlesztésre vonatkozó közösségi iránymutatásokról (2007-2013)
109. 1975/2006/EK (2006. december 7.) Bizottság rendelet a vidékfejlesztési támogatási intézkedésekre vonatkozó ellenőrzési eljárások, valamint a kölcsönös megfeleltetés végrehajtása tekintetében az 1698/2005/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról (HL L 368., 2006.12.23., 74. o.)
110. 53/2001. (VIII. 17.) FVM rendelet "Magyarország SAPARD Terve 2000-2006" kihirdetéséről
111. 72/2002. (VIII.15.) FVM rendelet a SAPARD Tervben meghatározott agrár- és vidékfejlesztési célok támogatásáról
112. 3/2003. (I. 24.) FVM rendelet az agrárgazdasági és vidékfejlesztési célok 2003. évi költségvetési támogatásáról
113. 23/2007. (IV. 17.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában megvalósuló támogatások igénybevételének általános szabályairól
114. 63/2007 (VII. 13.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában megvalósuló támogatások igénybevételének általános szabályairól szóló 23/2007. (IV. 17.) FVM rendelet módosításáról
115. 67/2007. (VII. 26.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők indulásához a 2009. évtől nyújtandó támogatások részletes feltételeiről
116. 83/2007. (VIII. 10.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a mezőgazdasági termelők gazdaságátadásához nyújtandó támogatás részletes feltételeiről
117. 138/2007. (XI. 17.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtandó támogatások részletes feltételeiről szóló 67/2007. (VII. 26.) FVM rendelet módosításáról
118. 49/2008. (IV. 23.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtandó támogatások részletes feltételeiről szóló 67/2007. (VII. 26.) FVM rendelet módosításáról
119. 105/2008. (VIII. 14.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtandó támogatás részletes feltételeiről szóló 67/2007. (VII. 26.) FVM rendeletet módosításáról

120. 125/2008. (IX. 23.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a mezőgazdasági termelők gazdaságátadásához nyújtandó támogatás részletes feltételeiről szóló 83/2007. (VIII. 10.) FVM rendelet módosításáról
121. 113/2009 (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők indulásához a 2009. évtől nyújtandó támogatások részletes feltételeiről
122. 118/2009 (IX. 24.) MVH közlemény: A fiatal mezőgazdasági termelők indulásához a 2009. évtől nyújtandó támogatások részletes feltételeiről
123. 1994. évi LV. törvény a termőföldről
124. 2010. évi XC. törvény egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról (illetékmentesség)
125. 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról
126. 2009. évi XL. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény módosításáról

9. MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

KÉRDŐÍV

A kérdőív kitöltésével Ön segítséget nyújt a fiatal gazdák élethelyzetének, jövőképének megismeréséhez, mely doktori dolgozatom megírásának alapját szolgálja. Hiszem, hogy a mezőgazdaság jövője jelentős mértékben a fiatal gazdálkodók erőfeszítésein és lehetőségein múlik. Szeretném, ha dolgozatom a valóság bemutatására épülne, ezért kérem, segítse válaszadásával munkámat! A kitöltött kérdőívet, kérem, a felbélyegzett borítékban adja postára! Köszönettel: Hantos Krisztina (Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészmérnöki Kar)

1. A gazdálkodó neve: .....

2. A gazdálkodó életkora: .....

3. Kérem jelölje X-el a megfelelő választ!

	A gazdálkodó
Főfoglalkozású	
Részmunkaidős	

4. A vállalkozás telephelye: .....

5. A gazdaság művelési ágba sorolása: (Kérem, a megfelelő sor mellé tegyen X-et! Több válasz is lehetséges.)

Művelési ág	A gazdaság
Szántó	
Kert	
Gyümölcsös	
Szőlő	
Gyep	
Erdő	
Nádas	
Halastó	

6. A vállalkozás indításának éve:..... , a gazdaság nagysága (ha): .....

7. **Kérem, adja meg a gazdaság földterületének tulajdonviszonyára vonatkozó adatokat!**

	A megművelt földterület nagysága (ha)
Összesen:	
Ebből:	
- bérelt föld	
- vásárolt föld	
- örökölt föld	

8. **Családjában van nyugdíjas, vagy nyugdíj közeli gazdálkodó szülő?**

Igen ☐ Nem ☐

9. **Ismer –e a településén más fiatal gazdálkodót? Amennyiben igen, kérem, töltsé ki az alábbi táblázatot lehetőség szerint minél részletesebben!**

A településen élő fiatal gazdálkodók:	Életkora	Neme	Tevékenységi területe (növényterm., állatteny., vegyes)	Vállalkozás indításának éve	A gazdálkodás nagysága (ha)
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

10. **Gazdaságának gépellátottsága:**

	Típus	Darabszám	Átlagéletkor
Traktor			
Tehergépkocsi			
Egyéb erőgép			
Munkagépek			

11. **A mezőgazdasági termelő tevékenység mellett, végez –e más termelő vagy szolgáltató tevékenységet? (Több válasz is lehetséges.)**

	Jelölje X-el!
Falusi turizmus	
Borturizmus	
Biomassza hasznosítás	
Vidéki hagyományok őrzése (kézműves tevékenység)	
Tájgondozás	
Egyéb	
Egyik sem	

12. Kérem, töltsse ki az elmúlt öt évben Ön által igénybe vett támogatásokra vonatkozó táblázatot!

	SAPS+Top-Up	SAPARD	AVOP	NVT	1.1. EMVA
A támogatás megnevezése					
A támogatás igénylésének éve					
A megpályázott támogatás összege					
Az elnyert támogatás összege					
A megvalósítandó projekt megnevezése					
A megvalósítandó projekt bruttó értéke					

13. Kérem, X-elje be a megfelelő válaszokat!

	Egyszeri tőkejuttatás	Kamattámogatás	Mindkettő
Az igénybevett támogatás formája			

14. Az alábbi támogatás típusok közül melyiket tartja a leghatékonyabbnak és a legmegfelelőbb segítségnek vállalkozása szempontjából? Értékelje az egyes támogatási típusokat „1-3”-ig terjedő skálán!

„1”: Erre a támogatási formára támaszkodom leginkább.

„2”: Mint lehetőséget, számon tartom, de eddig még nem éltem vele.

„3”: Nem befolyásolja vállalkozásommal kapcsolatos terveimet.

	Értékelés „1-3” –ig terjedő skálán
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása	
AVOP 1.3 Halászati ágazat strukturális támogatása	
AVOP 1.4 Fiatal gazdálkodók induló támogatása	
AVOP 1.5 Szakmai továbbképzés és átképzés támogatása	
AVOP 2.1 Mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése	
AVOP 3.1 A vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése	
AVOP 3.2 A mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése	

AVOP 3.4 Falufejlesztés és – megújítás	
NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatása	
NVT Kedvezőtlen adottságú, vagy környezetvédelmi korlátozások alá eső területek támogatása	
NVT Mezőgazdasági területek erdősítése	
NVT Szerkezetátalakítás alatt álló félig önellátó gazdaságok támogatása	
NVT Az EU környezetvédelmi, állatjólléti- és higiéniai követelményeinek való megfelelés elősegítése	
NVT Termelői csoportok létrehozásának és működtetésének támogatása	

15. **Megfelelő eszköznek tartotta –e vállalkozásának fejlesztésére az AVOP 1.4-es fiatal gazdák indulását elősegítő támogatási intézkedést, illetve a 2007 decemberétől „A fiatal mezőgazdasági termelő elindítása” címre átkeresztelt jogcímet?**

Igen ☐

Nem ☐

Amennyiben válasza nem, kérem, fejtse ki, min változtatna!

.....
.....
.....

16. **A 2009-től, EMVA-ból finanszírozott fiatal gazdák vállalkozásindítási támogatása hozott –e az Ön számára pozitív, vagy negatív változást a pályázati feltételekben? Melyek ezek?**

.....
.....
.....

17. **Kérem, írja le véleményét arról, hogy milyen tényezők nehezítik a támogatással megvalósítandó fejlesztési cél kivitelezését?**

.....
.....
.....

18. **Milyen nehézségekbe ütközött a pályázati anyag elkészítésénél?** (Több lehetséges válasz is bejelölhető.)

- Kevés információval rendelkeztem a pályázati feltételekről, határidőkről ☐
- Későn értesültem a pályázati lehetőségről ☐
- Nehezen érthető a pályázat szövege ☐
- Az üzleti terv elkészítése problémát okozott ☐
- A gazdaságossági mutatók kiszámítása nehézséget okozott ☐
- A pénzforgalmi terv elkészítéséhez nincs útmutató ☐
- Nehezen beszerezhetők a pályázathoz szükséges iratok ☐
- A pályázattal kapcsolatos elszámolás sok nehézséget okoz ☐
- A megvalósítással kapcsolatos adatszolgáltatás problémát okoz ☐
- A határidők tarthatatlanok ☐
- A vállalkozóvá válás sok adminisztrációval, és megterhelő járulékfizetéssel járt ☐
- Nehezen tudtam jelzálogot biztosítani ☐

19. **A támogatással milyen célt kívánt megvalósítani?**

	Jelölje X-el!
17. Létesítmények vásárlása	
18. Létesítmények felújítása	
19. Létesítmények korszerűsítése	
20. Nyugdíjas gazdától a gazdaság teljes körű átvétele	
21. Nyugdíjas gazdától a gazdaság termelési kapacitásának felújítása	
22. Nyugdíjas gazdától a gazdaság termelési kapacitásának korszerűsítése	
23. Saját tulajdonba kerülő földterület vásárlása	
24. Saját használatba kerülő földterület vásárlása	
25. Új technológiai berendezések vásárlása	
26. Nagy biológiai értékű alapanyagok gazdaság indításához szükséges beszerzése	
27. Környezetvédelmi követelményeknek való megfeleléshez	
28. Állatjóléti követelményeknek való megfeleléshez	
29. Higiéniai követelményeknek való megfeleléshez	
30. Egyéb	

20. **Hallott –e a 2007-től elindult új uniós költségvetési időszak támogatási terveiről?**

Igen ☐

Nem ☐

Amennyiben válasza igen, hogyan értékeli vállalkozása szempontjából a támogatási intézkedésekkel kapcsolatos változásokat?

Pozitívan ☐

Negatívan ☐

21. **Igénybe vett -e valamikor támogatási előleget?**

Igen ☐

Nem ☐

Az igénybe vett támogatási előleg összege: .....

Az igénybevétel ideje: .....

22. **Milyen fedezetet nyújtott az előleg igénybevételéhez? (Kérem, x-elje be a megfelelő választ!)**

Jelzálog ☐

Bankgarancia ☐

Biztosítás kézfizető kezességről ☐

Garanciaszervezet által vállalt kezesség ☐

Ingatlan ☐

Egyéb ☐

23. **Vállalkozása elindítása óta vett –e igénybe bankhitelt?**

	A hitel igénybevételének éve						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A hitel összege:							
A hitelező bank neve:							
Futamidő:							
Türelmi idő:							
A hitelkamat mértéke (%):							

Hitelfelvétel esetén, kérem, indokolja meg annak okát!

	A hitelfelvétel oka:
Elmaradt bevételekből adódó likviditási problémák miatt	
Korszerűsítés, vállalkozásfejlesztés céljából	
Kedvező hitelkonstrukció miatt	
Egyéb	

24. **A vállalkozás vezetésében milyen segítségre támaszkodhat?** Kérem, jelölje X-el a megfelelő választ! Több lehetséges válasz is adható.

	A segítség mértéke 0-3-ig terjedő skálán kifejezve			
	„0” = nem támaszkodom rá	„1” = időnként igénybe veszem segítségét	„2” = többször igénybe veszem segítségét	„3” = alapvetően rá támaszkodom
Családi segítség				
Szaktanácsadó				
Falugazdász				
Teleház				
Gépkör				
TÉSZ				
Pályázati író				
Helyi érdekképviselő				
Egyéb				

25. **Rendelkezik -e vállalkozása internet hozzáféréssel?** (Kérem, X-elje be a megfelelő választ!)

Igen ☐

Nem ☐

26. **Szükségesnek tartja -e, hogy legyen internetes oldal, melyen az országban gazdálkodó fiatal agrárvállalkozók valamennyien regisztrálhatnak magukat és információt szerezhetnek egymásról, értékesítési lehetőségekről, pályázati kiírásokról, az őket érintő naprakész hírekről ?** Válaszát kérem, jelölje X-el!

Igen, feltétlenül ☐

Számomra közömbös egy ilyen oldal létrehozása ☐

Nem tartom szükségesnek ☐

27. **Részt vett –e az elmúlt években az alábbiak közül valamelyiken?** Több válasz is lehetséges!

	Nem	Időnként	Általában	Gyakran
Tájékoztatás a támogatások igénybevételéről				
Szakmai bemutatók				
Szakmai továbbképzések				

Amennyiben a „nem”-et jelölte be, kérem, X-el jelölje válaszának okát!

Nem érdeklik a tájékoztatók, bemutatók	
Nem szerzett tudomást róluk	
Nem ért rá	
Egyéb	

28. **Melyek azok az eszközök, amelyek segítséget jelentenének a jövőben vállalkozásának fejlesztésében?** (Az egyes eszközökön belül, több lehetséges válasz is megjelölhető.)

Pénzügyi eszközök:

- Rövid lejáratú hitelek ☐
- Hosszú lejáratú hitelek ☐
- Vissza nem térítendő támogatások ☐
- Nagyobb arányú kamattámogatás ☐
- Nagyobb összegű támogatási előleg ☐

Egyéb eszközök:

- A szakképzés támogatása ☐
- A földhöz jutás megkönnyítése ☐

Naprakész információszolgáltatás az uniós támogatásokról:

- Az internet használatának biztosítása ☐
- A TELEHÁZAK aktívabb közreműködése ☐
- Falugazdászok aktívabb szerepvállalása ☐
- Több információ az érdekképviselőktől ☐
- Több helyi tanácsadó fórum ☐

Egyéb javaslat: .....

29. **Magyarország uniós csatlakozása, milyen változásokat hozott vállalkozására nézve? (Kérem, jelölje X-el a megfelelő választ!)**

	Az EU-csatlakozás vállalkozás pozíciójára gyakorolt hatása
Javult	
Nem változott	
Romlott	

30. **Éves árbevételének megoszlása az alábbiak szerint:**

	Az árbevétel hány százaléka származik a:
növénytermesztésből?	
állattenyésztésből?	
szolgáltatásból?	
egyéb tevékenységből?	

31. **Lát –e lehetőséget vállalkozásának jövőbeni továbbfejlesztésére? Melyek a fejlesztési célok, milyen eszközökkel kívánja elérni őket?**

.....
.....
.....
.....

2. sz. melléklet

Az interjúk segédkérdései

- 1. Mekkora területen, és mióta foglalkozik szőlőtermesztéssel, borászattal?** Milyen indíttatásból kezdett bele a vállalkozásba? (Beleszületett, vagy más szakmából került bele?) Mit gondol, a szőlész-borász szakmában mennyire jellemző a családon belüli gazdaságátadás a többi szakágazathoz képest? Ön szerint milyen emberi helyzetek segítik, vagy akadályozzák a generációváltást? (Pl. apa-fia területiális vitái, a birtokalapító „műfélése” stb.)
- 2. Földhöz jutás megkönnyítése:** Amennyiben örökölte földjét, a magyar örökösödési szabályok miatt osztoznia kellett-e testvéreivel az örökölt földterületen? Mit gondol, célszerű lenne előírni az örökösztársak megegyezési kötelezettségét? Pl. az NFA által értékesített földek esetén a fiatalok számára biztosított elővásárlási jog segítséget jelentene-e a földhöz jutásban?
- 3. Vállalkozásindításakor és fejlesztése során milyen támogatásokat vett igénybe?** (például az AVOP 1.4 Fiatal gazdák induló támogatását igénybe vette-e?) Megfelelőnek tartja-e a pályázati rendszer működését, feltételrendszerét? Milyen támogatási intézkedést tartana hatékonynak vállalkozása fejlesztése szempontjából? (SAPARD, AVOP, EMVA) **Gazdaságátadási támogatást igénybe vette-e?** Az átadó idős gazda milyen összegű járadékot kapott? Gazdaságátadás esetén, az átvevőt terhelő illetékkötelezettség 2010-es eltörlésével vonzóbbá válik-e ez a támogatási intézkedés?
- 4. Igénybe vett-e vállalkozásindításakor, vagy később a fejlesztések során hitelt?** Milyen összegben, melyik hitelintézetnél, milyen feltételekkel, mennyi időre, és milyen céllal?
- 5. Igénybe vesz-e külső (falugazdász, szaktanácsadó, pályázatiíró) és/vagy belső segítséget (segítő családtag) vállalkozása vezetésében?** Mennyiben befolyásolja a fiatalok vállalkozásindítását a vidék szociális és közoktatási ellátó rendszere? Problémát jelentett-e házastársa elhelyezkedése a munkaerőpiacon?
- 6. Milyen szakmai végzettsége van?** Fontosnak tartja-e, hogy tovább képezze magát? Részt vett-e külföldi gyakorlaton? Előnyt jelent-e a magasabb szintű szakmai kvalifikáció a vállalkozás vezetésében? Milyen szakmai képzettséggel-végzettséggel

rendelkezik gazdálkodó szülője? Mit gondol, milyen tapasztalati tudás hiányzik a fiatal generációból, aminek az idősebb birtokában van, és fordítva?

7. **Tájékozódás: Honnan, és Időben értesül-e a piaci, pályázati lehetőségekről?** Vállalkozásának irányításában használja-e az internetet, mely oldalakat?
8. **Piacra jutás, összefogás: Belföldön és külföldön is értékesít?** Amennyiben külföldön is, hogyan jutott be az adott ország piacára? Értékesítéseit mely piaci bizonytalanságok (pl. kereslet-kínálat ingadozás, magas működési költségek, alacsony értékesítési árak?) érintik és milyen mértékben? Mit gondol **a gazdálkodók önkéntes összefogásáról**, szükségesek-e ezek a sikeres termelés, értékesítés érdekében? Hatékonyak tartja-e például a TÉSZEK-ekhez hasonló kezdeményezéseket?
9. **Hallott-e a helyettesítés rendszeréről**, mely például Dániában jól működik? (a gazdálkodó szabadsága idejére megbízható helyettesítő gazdát kap vállalkozása vezetésére) Ha létezne ilyen szervezett rendszer Magyarországon, igénybe venné-e?
10. **Mit gondol, milyen eszközökkel lehetne vonzóvá tenni a szakmát és a vidéki gazdálkodói életformát a fiatalok körében?** Melyek azok a tényezők, amelyek egy fiatal szőlész-borászt vállalkozásalapításra ösztönöznek, és melyek azok, amelyek ebben a szándékában gátolják?
11. **Hogyan látja a jövőt?** Meséljen vállalkozása jövőbeni terveiről!

10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Bálint Jánosnak (BCE, Menedzsment és Marketing Tanszék Tanszékvezetőjének), aki első éves hallgató korom óta figyelemmel kísérte szakmai fejlődésemet. Bízgatása és támogatása végigkísérte munkámat.

Köszönetemet szeretném kifejezni Dr. Kapronczai Istvánnak (AKI, Főigazgató-helyettesének) és Dr. Botos Ernőnek (BCE, Menedzsment és Marketing Tanszék, Egyetemi tanárának), korrekt, és segítő szándékú észrevételeikért, melyek mentén továbbfejleszthettem kutatási témámat.

Köszönöm Müller Istvánnak (Magyar Szőlő- és Bortermelők Szövetségének Ügyvezető igazgatójának) és Brezovcsik Györgynek (Füleky Pincészet főborászának), hogy időt, fáradságot nem sajnálva, mindent megtettek azért, hogy az értekezésemben szereplő interjúalanyokra rátaláljak.

Köszönettel tartozom Dr. Tóth Attilának (washingtoni mezőgazdasági attasénak), akinek szakmai támogatása nélkülözhetetlen volt az értekezés amerikai támogatási rendszerről szóló fejezetéhez.

Köszönetemet szeretném kifejezni Telerovszky Valériának (Élettudományi Doktori Iskola tanácsosának), aki doktori képzésemet adminisztratív munkájával segítette, és mindvégig tartotta bennem a lelket.

Az értekezés anyag és módszertani része nem készülhetett volna el, ha nincsenek olyan fáradhatatlan fiatal gazdák, akik készséggel válaszolnak a kérdőívben és az interjúkban feltett kérdéseimre. Külön köszönöm a válaszlevelekben visszaérkező személyes, biztató szavakat!

Végül, de nem utolsó sorban, hálával tartozom családtagjaimnak, akik mindvégig mellettem álltak, és akiktől a legtöbb segítséget kaptam.